

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2019-2020

Slavica Singer ■ Nataša Šarlija ■ Sanja Pfeifer ■ Sunčica Oberman Peterka

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo gospodarstva
i održivog razvoja

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

ICES

International Centre for
Entrepreneurial Studies

United Nations
Educational, Scientific, and
Cultural Organization

UNESCO Chair in
Entrepreneurship Education,
J.J. Strossmayer University in Osijek, Croatia

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAJERA
Ekonomski fakultet u Osijeku

HRVATSKA UDRUGA BANAKA

CROATIAN BANKING ASSOCIATION

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2019-2020

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja
Hrvatska udruga banaka
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

MEDIJSKI POKROVITELJI
Hrvatska udruga banaka

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

Iako su u izradi ove studije korišteni GEM podaci, za njihovu interpretaciju i korištenje odgovorni su isključivo autori. Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru.

RECENZENTI

Prof. dr. sc. Miroslav Rebernik, University of Maribor,
Faculty of Economics and Business

"The review of the scientific monograph Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2020

Global Entrepreneurship Monitor (GEM), the most comprehensive longitudinal global research of entrepreneurship, has been studying entrepreneurial phenomena since 1999. The Croatian research team joined this global research in 2002 and has participated in all annual research cycles since then. The 19-year evidence base allows the team to compare key elements of early-stage entrepreneurship in Croatia, in particular, with entrepreneurship in other economies that participate or have participated in the research GEM. By knowing where Croatian entrepreneurship is positioned in the global context, they can provide relevant information that entrepreneurship policy makers need to develop policies to promote quality entrepreneurship.

...

All features of the reviewed study, on which the proposed publication is based, and the content of the study provide very strong evidence that the Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2020 brings new valuable insights into Croatian entrepreneurship that add to the longitudinal database on Croatia's entrepreneurial capacity. It also provides valuable guidance for policy makers on what are the key features of the entrepreneurial environment that should be improved in Croatia in order to strengthen entrepreneurship and be more competitive internationally and globally. Therefore, I strongly recommend that the proposed publication Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2020 be published in the form and with the content as submitted for review."

Prof. dr. sc. Bahrija Umihanić, Univerzitet u Tuzli,
Ekonomski fakultet Tuzla

"Hrvatska je u 2020. godini, usprkos pandemiji COVID 19, uspjela provesti terensko istraživanje čime je zadržala devetnaestogodišnji kontinuitet sudjelovanja u Global Entrepreneurship Monitor (GEM), najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva. Zajedno sa još 45 zemalja koje doprinose stvaranju 88% svjetskog bruto domaćeg proizvoda GEM tim Hrvatske uspješno se prilagodio novonastalim izazovima i doprinio osiguranju kontinuiteta istraživanja poduzetništva na svjetskoj razini ali i osigurao vrijedne standardizirane indikatora izračunate iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom za longitudinalnu i međunarodnu usporedbu.

...

Posebna vrijednost GEM izvještaja sadržana je u jedanaest vrijednih preporuka, relevantnih za UN ciljeve održivog razvoja, čijim bi se provođenjem osiguralo povećanje kompozitnog indeksa nacionalnog poduzetničkog okvira NECI (National Entrepreneurship Context Index) po kome je naša Hrvatska na zadnjem mjestu od EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i reducirale broj ograničavajućih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatan doprinos osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih) i preobrazile ih u stimulirajuće komponente."

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja
malih i srednjih poduzeća
i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2021.

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

CIP zapis dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001102186

ISBN 978-953-7520-12-0

Sadržaj

Popis tablica

Popis slika

Popis primjera (Pod povećalom)

Predgovor

Ukratko o najvažnijem

8

9

1. Uvod 14

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja	14
GEM poduzetnički proces i GEM indikatori	16
Međunarodna dimenzija GEM istraživanja	18
O uzorku u Hrvatskoj	19
GEM istraživački tim u Hrvatskoj	20
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj	20

2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi 21

Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu	21
<i>Individualni atributi potencijalnih poduzetnika</i>	22
<i>Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu</i>	26
Dinamizam poduzetničke strukture	28
<i>Novi poduzetnički pothvati sve brojniji</i>	28
<i>Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)</i>	30
<i>Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti</i>	32
<i>Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture</i>	34
Malo rastućih poduzeća	35
<i>Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini</i>	36
<i>Sektorska struktura</i>	38
<i>Očekivanja novog zapošljavanja</i>	38
Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske	40

3. Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti 42

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodost i dob	42
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji	45
Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti	46
Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne	47
Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji	48
Rangiranje regija po razvojnem kapacitetu	63

4. Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2018.-2020. 64

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index)	65
Komponente poduzetničke okoline	67
<i>Pristup novcima</i>	68
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	68

<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	71
<i>Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije</i>	73
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	75
<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura</i>	76
<i>Otvorenost domaćeg tržišta</i>	78
<i>Fizička infrastruktura</i>	79
<i>Kulturne i društvene norme</i>	80
Djelotvornost poduzetničke okoline	80
5. Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini	89
COVID-19 i GEM mjerni instrumenti	89
Ocjene reagiranja poduzetnika i vladinih mjera na COVID-19	90
Hrvatska i COVID-19 u međunarodnoj perspektivi	90
6. Zaključci i preporuke	93
Literatura i reference:	100
Prilog 1	105
GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata	
Prilog 2	108
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju, 2019.-2020.	
Prilog 3	110
Nacionalni timovi i sponzori GEM 2020	

Popis tablica:

Tablica 1:	Definicije GEM indikatora	17
Tablica 2:	Kategorije bruto domaćeg dohotka - 2020.	18
Tablica 3:	Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2020. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku	19
Tablica 4:	Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije	22
Tablica 5:	Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije	23
Tablica 6:	Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije	24
Tablica 7:	Percepcija o strahu od promašaja - % od odrasle populacije	24
Tablica 8:	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije	26
Tablica 9:	Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije	27
Tablica 10:	Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije	27
Tablica 11:	Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije	28
Tablica 12:	Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika	29
Tablica 13:	Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks	29
Tablica 14:	Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije	30
Tablica 15:	Izlazak iz poslovne aktivnosti - % TEA i "odraslih" poduzetnika	32
Tablica 16:	Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)	33
Tablica 17:	Kapacitet obnavljanja 'odraslih' poduzeća – TEA/'odrasla' poduzeća	34
Tablica 18:	Nacionalna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika	36
Tablica 19:	Međunarodna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika	36
Tablica 20:	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika	37
Tablica 21:	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika	37
Tablica 22:	Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici	38
Tablica 23:	Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika	38
Tablica 24:	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici - %	39
Tablica 25:	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika	39
Tablica 26:	Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – TEA poduzetnici - %	39
Tablica 27:	Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %	40
Tablica 28:	Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom	42
Tablica 29:	Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %	43
Tablica 30:	Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %	43
Tablica 31:	Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %	43
Tablica 32:	Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene	44
Tablica 33:	Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - % odrasle populacije 18-64 godine starosti	45
Tablica 34:	Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2019.-2020. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti	45

<i>Tablica 35: Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %</i>	46
<i>Tablica 36: Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije</i>	47
<i>Tablica 37: Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike</i>	47
<i>Tablica 38: Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj, 2020. – % odrasle populacije</i>	47
<i>Tablica 39: Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije</i>	48
<i>Tablica 40: Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije</i>	48
<i>Tablica 41: Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2020.</i>	63
<i>Tablica 42: NECI indeks</i>	65
<i>Tablica 43: Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks</i>	66
<i>Tablica 44: Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje</i>	68
<i>Tablica 45: Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje</i>	68
<i>Tablica 46: Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje</i>	68
<i>Tablica 47: Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje</i>	71
<i>Tablica 48: Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje</i>	73
<i>Tablica 49: Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje</i>	73
<i>Tablica 50: Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje</i>	75
<i>Tablica 51: Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska</i>	76
<i>Tablica 52: Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje</i>	76
<i>Tablica 53: Vanjska poslovna podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća</i>	77
<i>Tablica 54: Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje</i>	78
<i>Tablica 55: Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje</i>	79
<i>Tablica 56: Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje</i>	79
<i>Tablica 57: Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje</i>	80
<i>Tablica 58: Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj</i>	80
<i>Tablica 59: Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2020.</i>	82
<i>Tablica 60: Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2020.</i>	83
<i>Tablica 61: Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2019. i 2020.</i>	84
<i>Tablica 62: Dodatna pitanja za eksperte u vezi COVID-19 pandemije, 2020.</i>	89
<i>Tablica 63: Poduzetnička aktivacija na učinke pandemije COVID-19, 2020.</i>	90
<i>Tablica 64: Aktivacija vladinih politika u pandemiji COVID-19, 2020.</i>	90

Popis slika:

<i>Slika 1: Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline</i>	14
<i>Slika 2: Poduzetnički proces</i>	16
<i>Slika 3: Operativne definicije ključnih kategorija poduzetničke aktivnosti</i>	16
<i>Slika 4: Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - % odrasle populacije 18-64 godine starosti</i>	44
<i>Slika 5: NECI za sve GEM zemlje, 2020.</i>	67
<i>Slika 6: Dinamika ocjena komponenti poduzetničke okoline, 2018.-2020.</i>	81
<i>Slika 7: Kvaliteta komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i usporednim grupacijama, 2020.</i>	85
<i>Slika 8: Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2020. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama</i>	86
<i>Slika 9: Ekspertska procjena reagiranja poduzetnika na pandemiju COVID-19 - međunarodna perspektiva, 2020.</i>	91
<i>Slika 10: Ekspertska procjena vladinog reagiranja na pandemiju COVID-19 - međunarodna perspektiva, 2020.</i>	91

Popis primjera:

<i>Pod povećalom 1: Nova perspektiva u GEM indikatorima</i>	18
<i>Pod povećalom 2: Mamino - Od potrebe do prilike</i>	22
<i>Pod povećalom 3: CARTA – Otpornost i rast (što te ne slomi, ojača te)</i>	25
<i>Pod povećalom 4: Mali div: Hobi – polazište za poslovni pothvat</i>	30
<i>Pod povećalom 5: Grad Export: Kroz 'odrastanje' do rasta</i>	31
<i>Pod povećalom 6: Orqa - Internacionalizacijom iz crvenog u plavi ocean</i>	36
<i>Pod povećalom 7: Cras: Zadovoljni zaposlenici i umrežavanje su ključ rasta</i>	41
<i>Pod povećalom 8: Priča o pečatu – zadnja epizoda (s najavom – još nije gotovo)</i>	69
<i>Pod povećalom 9: Inovacijski vaučeri – dugo očekivana novina, ali mora na popravni (odustajanje nije rješenje)</i>	71
<i>Pod povećalom 10: O poduzetnosti i poduzetništvu u cjelovitoj kurikularnoj reformi</i>	74
<i>Pod povećalom 11: Klub poduzetnika seniora – SENTOR</i>	77
<i>Pod povećalom 12: Poduzetnički ekosustavi su mehanizam za ujednačavanje uvjeta poslovanja na sub-nacionalnoj razini</i>	86
<i>Pod povećalom 13: Golden Slavonia – dugi put vraćanja u budućnost</i>	92

Riječ ministra

Sudjelovanje Hrvatske u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva Global Entrepreneurship Monitor (GEM) od 2002. godine omogućava praćenje trendova i obrazaca poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj, ali i usporedbu i analizu na europskoj i globalnoj razini. Jedan od ciljeva GEM istraživanja je otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaj tog djelovanja na razvojne procese, te oblikovanje politika temeljenih na činjenicama koje mogu poboljšati razinu poduzetničke aktivnosti u zemlji. Upravo zbog tog cilja, pored istraživačkog značaja, rezultati GEM istraživanja relevantni su za kreiranje i analizu politika prema različitim aspektima poduzetničkog kapaciteta.

Dosad su rezultati GEM istraživanja u Hrvatskoj korišteni u oblikovanju programa fokusiranih na razvoj malih i srednjih poduzeća, a očekujem da će u praćenju realizacije Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. - 2026. rezultati godišnjih GEM istraživanja doprinijeti djelotvornom upravljanju procesima za ostvarivanje postavljenih ciljeva. Jedan od fokusa Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. - 2026. su mikro, mala i srednja poduzeća u kojima radi većina svih zaposlenih u Hrvatskoj. Upravo zbog toga, predviđeni su razni programi podrške jačanju njihove konkurentnosti na nacionalnoj i međunarodnoj razini (poticanje inovacija, povezivanje s istraživačkim institucijama, garancijske sheme, pojednostavljivanje regulatornih procedura i ostalo).

Valja istaknuti još jednu inicijativu koja svoje uporište ima u informacijama dobivenima kroz GEM istraživanje. Programom START omogućili smo pokretanje poslovanja na daljinu, bez posrednika, čime se značajno pojednostavljuje, skraćuje i pojeftinjuje početak poduzetničke aktivnosti. To se postiže primjenom načela „samo jednom“, jer je START povezan s komponentama državne informacijske infrastrukture pa sve dostupne podatke povlači iz službenih baza podataka. Od prosinca 2019., kad je START uspostavljen, do kraja travnja 2021., kroz START je svoje poslovanje pokrenulo oko 1500 poduzetnika te i ovim putem pozivam na korištenje ove mogućnosti uštede vremena i novca.

Uvid u djelotvornost vladinih politika i programa, kao i usporedbe s međunarodnom dobrom praksom, izvrstan su način komparacije i učenja iz vlastitih ili tuđih iskustava. To i je smisao suradnje istraživačkog i vladinog sektora - oblikovanje politika temeljenih na činjenicama, a ne na pretpostavkama, što se upravo ostvaruje u suradnji Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja s nositeljima GEM istraživanja.

dr. sc. Tomislav Čorić
 ministar gospodarstva i održivog razvoja
 Zagreb, 7. Lipnja 2021.

UKRATKO O NAJVAŽNIJEM

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko istraživanje poduzetništva pokrenuto 1999. godine. U 2019. godini u istraživanju je sudjelovalo 50 zemalja, a u 2020. 45 zemalja (neke zemlje zbog COVID-19 nisu mogle provesti terensko istraživanje), koje doprinose stvaranju 88% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.

Sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju od 2002. godine omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj, ali i u grupama zemalja kojima Hrvatska pripada i s kojima se uspoređuje (EU i zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku). Longitudinalne i međunarodne usporedbe omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

O procesu istraživanja

GEM podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline reflektiraju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak) i interakcije s poduzetničkom okolinom.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2019. i 2020. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2020. godine) slučajnim izborom bilo obuhvaćeno 38.000 osoba. Neke zemlje opredjeljuju se za veće uzorke ispitanika zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti *unutar* zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana. Na primjer u 2020. godini, veličine uzorka su u Austriji 4 529; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 043; Španjolskoj 26 075. Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2019. godini svoje ocjene su dala 36 eksperata, a u 2020. godini 38 eksperata.

Rezultati GEM istraživanja u Hrvatskoj uvijek se interpretiraju u vremenskom kontekstu koji je duži od jedne godine (najčešće trogodišnje razdoblje), radi dobivanja uvida u promjene. Zbog COVID-19 pandemije rezultati istraživanja iz 2019. se analiziraju zajedno s podacima iz 2020. godine, u razdoblju 2018.-2020. Na taj način se potvrđuje ili opovrgava stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificiraju kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija. U tumačenju rezultata istraživanja iz 2020. godine treba s oprezom koristiti COVID-19, jer je prikupljanje podataka provedeno u svibnju i lipnju 2020. godine, tj. na početku pandemije.

Za usporedbu Hrvatske sa svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2020., 2019. i 2018. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje

<http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Od 2018. godini, u GEM istraživanju koristi se kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage nacionalnog poduzetničkog okvira, kao cjeline, ali se zbog promjene načina izračunavanja u ovom izvještaju prezentiraju samo podaci za 2019. i 2020. godinu. Po vrijednosti NECI indeksa od 3,6 u 2019. i 3,67 u 2020. (0 - vrlo loša poduzetnička okolina, 5 – zadovoljavajuća, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina), Hrvatska je na zadnjem mjestu u obje godine od EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, čija prosječna vrijednost NECI indeksa je 4,6 u obje godine, a najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj 6,0 i 6,3, respektivno).

Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna, te dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost, u 2019. i 2020. godini. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatan doprinos osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja stagnira (nakon snažnog porasta sa 33,1% u 2018. godini na 55,7% u 2019., u 2020. ostvaren je pad na 47,2%). Ipak, Hrvatska je iznad prosjeka EU i u 2019. i 2020. godine po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci. Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim **namjerama** (u 2018. i 2020. godini je na prvom mjestu, u 2019. godini na 2. mjestu), što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike. Po percepciji o **vlastitim sposobnostima** za pokretanje poslovnog pothvata Hrvatska je značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u sve tri promatrane godine. Raskorak između visoke percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj (75%) i niže razine percepcije o prilikama (47,2%) u 2020. godini otvara pitanje kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što prilika nema ili ih ne znaju prepoznati, a to onda dovodi do pitanja o ulozi obrazovnog sistema.

Društvene vrijednosti o poduzetništvu još uvijek su u pravilu ispod prosječnih ocjena ispitanika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U promatranom razdoblju oko 60% ispitanika smatra da biti poduzetnik je **dobar izbor karijere**, što je konzistentno s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, izuzetno **niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu** je problem koji zahtijeva dodatne analize. U 2018. i 2020. godini Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (sa oko 20 postotnih poena razlike prema EU prosjeku). Lagano se povećava broj ljudi koji misle da **medijska pažnja prema uspješnim poslovnim pothvatima** jača, ali je broj ispitanika koji tako misle u 2020. godini značajno ispod mišljenja ispitanika u Sloveniji (58,4% vs. 81,3%).

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz ukupnu ranu aktivnost – TEA indeks (poslovni pothvati do 42 mjeseca starosti) i aktivnost 'odraslih' poduzetnika (starijih od 42 mjeseca aktivnosti) pokazuje dvije različite situacije – rast novih poslovnih pothvata i malo učešće „odraslih“ poduzeća. U 2020. godini nastavljen je rast pokretanja novih poslovnih pothvata sa 9,6% u 2018. godini na 12,7% i po tom pokazatelju Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Motivacijski indeks ostaje nizak (omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje za napraviti promjenu, jako zaraditi i/ili nastaviti obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja) – 1,62 u Hrvatskoj prema 3,75 u Švedskoj.

Istovremeno, Hrvatska u razdoblju 2018.-2020. zadržava **gustoću 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) na razini od oko 4,2%, ali to je još uvijek samo 57% od EU prosjeka u 2020. godini, što je pad u odnosu na 2018. godinu kada je to bilo 62%. U cijelom promatranom razdoblju, Hrvatska je po učešću 'odraslih' poduzeća na začelju u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Najčešći razlozi **izlaska iz poslovne aktivnosti** su neprofitabilnost (17,5%, u odnosu na sve razloge izlaska) i prevelika opterećenja i birokracija (16,1%) u 2020. godini. U cijelom promatranom razdoblju neprofitabilnost je na podjednakoj razini razloga izlaska iz poslovne aktivnosti. U 2020. godini uočen je značajni pad izlaska iz poslovne aktivnosti zbog uočene nove prilike i pojava razloga pandemije COVID-19 (čak 21,3%). Zabrinjava stabilnost prisutnosti razloga prestajanja rada zbog poreznih opterećenja (19,2% u 2018. godini, 21,8% u 2019. i 16,1% u 2020.). Visoko učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde u promatranom razdoblju upozorava na moguću nedovoljnu pripremljenost, a niža razina izlaska (2,9%) u usporedbi sa Nizozemskom (3,5%) na administrativne prepreke s kojima se susreću poduzetnici koji žele izaći iz poslovnog pothvata.

Od 2019. godini u GEM istraživanju **rastuća poduzeća** se definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. U 2020. godini Hrvatska jača učešće rastućih poduzeća po oba kriterija konkurentnosti (na nacionalnoj i međunarodnoj razini) čime se Hrvatska pozicionira iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Na nacionalnoj razini, sa 2,3% novopokrenutih poduzeća koja imaju konkurentnost zbog novih proizvoda proizvedenih novim tehnologijama, Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (1,6%). Na međunarodnoj razini, taj odnos je 0,7% novopokrenutih poslovnih pothvata prema 0,5% takvih pothvata u skupini EU zemalja. Ti poslovni pothvati uspijevaju izaći iz tržišta „crvenog oceana“. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta - u 2020. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata 11,4% je u tim sektorima i 12,2% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2020. godini 10,9% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog poduzeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 5,6%. Po tom pokazatelju Hrvatska je uvijek bila među prvih pet EU zemalja, a u 2020. je na prvom mjestu. Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Inovativna aktivnost poduzeća bi vjerojatno bila značajno intenzivirana, kada bi se taj resurs znanja i zainteresiranosti stimulirao, jer bi se tako povećala konkurentnost poduzeća i time izvlačilo poduzeće iz tržišta „crvenog“ oceana. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, pa čak niti sindikati.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po *rodnosti* i po *dobi*. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), na razini prosjeka EU zemalja (1,8) koje su u 2020. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika, nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Zanimljive su razlike između preferencija pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost (2020.): jedini razlog koji muškarci više preferiraju u odnosu na žene je 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod'. Žene su češće nego muškarci naglasile razloge 'napraviti promjene', 'nastaviti s obiteljskom tradicijom' i 'zaraditi za život'. Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi oscilira neznatno oko EU prosjeka, osim što se u 2020. godini vidi smanjenje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i rast u dobnim skupinama iznad 45 godina, što je potpuno obrnut obrazac nego u 2018. godini.

I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2018.-2020. godine oscilirajuću dominaciju u sektoru usluga. U 2020. godini još uvijek je značajnije manje poslovnih pothvata temeljenih na uslugama orijentiranim potrošačima (B2C) u usporedbi s EU i zemljama s visokim bruto domaćih dohotkom po stanovniku koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne, ali su se u razdoblju 2018.-2020. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Osim Zagreba i okolice, sve regije su u 2020. godini (usprkos pandemiji COVID-19) imale porast pokretanja poslovnih pothvata. Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, u 2020. godini je u toj regiji ostvaren najintenzivniji rast. Istovremeno u Lici i Banovini je i najmanje onih koji vide priliku u svojoj sredini, a najčešći razlog za ulazak u poduzetničku aktivnost je nužda ('zaraditi za život'), ali i napraviti promjenu.

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini

U 2020. godini u GEM istraživanje uključena su pitanja o kapacitetu reagiranja na COVID-19. Ocjene za reagiranja poduzetnika i vladinih politika su u Hrvatskoj prilično izjednačene: nešto bolje su ocijenjene reakcije poduzetnika (6,1) od vladinih reakcija (5,8), korištenjem skale od 0-10. Ocjene za vladine politike su niže od ocjena za reakcije poduzetnika ne samo u Hrvatskoj nego i u većini od trinaest EU zemalja koje su u 2020. godini sudjelovale u ovom dijelu istraživanja. Jedini izuzetak je Nizozemska, gdje su ocjene za vladine politike više (7,1) od ocjena za reagiranje poduzetnika (6,6).

Pandemija COVID-19 je osiromašila prihode domaćinstva svagdje, u Hrvatskoj tako misli 39,7% ispitanika, u Sloveniji 44,7%, ali u Nizozemskoj 21,5%. U svim zemljama više ispitanika zna nekoga tko je zatvorio poslovanje, od onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog pandemije: u Hrvatskoj je taj odnos 40,7% vs. 15,9%; u Sloveniji 25,4% vs. 6,4%, a u Nizozemskoj 25,9% vs. 16%. Zanimljivo je da je razina pokrenutih poslovnih pothvata zbog

pandemije u Hrvatskoj i Nizozemskoj ista, ali je značajna razlika između Hrvatske i Nizozemske po zatvaranju poslovanja zbog pandemije (više u Hrvatskoj).

Od svih koji imaju poslovne pothvate ne starije od 3,5 godine (TEA), u Hrvatskoj 29% prati prilike koje nastaju zbog pandemije, u Sloveniji 32,3%, ali u Nizozemskoj čak 41%.

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

Jačanje poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske je odgovornost brojnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija), ali i pojedinaca koji pokreću i razvijaju poslovne pothvate, kao i zaposlenih.

Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).

Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra i Nacionalni plan oporavka i otpornosti okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih

U cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine) gotovo iste preporuke su i dalje aktualne¹. Zbog toga se ovom prilikom ponavljaju preporuke prezentirane u izvještaju o GEM istraživanju iz 2018. godine, uz izvjesne modifikacije i dopune, uz identifikaciju relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja.

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Evaluirati program Inovacijski vaučeri (pokrenut 2018. godine, a koji se zatvara 30.6.2021. iako je iskorišteno samo 25,6%), utvrditi razloge nedovoljnog interesa, te izvršiti potrebne intervencije u cilju ostvarivanja djelotvorne suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju. Time bi se pojačala konkurentnost mikro, malih i srednjih poduzeća na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Osigurati da **formalno obrazovanje (od primarne do tercijarne razine)** bude osposobljeno za izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata čime bi se povećala zapošljivost mladih ljudi, a time i efikasnost javne potrošnje ulaganja u obrazovanje u Hrvatskoj. (Povezano s UN ciljem # 4 Quality Education).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **Profesionalna infrastruktura** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pot-

¹ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature.

hvat s potencijalom rasta, posebno onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (industrijski dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).

7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities i # 11 Sustainable Cities and Communities).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo nepotpuna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

Međunarodna dimenzija istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

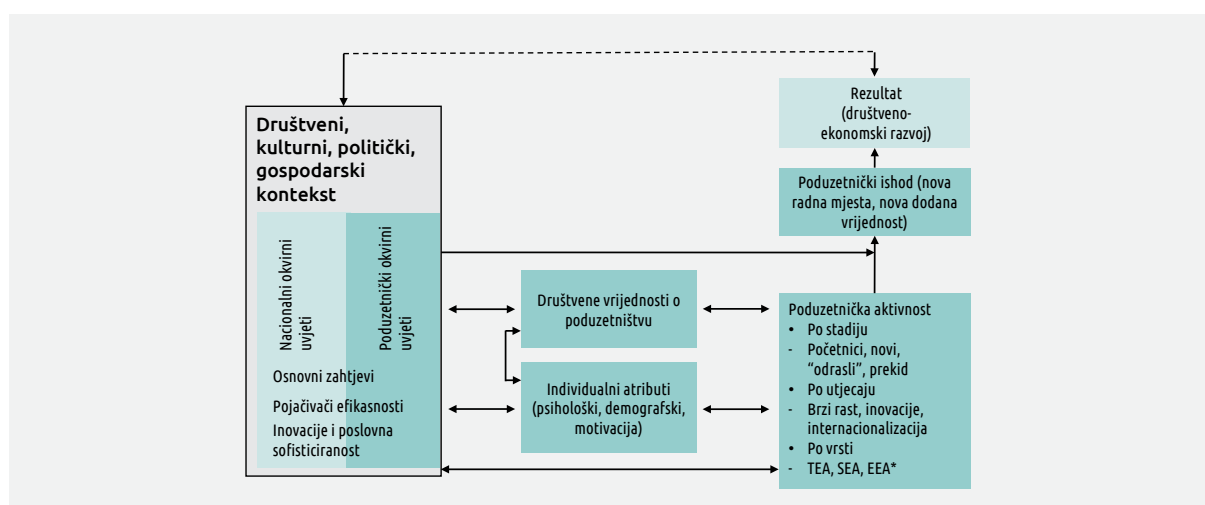
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti. Inicijativom istraživača sa London Business School (UK) i Babson College (SAD) istraživanje je pokrenuto 1999. godine, sa deset najrazvijenijih zemalja svijeta, uključivo G7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD i Ujedinjena Kraljevina, uz Dansku, Finsku i Izrael. Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju od 2002. godine i ovim izvještajem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u 2019. i 2020. godini, uz usporedbu sa stanjem u 2018. godini. Istovremeno prezentiranje rezultata istraživanja za 2019. i 2020. godinu nametnula je pandemija COVID-19, ali omogućava i uvid u neposredni utjecaj pandemije na percepciju ispitanika o stanju u poduzetničkom djelovanju u Hrvatskoj. GEM je istraživanje percepcije, te je potrebno vremenski kontekstualizirati prikupljene podatke - empirijsko istraživanje uvijek se provodi u razdoblju od travnja do srpnja tekuće godine, o čemu treba voditi računa prilikom interpretiranja podataka iz 2020. godine, jer u to vrijeme ljudi još nisu bili u potpunosti osvješteni o intenzitetu i značaju pandemije za svaku zemlju i svakog pojedinca.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM istraživanje temelji se na konceptualnom okviru koji polazi od pretpostavke da nacionalni ekonomski rast ovisi o kapacitetu društva da se kroz usklađene interakcije makroekonomskih faktora, poduzetničkih okvirnih uvjeta i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca doprinosi stvaranju novih vrijednosti. Kontinuiranost istraživačkih provjera pretpostavki na kojima je postavljen GEM konceptualni okvir omogućava njegovo aktualiziranje, bez kompromitiranja kvalitete usporedbe većine indikatora od početka istraživanja. Istovremeno, taj proces aktualiziranja konceptualnog okvira omogućava i obogaćivanje skupa GEM indikatora, kao što je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline i identificiranje poslovnih pothvata sa značajnijim utjecajem na nacionalno gospodarstvo. Intenzitet povezanosti između komplementarnih mehanizama stvaranja nove vrijednosti (ljudi s intencijama pokretanja poslovnog pothvata, pokretanje poslovnih pothvata, rast postojećih poduzeća) i okoline prati se u GEM istraživanju iz perspektive pojedinca koji djeluje proaktivno, inovativno i odgovorno za svoje izbore (Slika 1).

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline

*Vrste poduzetničke aktivnosti: TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost profitno orijentirana; SEA – Social Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost u društvenom poduzetništvu, EEA – Entrepreneurial Employee Activity - poduzetnička aktivnost zaposlenika Izvor: prema Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, 2021, str. 22 <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=50691>

Holistički pristup na kojem je utemeljen GEM konceptualni okvir omogućava istraživanje poduzetništva, kao multidimenzionalnog fenomena interakcije pojedinca i okoline. Za sada GEM prati poduzetničko djelovanje vlasnika/menadžera samo u sferi poslovnih pothvata, koji mogu biti profitno ili ne-profitno orijentirani, a od 2011. godine prati i poduzetničko ponašanje zaposlenika.

Unutar ovakvog konceptualnog okvira oblikovani su temeljni ciljevi istraživanja:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaja tog djelovanja na razvojne procese, te izgradnja platforme spoznaja za oblikovanje politika temeljenih na činjenicama koje mogu poboljšavati razinu poduzetničke aktivnosti u zemlji

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni utjecaj u odgovaranju na dva temeljna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz djelovanje na pojedine komponente poduzetničke okoline, kao što su obrazovanje, inovativna aktivnost, regulatorni okvir, porezna politika?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za *policy* intervencije u cilju poboljšanja poduzetničke okoline unutar koje (i u interakciji s kojom) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca.

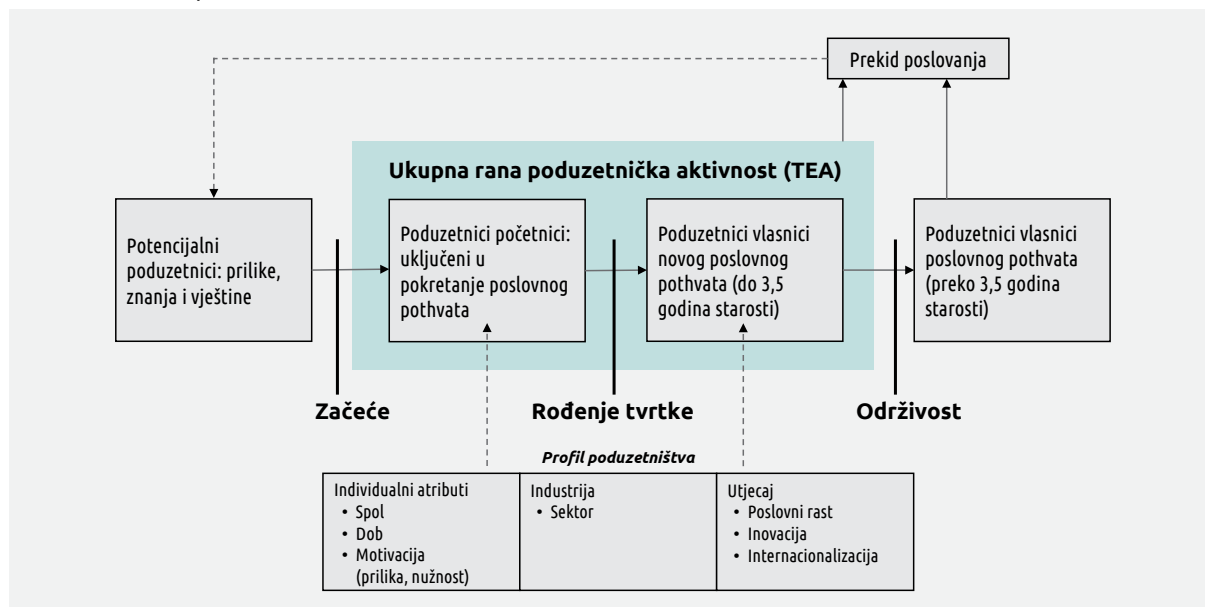
GEM istraživanje omogućava izgrađivanje osnove za vertikalno i horizontalno uspoređivanje poduzetničke aktivnosti neke zemlje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora. Vertikalno uspoređivanje omogućava pojedinoj zemlji praćenje promjena poduzetničke aktivnosti i kvalitete poduzetničkog okruženja tijekom godina, te analizu efekata primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to od 2002. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji analizu 'udaljenosti' svojih indikatora od indikatora u drugim zemljama u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda / uzora (*benchmark-a*) koji se želi postići.

Kratki opis uzorka i metodologije istraživanja predstavljen je u Prilogu 1.

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

GEM prati poduzetnički proces i mjeri različite komponente tog procesa (od percepcije društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetništvo, percepcije o prilikama, preko poduzetničkih namjera do poduzetničkih pothvata u nastajanju i u ranoj fazi djelovanja, ne starijih od 42 mjeseca, te poduzetničkih aktivnosti u „odraslim“ poduzećima, starijim od 42 mjeseca i poduzetničku aktivnost zaposlenika (Slika 2 i Slika 3).

Slika 2 Poduzetnički proces

Izvor: prema Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, 2021, str. 23
<https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=50691>

Slika 3 Operativne definicije ključnih kategorija poduzetničke aktivnosti

Potencijalni poduzetnici u populaciji odraslih, 18-64 godina starosti	Indeks ukupne rane poduzetničke aktivnosti (TEA – total early-stage entrepreneurial activity index), u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Početnici Osoba koja samostalno ili s drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao; samozapošljavanje	Novi poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starosti od 3 do 42 mjeseca	Poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenici Zaposlenik razvija novi proizvod/ uslugu u protekle tri godine za poduzeće u kojem radi i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (TEA iz uočene prilike vs. TEA iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost ne odnosi se na optimiranje internih poslovnih procesa.

Za potrebe GEM istraživanja, a temeljeno na konceptualnom okviru i ciljevima istraživanja utvrđeni su skupovi indikatora o percepciji društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetničko djelovanje, o percepciji individualnih atributa, o poduzetničkoj aktivnosti i o kvaliteti okoline u kojoj se ostvaruje (ili ne) individualna poduzetnička aktivnost (Tablica 1).

Tablica 1 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i individualni atributi	Indikatori poduzetničke aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničke okoline
Društvene vrijednosti Dobar izbor karijere Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere Društveni status uspješnih poduzetnika Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status Medijska pažnja poduzetništvu Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovoj zemlji	Ukupna rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji je u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik koji nije dobio plaću za više od 3 mjeseca) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca i dobiva plaću za svoj rad za najmanje 3 mjeseca, ali ne više od 42 mjeseca. Ovaj indikator se analizira iz perspektive motivacije, uključenosti (spol, dob), utjecaja poslovnog pothvata (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora Stopa „odraslih“ poduzeća Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici/menadžeri „odraslog“ poduzeća, koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca Stopa prekida poslovanja Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su ili poduzetnici-početnici ili vlasnici „odraslog“ poduzeća a koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom (prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način) Poduzetnička aktivnost zaposlenika³ - Entrepreneurial Employee Activity (EEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga ili pokretanje nove poslovne jedinice Društveno poduzetništvo - Social Entrepreneurial Activity (SEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem	Prosječna vrijednost ocjena eksperata o kvaliteti devet komponenti poduzetničke okoline, korištenjem Likertove skale²: - pristup novcima - vladine politike prema poduzetništvu - vladini programi za poduzetništvo - poduzetničko obrazovanje - transfer I & R - profesionalna i komercijalna infrastruktura - otvorenost domaćeg tržišta - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
Individualni atributi potencijalnog poduzetnika Percepcija o prilikama Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive Percepcija o osobnim sposobnostima Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine i znanja za pokretanje poslovnog pothvata Poduzetničke namjere Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine Strah od promašaja Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja sprječava u pokretanju poslovnog pothvata.⁴		

Svaki od indikatora poduzetničke aktivnosti može se analizirati s obzirom na uključenost (rodnost, starost), obrazovnu razinu, industrijski sektor i utjecaj na razvoj gospodarstva (kroz stvaranje novih radnih mjesta, inovativnost i internacionalizaciju poslovanja).

² Skale su se mijenjale – u razdoblju 1999.-2004. korištena je skala 1-5, u razdoblju 2015.-2018. skala 1 do 9, a od 2019. godine skala 0-10. Usporedivost se osigurava transponiranjem različitih skala na željenu. U ovom izvještaju korištena je skala 0-9, jer je bila važeća u 2018. godine, pa su vrijednosti iz 2019. i 2020. godine (skala 0-10) transponirane na tu skalu radi usporedivosti.

³ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine.

⁴ U GEM-u se pokazatelj straha od promašaja izračunava za cijelu populaciju kao i za one koji vide poslovnu priliku. U pravilu, razlika nije velika, primjerice za Hrvatsku u 2020. godini, 55,4% opće populacije zbog straha od promašaja neće pokrenuti poslovni pothvat, a 52,1% je onih koji vide priliku a neće je iskoristiti zbog straha od promašaja. U svim GEM izvještajima za Hrvatsku prikazani su postoci koji se odnose na cijelu populaciju.

Pod povećalom 1

Nova perspektiva u GEM indikatorima

COVID-19 perspektiva

Globalna zdravstvena kriza COVID-19 nametnula je potrebu uključivanja nove perspektive u promatranju temeljnih odrednica GEM konceptualnog okvira. COVID-19 perspektiva uključena je i u prikupljanju podataka od opće populacije ispitanika i u prikupljanju mišljenja eksperata radi utvrđivanja je li došlo do promjena u percepciji poduzetničke okoline i u samoj poduzetničkoj aktivnosti.

Budući da se prikupljanje podataka obavlja u svim zemljama istovremeno (od travnja do srpnja) tako je to učinjeno i u 2020. godini, kada je COVID-19 dobio pandemijski karakter, ali je osviještenost ljudi o trajanju te krize još bila prilično niska, što treba imati u vidu prilikom interpretiranja podataka.

COVID-19 relevantna pitanja u upitniku za odraslu populaciju u GEM 2020 ciklusu su fokusirana na to u kojoj mjeri je COVID-19 utjecao na prihod domaćinstva, je li osoba pokrenula poslovni pothvat temeljen na prepoznatoj prilici zbog pandemije, pozna li ispitana osoba nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat odnosno prekinuo postojeći zbog pandemije.

COVID-19 relevantna pitanja u upitniku za eksperte fokusirana su na njihova mišljenja o poduzetničkoj aktivnosti te na percepciju o vladinim politikama i mjerama izazvanim pandemijom.

Interpretacija COVID-19 pitanja je u poglavlju 5. Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini.

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

U 2019. godini u GEM istraživanju sudjelovalo je 50 zemalja, a u 2020. 43 zemlje (s istraživanjem odrasle populacije), te još dvije zemlje (Meksiko i Portoriko) koje su provele samo istraživanje mišljenja eksperata. Zemlje koje su sudjelovale u GEM 2020 ciklusu pokrivaju 46% svjetskog stanovništva (Kina nije sudjelovala zbog pandemije COVID-19) i 80% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.⁵

Za standardizaciju međunarodne usporedbe GEM istraživanje koristi dva kriterija: geografski i razvojni, i to na temelju definicija Ujedinjenih naroda (svjetske makro geografske regije)⁶ i Svjetske banke (dohodovne grupe). U razdoblju 2008-2017. u GEM istraživanju su gospodarstva / zemlje grupirane po kriteriju razvojnih faza (gospodarstva čiji razvoj je temeljen na resursima, efikasnosti ili inovativnosti)⁷. U 2018. godini taj kriterij je zamijenjen s kriterijem grupiranja gospodarstava s obzirom na razinu dohotka po stanovniku (niska, srednja, visoka)⁸, slijedeći promjenu koju je primjenio Svjetski gospodarski forum u prikazu globalnog indeksa konkurentnosti u izvještaju za 2018-2019. godinu. Svjetski gospodarski forum se opredijelio za ovu promjenu u definiranju razvojnog kriterija (od razvojnih faza do mjerenja prihoda) zbog činjenice da 4. industrijska revolucija (4IR) radikalno mijenja gospodarstva i društva kroz redefiniranje načina rada, života i međusobne interakcije. Zbog toga 4IR kroz inovativnost i poduzetničku aktivnost otvara mogućnosti „preskakanja“ pojedinih razvojnih faza (Schwab, 2018, str.1), te je važnije promatrati koje rezultate pojedino gospodarstvo ostvaruje (a to je bruto domaći dohodak po stanovniku) nego u kojoj se razvojnoj fazi nalazi.

Grupiranje zemalja / gospodarstava prema kriteriju dohotka preuzima se od Svjetske banke, koja svake godine aktualizira tu kategorizaciju u srpnju za sljedećih 12 mjeseci (narednu fiskalnu godinu). Od srpnja 2020. godine važeći rasponi bruto domaćeg dohotka po stanovniku su:

Tablica 2 Kategorije bruto domaćeg dohotka* - 2020.

Prag	Bruto domaći dohodak po stanovniku (tekuća vrijednost US\$)	GEM kategorije
Niski dohodak	< 1,036	Niski dohodak
Donji srednji dohodak	1,036 – 4,045	
Gornji srednji dohodak	4,046 - 12,535	Srednji dohodak
Visoki dohodak	> 12,535	Visoki dohodak

⁵ Izračunato na temelju podataka Svjetske banke iz 2019. godine – informacija dobivena od GEM konzorcijskog tima, 12. svibnja 2021.

⁶ Svjetske makro geografske regije <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

⁷ Grupiranje zemalja s obzirom na razvojne faze <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>, str. 319-320

⁸ Svjetski gospodarski forum koristi četiri kategorije bruto domaćeg dohotka (niska, donja srednja, gornja srednja i visoka), ali su u GEM istraživanju kategorije niska i donja srednja spojene u kategoriju niska dohodovna grupa, gornja srednja kategorija je definirana kao srednja, a najveća grupa zemalja je u kategoriji visokog dohotka (Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, str. 24).

*Bruto domaći dohodak (GNI - Gross National Income) je vrijednost bruto domaćeg proizvoda korigirana za tzv. faktor-ske dohotke (npr. rezultat aktivnosti izvan zemlje).

Izvor: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021>

Hrvatska je od 2008. godine u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (osim u 2016. godini).

U tablici 3 prikazano je grupiranje zemalja koje su sudjelovale 2020. godine u GEM istraživanju, prema geografskom kriteriju⁹ i po razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku¹⁰.

Tablica 3 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2020. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Geografske regije	Grupe gospodarstava s obzirom na razinu bruto domaćeg dohotka po stanovniku		
	Niski dohodak	Srednji dohodak	Visoki dohodak
Bliski istok i Afrika	Angola Burkina Faso Egipat Maroko Togo	Iran	Izrael Kuvajt Oman Qatar Saudijska Arabija Ujedinjeni Arapski Emirati
Centralna i Istočna Azija	Indija	Kazahstan Indonezija	Japan* Republika Koreja Tajvan
Latinska Amerika i Karibi		Brazil Kolumbija Gvatemala Meksiko*	Čile Panama Portoriko* Urugvaj
Europa i Sjeverna Amerika		Ruska Federacija	Austrija Cipar Grčka Hrvatska Italija Kanada** Latvija Luksemburg Nizozemska Norveška Njemačka Poljska Sjedinjene Američke Države Slovačka Slovenija Španjolska Švedska Švicarska Ujedinjeno Kraljevstvo

*Japan, Meksiko i Portoriko su uključeni samo u izračun indeksa kvalitete poduzetničke okoline, temeljeno na podacima prikupljenim od eksperata

**Kanada je uključena samo u izračun indikatora poduzetničke aktivnosti, temeljeno na podacima prikupljenim od reprezentativnog uzorka odrasle populacije

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, str. 25.

I u ovom GEM izvještaju, međunarodno rangiranje Hrvatske provodi se samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: Europska unija i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika, koji mora zadovoljiti kriterije dobi, spola i teritorijalne pripadnosti, te prigodni uzorak eksperata (najmanje 36) temeljen na kriteriju reputacije i iskustva u 9 različitih područja koja određuju poduzetničku okolinu u kojoj poduzetnici djeluju.

⁹ Prema klasifikaciji koju koristi GEM konzorcij u izradi globalnih izvještaja od 2018. godine - vidjeti Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, str. 25.

¹⁰ World Bank Country and Lending Groups – World Bank Data Help Desk

Veličina uzorka je minimalno 2000 odraslih stanovnika od 18-64 godine starosti. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti unutar zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2020. godini kao i u prijašnjim godinama veličine uzorka su u Austriji 4 529; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 043; Španjolskoj 26 075)¹¹.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2019. i 2020. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2020. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 38 000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom, korištenjem standardiziranog upitnika.

U 2019. godini ocjene o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline dala su 36 eksperata, a u 2020. godini 38 eksperata (74 eksperata, od kojih su 4 eksperata sudjelovala u oba ciklusa). Izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanje, tj. od 2002. godine, 373 eksperata je sudjelovalo u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 737). U prilogu 2 je popis eksperata koji su u 2019. i 2020. godini svojim mišljenjem pridonijeli praćenju promjena u kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i čiji stavovi su ugrađeni u izradu ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA) čije sjedište je na London Business School (London), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje. GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obavezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za *policy* intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike – globalni i nacionalni izvještaji dostupni su na www.gemconsortium.org/report. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja u Hrvatskoj mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/.

U 2020. godini, Hrvatska je sudjelovala devetnaesti put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer (slavica.singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasa.sarlija@efos.hr), Sanja Pfeifer (sanja.pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica.oberman.peterka@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjelovala je Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U izradi grafičkih prikaza i prevođenju publikacije na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se popis svih nacionalnih GEM timova i sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2020. godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj, od 2002. sufinancira resorno ministarstvo gospodarstva (Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb, a u 2016. godini Hrvatska udruga banaka.

U 2019. i u 2020. godini Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja ponovo je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj, kao što je slučaj i u većini drugih zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju. Hrvatska udruga banaka pokrovitelj je medijske promocije rezultata.

¹¹ GEM konzorcijski tim za obradu podataka, 10.5.2021.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Dinamizam poduzetničke strukture

Novi poduzetnički pothvati sve brojniji

Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Malo rastućih poduzeća

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Sektorska struktura

Očekivanja novog zapošljavanja

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM istraživanje prati poduzetničku aktivnost na individualnoj razini unutar neke zemlje u različitim fazama životnog ciklusa poslovnog pothvata, kao što je prikazano u Slici 2, poglavlje 1, korištenjem sljedećih definicija ključnih indikatora poduzetničke aktivnosti:

- Poduzetnici „početnici“ – oni koji sami ili sa drugima pokušavaju pokrenuti vlastiti posao, oni koji vide priliku, vjeruju da imaju sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata i namjeravaju to učiniti, te kojima je plaćena naknada za ne više od 3 mjeseca
- Novi poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat iz kojeg isplaćuju plaću vlasniku najmanje 3 mjeseca, ali manje od 42 mjeseca
- Ukupna rana poduzetnička aktivnost (TEA) – uključeni poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici
- „Odrasli“ poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Poduzetnička aktivnost zaposlenika

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz perspektive Europske unije i perspektive grupe zemalja visokog bruto domaćeg dohotka po stanovniku¹², kojoj Hrvatska pripada.

Percepcija o prilikama stagnira, a namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu

Polazište poduzetničkog procesa je u osobama čiji kapacitet prepoznavanja prilika dovodi do namjera o pokretanju poslovnog pothvata. Osobni atributi (uvjerenost o sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata, strah od promašaja) kroz interakciju s društvenim vrijednosti prema poduzetništvu, oblikuju odluke o ulasku, ili ne, u poduzetničku aktivnost.

¹² Od 2018. godine koristi se klasifikacija zemalja po bruto domaćem dohotku po stanovniku koju izrađuje Svjetska banka, a koristi Svjetski gospodarski forum, kada je napuštena klasifikacija zemalja po kriteriju razvojnih faza (razlozi su objašnjeni u poglavlju 1).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

GEM istraživanje identificira individualne atribute o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta pojedinaca kao:

- percepciju o prilikama
- percepciju o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata
- percepciju o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata
- strah od propašaja

Definicije tih indikatora opisane su u Tablici 1, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama procjenjuje se kroz odgovore uzorka odrasle populacije o tome prepoznaju li prilike za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci u sredini u kojoj žive (Tablica 4).

Tablica 4 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije*

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek	Rang Hrvatske**
2018.	33,1	44,2 81,6 Švedska	14/17	46,6	26/31
2019.	55,7	52,1 87,28 Poljska	5/16	52,7	12/33
2020.	47,2	40,5 62,5 Švedska	5/14	46,6	15/30

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U 2020. godini vidi se značajan pad u percepciji o prilikama što dijelom može biti zbog početka pandemije COVID-19, iako treba voditi računa da je prikupljanje podataka provedeno u svibnju i lipnju 2020. godine, tj. na početku pandemije. Ipak, Hrvatska je iznad prosjeka EU i u 2019. i 2020. godine po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci.

Pod povećalom 2

Mamino, Vinkovci <https://mamino.hr/>

Osnivačica: Ivana Papić

Glavna djelatnost: proizvodnja odjeće i opreme za bebe i djecu

Mamino - Od potrebe do prilike

Kada neka mama zamisli da treba baš pravu dečicu za svoju bebu, a takvu dečicu ne može pronaći na tržištu, onda je napravi. I tako je Ivana Papić napravila dečicu za svoju tek rođenu kćerčicu. Iz potrebe za dečicom rodila se prilika pokretanja poslovnog pothvata Mamino – 2017. kao kućna radinost, 2019. prerasta u obrt, a 2021. u poduzeće.

Prije odluke o Mamino Ivana se pripremala za rad na poslovima prodaje i knjigovodstva u obiteljskom poduzeću "Mišić G Servis" nakon završetka diplomskog studija Računovodstvo i revizija u Zagrebu. "U međuvremenu, odlučujem se za upis postdiplomskog studija "Poduzetništvo" na Ekonomskom fakultetu u Osijeku,

koji će iz temelja promijeniti moje dotadašnje poimanje idealnog zanimanja koje je do tada bilo - računovodstvo i revizija", kaže Ivana. Zbog nemogućnosti da na domaćem tržištu pronađe dekiću kakvu je zamislila za svoju kćerkiću, odlučila ju je proizvesti. Nakon nekog vremena, tržište je prepoznalo 3u1 dekiću čiji kraj su zaštitili pri Zavodu za intelektualno vlasništvo. Ovaj mikro poslovni pothvat zapošljava uz vlasnicu još dvije osobe.

I drugi proizvod je nastao iz potrebe – druga Ivanina kćerkića odbijala je spavati u klasičnoj vreći za spavanje, pa je Ivana osmislila vreću za spavanje s nogavicama. Oba proizvoda sada su najprodavaniji i najvažniji Mamino proizvodi. Zašto nije zaštitila i ovaj drugi proizvod – ne zna, odnosno to objašnjava tipičnim odgovorom mnogih poduzetnika: "Uvijek sam bila puna ideja, uvijek je nešto novo trebalo mojoj djeci pa sam se umjesto zamaranja oko zaštite intelektualnog vlasništva, bavila razvojem novih proizvoda."

Danas imaju u svom asortimanu preko trideset proizvoda koje prodaju na tržištu Hrvatske (imali su jednu ponudu od webshopa iz Njemačke, ali nisu se uspjeli dogovoriti oko uvjeta). Planovi su da rastu organski, da pokrenu novu liniju proizvoda "Mamino home" čiji će asortiman sadržavati proizvode za kućanstvo, te da se presele u veći prostor koji će omogućiti povećanje proizvodnje kroz zapošljavanje krojačica i otvaranje studija za fotografiranje proizvoda, jer sve prodaju kroz web trgovinu.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Svaka kriza uvijek upozorava na krhkost uobičajenih načina funkcioniranja, pa tako i poslovnih pothvata. Zbog toga uspješnost vođenja poslovnog pothvata zahtijeva usklađenost znanja o stvaranju proizvoda, prodaji i upravljanju novcima, ali i vođenje računa o zaštiti intelektualnog vlasništva, ukoliko je to relevantno, jer je to jedan od najvažnijih resursa poslovnog pothvata.
2. Kvaliteta i funkcionalnost proizvoda su bitni, a zadovoljni kupci su najjači marketinški alat, jer njihove preporuke dovode nove kupce. Pandemijsko razdoblje će pamtili po rastu prodaje, upravo kroz ovakav marketinški pristup.
3. Stvaranje tima zahtijeva promišljene odluke kojima se neće naštetiti zaposlenicima, na račun bogaćenja vlasnika.

U ostalim atributima koji su relevantni za oblikovanje individualnog kapaciteta za ulazak u poduzetničku aktivnost ne vide se promjene koje bi se mogle povezati s pandemijom u 2020. godini. Dok percepcija o prilikama daje uvid o tome što ispitanici vide u svojoj okolini, percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata otkriva što misle o sebi (Tablica 5).

Tablica 5 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata* - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	Prosjeak	Rang Hrvatske**
2018.	52,3	44,4 53,3 Slovačka	2/17	46,6	9/31
2019.	71,2	52,7 71,2 Hrvatska	1/16	54,8	6/33
2020.	75,0	55,2 75,0 Hrvatska	1/14	57,2	2/30

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po pokazatelju percepcije o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata Hrvatska je u svim promatranim godinama u vrhu obje usporedne skupine. Ispitanici u zemlji koja je najbolja u prepoznavanju prilika (Švedska, 62,5%, u 2020. godini) kritičniji su po percepciji o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata (52,1% u 2020. godini, a takva kritičnost bila je i u proteklom godinama).

Raskorak između visoke percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj (75%) i niže razine percepcije o prilikama (47,2%) u 2020. godini – a tako je bilo i u prethodnim godinama – otvara pitanja o opravdanosti takve samouvjerenosti (posebno u usporedbi sa Švedskom). Već smo i u ranijim analizama otvorili pitanje kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku – zato što prilika nema ili ih ne znaju prepoznati (a to dalje vodi prema pitanju kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika). Detaljnije o povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) i poduzetničke aktivnosti u poglavlju 3, a o kvaliteti obrazovanja kao komponenti poduzetničke okoline u poglavlju 4.

Namjera o ulasku u poduzetničku aktivnost temelji se na uočenoj prilici i procjeni osobne osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata. U razdoblju 2018.-2020. Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženim namjerama za pokretanju poslovnog pothvata (Tablica 6), uz stabilnu ali visoku razinu straha od promašaja (Tablica 7).

Tablica 6 Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjeak	Rang Hrvatske*
2018.	22,4	13,6 22,4 Hrvatska	1/17	20,4	11/31
2019.	25,6	16,4 28,0 Latvija	2/16	24,4	12/33
2020.	30,5	14,4 30,5 Hrvatska	1/14	24,3	10/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 7 Percepcija o strahu od promašaja* - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najniži	Rang Hrvatske**	Prosjeak	Rang Hrvatske**
2018.	39,6	44,15 34,8 Nizozemska	6/17	40,4	15/31
2019.	51,0	44,7 27,0 Nizozemska	13/16	42,6	27/33
2020.	55,4	46,9 27,1 Italija	11/14	46,1	24/30

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pod povećalom 3

CARTA, d.o.o. za proizvodnju i promet vreća Osijek <https://carta.hr/>

Osnivači: Branka Hitner, Amir Smajlagić i Ivica Vajnberger

Glavna djelatnost: Proizvodnja valovitog papira i kartona te ambalaže od papira i kartona

CARTA – Otpornost i rast (što te ne slomi, ojača te)

CARTA je nastala iz uočene prilike, ali i kao rezultat promjene u karijeri Branke Hitner, koja je nakon rukovođeće pozicije u tuđem poduzeću odlučila to raditi u svom poduzeću. Nedostatak ozbiljnog proizvođača vreća u Hrvatskoj bio je prilika i početkom 2012. godine CARTA je proizvela prve vreće. Od tada su strpljivo gradili proizvodnju, osvajali tržišta, ali još važnije stvarali tim i zadovoljne zaposlenike. CARTA ima sva obilježja obiteljske firme – kćerka Vedrana je član Uprave (odgovorna za financije), a Ivica, suprug kćerke Maje također je član Uprave (odgovoran za nabavu i proizvodnju)

Poduzeće je registrirano za proizvodnju papirnatih industrijskih vreća. Proizvođači hrane, građevinskog materijala i drugih proizvoda koji svoj proizvod do finalnog kupca stavljaju u vreću, kupci su CARTINIH vreća. Više od 50% ukupne proizvodnje završi izvan Hrvatske, uglavnom na tržištu EU. Izloženost konkurenciji na međunarodnom tržištu je potvrda o dobroj kvaliteti proizvoda, na što je CARTA posebno ponosna, a prepoznati su i kao pouzdani partner. Najveći dio proizvodnje završava u građevinskoj industriji u tvornicama cementa (70% ukupne proizvodnje su vreće za punjenje cementa, građevinskih žbuka i ljepila, vapna itd.). Ostatak je proizvodnja vreća za punjenje brašna i šećera, kao i stočne hrane.

CARTA u velikoj mjeri ovisi o globalnim lancima opskrbe: sirovinu za proizvodnju – papir, potom boju, ljepilo, HDPE foliju uvoze jer se ništa od toga ne proizvodi u Hrvatskoj. Papir je burzovna roba podložna ponudi i potražnji, te se ta neizvjesnost prelijeva i u CARTU. Pandemija COVID-19 je u 2020. godini samo je naglasila pucanje globalnih lanaca opskrbe, pa je i za CARTU problem prekograničnog prometa (hoće li moći dovesti kupljenu sirovinu) postao dio svakodnevnog poslovnog razmišljanja. Nedostatak kvalitetne radne snage i ne-funkcioniranje pravnog sustava unatoč čestim apelima poduzetnika i dalje nikome u državi nije prioritet.

“Želimo opstati na globalnom tržištu i pobijediti COVID-19 – to je naš strateški plan”, kaže Branka Hitner. Za opstanak na tržištu će u naredne dvije godine provesti projekt energetske učinkovitosti (za koji očekuju sufinanciranje EU sredstava) koji će omogućiti proizvodnju energije za potrebe proizvodnje, uštedu grijanja i hlađenja kroz ugradnju dizalice topline, kao i postavljanje ovojnice na proizvodnoj hali s kojom bi projekt ušteda bio potpun. U sklopu projekta uključena je i nabava dvaju novih strojeva koji će uštedjeti vrijeme i olakšati sortiranje otpada koji nastaje nakon proizvodnog ciklusa. U narednih pet godina žele dodatno osuvremeniti tisak na vrećama kroz nabavu digitalnog osmobjnog flexo printera.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Neočekivane situacije događaju se svima, i različite su, po intenzitetu i načinu kako utječu na ljude i poduzeće. Pandemija je dva puta ušla u CARTU: prvi puta 19.03.2020. kada je kamion koji je vozio papir za proizvodnju bio zaustavljen na granici; drugi put krajem 2020. kada su u intervalima 32 zaposlenika bila zaražena, od 45 zaposlenih. Stvaranjem većih od uobičajenih zaliha ulaznih sirovina (što znači i veće troškove) i predanošću zdravih radnika uspjeli su održati proizvodnju.
2. Problemi su rješavani kako su dolazili, nije bilo moguće puno predviđati i stvarati unaprijed planirana rješenja. Jedina uspješna reakcija je bila prilagođavanje i ne dozvoliti očajavanje. “Na kraju mogu reći da ćemo pandemiju pamtit i kao nešto nepredvidivo i poučno, a istovremeno ćemo 2020. godinu pamtit i po najboljim brojkama do sada, udvostručili smo našu proizvodnju unatoč cijelom nizu problema, ali držimo se one narodne: što te ne slomi to te ojača”, kaže Branka Hitner.

Strah od promašaja u pravilu je jak inhibitor u oblikovanju raznih ponašanja, pa tako i poduzetničkog djelovanja. Međutim, neposredni pritisak npr. nužnost rješenja egzistencijalnog problema zatomit će strah i pojačati samopouzdanje čak i kod onih koji ne vide prilike. U Hrvatskoj je prepoznatljiv upravo ovakav obrazac ponašanja (u usporedbi s EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju u razdoblju 2018.-2020.): iznadprosječna uvjerenost o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata i značajno iznadprosječno iskazivanje namjera o pokretanju poslovnog pothvata (u sve tri godine prva ili druga zemlja u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju).

Taj raskorak između prepoznavanja prilika i namjera otvara pitanje motivacije za uključivanje u poduzetničku aktivnosti (zbog uočene prilike ili nužde). Niska razina odrasle populacije u Hrvatskoj koja vidi priliku u svojoj okolini upozorava na odlučivanje o pokretanju poslovnog pothvata zbog izostanka bilo kojih drugih opcija, tj. zbog nužde. To potvrđuje i vrlo niski motivacijski indeks (koji govori o odnosu pokrenutih poslovnih pothvata iz uočene prilike da se ostvari prepoznatljiva promjena u svojoj okolini / svijetu, da se ostvari velika zarada ili da se nastavi obiteljska tradicija i onih koji su pokrenuti iz nužde), analiziran kasnije u ovom poglavlju.

Institucionalna uređenost i stabilnost gospodarstva dodatno utječu na intenzitet iskazanog straha od promašaja. Najnižu razinu straha od promašaja češće izražavaju ljudi u zemljama sa stabilno dobrim gospodarstvima kao što je Nizozemska (37,4% u 2020.), dok je najviša razina u Španjolskoj (64%) i Grčkoj (62,8%). Istovremeno, najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u sredini u kojoj žive izrazili su ispitanici u Španjolskoj (16,5%) i Grčkoj (27,9%), dok u Nizozemskoj 48,8% ispitanika vide prilike u svom okruženju. Najnižu percepciju o namjerama izrazili su ispitanici u Španjolskoj (7%) i to u razdoblju od 2016. do 2020. godine!

Umrežavanje omogućava učenje iz iskustva drugih i time može doprinijeti prepoznavanju prilika, osjećaju osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjerama, ali i smanjivanju straha od promašaja. Na pitanje o tome poznate li nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle dvije godine, Hrvatska je u 2020. godini značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju i drži treće mjesto u toj grupi (67,8% vs. 51,4%). Obrazovna razina utječe na kapacitet učenja od drugih / umrežavanja: obrazovaniji iznad srednjoškolske razine češće poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje dvije godine (71,5%). Među onima sa srednjoškolskim obrazovanjem 66% je onih koji znaju nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat, a među onima s nižim obrazovanjem podjednak je broj onih koji znaju nekoga / ne znaju nikoga.

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

U GEM istraživanju se društvene vrijednosti o poduzetništvu propituju kroz stavove ispitanika o tome što misle o poduzetničkoj karijeri, o društvenom statusu poduzetnika i medijskoj pažnji prema uspješnim poduzetnicima (Tablice 8, 9 i 10).

Tablica 8 Biti poduzetnik je dobar izbor karijere* - % od odrasle populacije

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeak/Rang**
2018.	62,1	59,8 7/17	57,9 14/31
2019.	61,5	58,2 7/16	58,9 18/33
2020.	59,3	68,5 5/10	64,7 15/24

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U promatranom razdoblju nastavlja se obrazac iz prošlih godina: nešto manje od dvije trećine ispitanika smatra da je biti poduzetnik dobar izbor karijere (Tablica 8), što je u skladu s podatkom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 6).

Međutim, istovremeno, u Hrvatskoj je izuzetno niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu (Tablica 9). U cijelom razdoblju 2018.-2020. Hrvatska je zemlja s najmanjim ili gotovo najmanjim postotkom anketirane populacije koja tako misli u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2020. godini taj raskorak je 23 postotna poena na štetu Hrvatske (53,5% vs. 76,7%). Sličan je odnos i u usporednoj grupi zemalja s obzirom na razvojni kriterij. Najvišu razinu društvenog statusa, po mišljenju ispitanika u 2020. godini uživaju poduzetnici u Sloveniji (85,1%) i u Njemačkoj (81,8%).

Tablica 9 Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu* - % od odrasle populacije

Godina	Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeak/Rang**
2018.	43,0	69,2 17/17	67,6 31/31
2019.	46,5	63,0 14/16	69,4 31/33
2020.	53,5	76,7 10/10	74,5 23/24

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj medijska pažnja uspješnim poduzetnicima oscilira oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanje (Tablica 10). U 2020. godini najviša je u Sloveniji (81,3%, a bila je najviša i u 2018. godin, 77%), a najniža u Poljskoj (41%).

Tablica 10 Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu* - % od odrasle populacije

Godina	Medijska pažnja poduzetništvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeak/Rang**
2018.	53,7	56,9 10/17	60,6 21/31
2019.	58,5	57,7 8/16	63,9 24/33
2020.	58,4	69,1 5/10	67,9 17/24

*u 2018. godini odgovori su bili da/ne, a u 2019. i 2020. godini u rasponu od 1-u potpunosti se ne slažem do 5-u potpunosti se slažem. Usporedivost s prethodnim razdobljem omogućena je tako što je modalitet 'da' dobiven zbrajanjem odgovora 'u potpunosti se slažem i slažem se', a za 'ne' su zbrojeni 'u potpunosti se ne slažem i ne slažem se'.

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) bitne su za to hoće li (i kako će) pojedinci svoje individualne atribute (percepciju vlastitog kapaciteta prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja) transformirati u poduzetničko djelovanje. Interakcija društvenih vrijednosti i osobnih atributa je kompleksna i osjetljiva na stav javnosti. U Hrvatskoj je prisutan pozitivan stav prema poduzetničkoj karijeri, ali je nedovoljno praćen odgovarajućom medijskom pažnjom i društvenim statusom uspješnih poduzetnika što degradira kapacitet poduzetničkog djelovanja.

Dinamizam poduzetničke strukture

Gospodarska struktura neke zemlje ovisi o dinamici životnih ciklusa individualnih poslovnih pothvata: od faze pokretanja, do faze rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti. Uređeni statistički sistemi prate promjene u svim fazama životnog ciklusa nekog registriranog poslovnog pothvata, pri čemu se koriste podaci o demografiji novih poslovnih pothvata, te stopi preživljavanja. Promjene u poslovnoj demografiji prate se s obzirom na njihov utjecaj na razinu zaposlenosti u zemlji.¹³

GEM istraživanje obogaćuju statističke podatke o poslovnoj demografiji kroz praćenje promjena u kontingentima poslovnih pothvata obzirom na pojedine faze životnog ciklusa, a na temelju mišljenja / percepcije reprezentativnog uzorka odrasle populacije. Sve GEM indikatore poduzetničke aktivnosti moguće je analizirati s obzirom na spol, dob i obrazovanost anketirane odrasle populacije. Na taj način GEM doprinosi stvaranju informacijske platforme koja omogućava procjenu poduzetničkog kapaciteta na razini zemlje (s obzirom na prepoznavanje prilika i namjere pokretanja poslovnog pothvata, poduzetničku aktivnost, inovativnost i dinamiku promjena).

Dinamika promjena poduzetničke strukture u Hrvatskoj, u međunarodnoj perspektivi, analizirana je korištenjem GEM informacija o veličini kontingenata poslovnih pothvata u pojedinim fazama životnog ciklusa.

Novi poduzetnički pothvati sve brojniji

Vitalnost gospodarske strukture je održiva samo ako se rađa više novih poslovnih pothvata kojima se kompenzira gubitak nekonkurentnih poslovnih pothvata (ali i onih koji ne dožive uspješni generacijski vlasnički transfer). Novi poslovni pothvati u pravilu donose nove ideje, nove tehnologije, nove proizvode, izlazak na nova tržišta i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U GEM istraživanju se nova (rana) poduzetnička aktivnost mjeri postotkom odrasle populacije 18-64 godina starosti koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od 3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca (i koji isplaćuju plaću vlasniku), na temelju čega se izračunava TEA – *Total Early-stage Entrepreneurial Activity* (Tablica 11).

Tablica 11 Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjeak	Rang Hrvatske*
2018.	9,6	7,6 12,3 Nizozemska	6/17	10,0	15/31
2019.	10,5	9,6 15,4 Latvija	6/16	12,3	18/33
2020.	12,7	8,1 15,6 Latvija	3/14	12,1	14/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Rast novih poslovnih pothvata je dobar znak, ali je važno znati razloge njihovog pokretanja, jer o tome može ovisiti predanost razvoju tih pothvata.

Do 2019. godine, koncept motiviranosti je u GEM istraživanju bio definiran kroz razloge pokretanja poslovnog pothvata zbog uočene prilike ili zbog nužde, jer nije bilo opcija zapošljavanja. Od 2019. godine taj pristup je zamijenjen identificiranjem šire lepeze razloga za pokretanje poslovnog pothvata:

- napraviti promjenu u svijetu
- napraviti veliko bogatstvo ili prihod

¹³ EUROSTAT prati poslovnu demografiju kroz podatke o aktivnoj populaciji poduzeća, kada su pokrenuta, stopi preživljavanja (prateći njihov životni vijek u razdoblju od pet godina nakon pokretanja) i vrijeme prestanka poslovne aktivnosti. Na primjer, stope rađanja i smrti poduzeća, te stopa preživljavanja čine dio strukturalnih indikatora kojima se prati progress u ostvarivanju revidirane Lisabonske agende.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/business-demography>

- nastaviti obiteljsku tradiciju
- nije bilo druge opcije zapošljavanja

Ovakva promjena u identificiranju motiviranosti za pokretanje poslovnog pothvata ne omogućava usporedbu s prijašnjim pokazateljima motiviranosti (npr. motivacijski indeks kao omjer novo pokrenutih poslovnih pothvata TEA zbog prilike i TEA zbog nužde). Stari pokazatelj o TEA iz nužde bi se mogao usporediti jedino s podatkom o novo pokrenutim poslovnim pothvatima jer nije bilo druge opcije zapošljavanja.

Motivacija za ulazak u poduzetničku aktivnost (Tablica 12) je prilično stabilna u 2020. godini u usporedbi s 2019. godinom.

Tablica 12 Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost* - % od TEA poduzetnika

Razlog	2019.			2020.		
	Hrvatska	EU prosjek/najviši	Rang u EU**	Hrvatska	EU prosjek/najviši	Rang u EU**
Napraviti promjenu u svijetu	35,1	41,5 Poljska 65,4	11/16	39,0	37,2 Luksemburg 51,1	8/14
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	49,1	45,7 Italija 95,5	6/16	47,0	49,3 Italija 95,3	5/14
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	35,6	34,7 Poljska 81,6	4/16	28,7	27,1 Njemačka 62,0	4/14
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	73,9	51,6 Italija 89,5	2/16	69,4	62,0 Italija 82,2	7/14

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks:

Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

Tablica 13 Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks

Zemlja	2020.
Hrvatska	1,62
Najviši motivacijski indeks	
Švedska	3,75
Njemačka	3,41
Luksemburg	2,44
Najniži motivacijski indeks	
Španjolska	1,17
Slovačka	1,41
Slovenija	1,47

Veća vrijednost motivacijskog indeksa znači da se manje osoba odlučuje na pokretanje poslovnog pothvata iz nužde, te da prevladavaju drugi razlozi (napraviti promjenu, stvoriti bogatstvo, nastaviti obiteljsku tradiciju). To je važna informacija za nositelje vladinih politika i programa, ali i za profesionalnu infrastrukturu (koja osigurava trening, savjetovanje), jer osobe koje to čine iz nužde, rjeđe su dobro pripremljene za poduzetničko djelovanje, te često to vide kao privremeno rješenje.

Pod povećalom 4

Mali div, Osijek <https://www.facebook.com/MaliDivPivovara>

Osnivači: Danica i Željko Matić

Glavna djelatnost: Proizvodnja piva

Mali div: Hobi – polazište za poslovni pothvat

Iza zanatske pivovare *Mali div* stoji cijela obitelj Matić: roditelji (Danica i Željko), sin Mislav i kćerke (Marina i Matea) sa svojim supruzima (Marko i Domagoj). Sve je počelo s Mateom i Domagojem, kojima je kuhanje piva bio hobi. Piva koja su proizvodili dobivala su mnoge nagrade na raznim *homebrew* natjecanjima. Na jednom od takvih natjecanja, 2015. godine, upoznali su Marka, koji se tri godine kasnije, zbog ljubavi prema Mateinoj sestri Marini preselio u Osijek (i ostavio „siguran posao“ voditelja informatičke službe u jednoj tvrtki), gdje su zajedničkim snagama odlučili pokrenuti vlastitu pivovaru.

Mali div u ponudi ima dva „standardna“ piva - Cincilator i Gefufnu. Cincilator je pivo stila *Golden Ale* sa 4,4% alc. i 20 IBUa (IBU – International Bitterness Unit), osvježavajućeg okusa u kojem najviše prevladava okus sladnosti te umjerena gorčina, dok je Gefufna pivo stila *India Pale Ale* sa 6,2% alc. i 53 IBUa sa izraženim gorčinama čije arome podsjećaju na citruse i tropsko voće.

Najvažnije tržište im je grad Osijek i Osječko-baranjska županija – prisutni su u velikom broju osječkih ugostiteljskih objekata (kafića, pubova i restorana), a postepeno se šire i u druge dijelove Hrvatske. Teškoće ulaska sa svojim pivom u ugostiteljske objekte, zbog toga što mnogi imaju ugovore s velikim proizvođačima piva, prisilile su *Malog diva* da pokrene prodaju i drugim kanalima (dostavu).

Stalno rade na novim okusima piva i razmišljaju o uvođenju novih proizvoda. Cilj im je uz tri piva „u stalnoj postavi“, godišnje ponuditi dva do tri specijalna piva, što znači i dodatno povećanje proizvodnih kapaciteta. Tržišno se žele proširiti na cijelu Hrvatsku, a razmišljaju i o izvozu.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

- odustajanje nikada nije bila opcija - inovativnost u svim aspektima poslovanja ključna je za opstanak. Besplatna dostava i okretanje privatnim kupcima bili su ključna odluka za opstanak u vrijeme pandemijskog zatvaranja, a taj kanal prodaje će zadržati i kada pandemija COVID-19 prođe.
- strast je ključna odrednica uspjeha - bez strasti je teško prebroditi teške trenutke i ne odustati kada „kola krenu nizbrdo“. Na svoj posao ne gledaju kao na običan posao. To je za njih način života, koji traži potpunu predanost, a to se može jedino, ako to zaista i volite.

Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

GEM istraživanje definira poduzeća starija od 42 mjeseca kao 'odrasla' poduzeća. U razdoblju 2018-2020. Hrvatska ne uspijeva dostići prosjek EU s obzirom na gustoću „odraslih“ poduzeća i stalno se nalazi na začelju i EU zemalja i grupe zemalja čijoj razvojnoj razini pripada (Tablica 14).

Tablica 14 Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2018.	4,2	6,9 13% Poljska	15/17	6,8	25/31
2019.	3,6	8,1 14,3 Grčka	16/16	7,5	30/33
2020.	4,2	7,3 14,6 Grčka	12/14	6,9	23/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pokazatelj o 'odraslim' poduzećima, uz pokazatelj o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA - poduzetnici 'početnici' i novi poduzetnici) daje mogućnost procjene poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. U razdoblju 2018.-2020. 'gustoća' poduzeća pada s 61% učešća 'odraslih' poduzeća u 2019. godini na 57% u 2020. godini. Ovako niska prisutnost 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što uz niski motivacijski indeks novopokrenutih poslovnih pothvata ozbiljno upozorava na vrlo krhku gospodarsku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Dok fazu rane poduzetničke aktivnosti određuje intenzitet pokretanja poslovnog pothvata i motivacija, faza 'odrastanja' poslovnih pothvata ovisi o stopi preživljavanja i rastućeg kapaciteta pokrenutih poslovnih pothvata.

Pod povećalom 5

Grad Export d.o.o., Vinkovci <https://grad-export.hr/>

Osnivač: Petar Šimić

Glavna djelatnost: proizvodnja dekorativnih panela za ulazna vrata

Grad Export: Kroz 'odrastanje' do rasta

Tvrtka Grad Export d.o.o. osnovana je 1992. godine. Počela je kao trgovina boja i lakova, bavili su se proizvodnjom parketa, brodskih podova i drvenih prozora i vrata, a od 1999. godine počeli su s proizvodnjom PVC prozora i vrata. S obzirom na veliku konkurenciju u ovoj djelatnosti, vlasnik poduzeća, Petar Šimić, razmišlja kako se odmaknuti od konkurencije i što novo ponuditi na tržištu. Odlučuje početi s proizvodnjom panela za vrata, budući da su ih trebali svi proizvođači vrata, a u Hrvatskoj ih tada nije proizvodio nitko. Tada kreće i pravi razvoj Grad Exporta.

Najvažniji proizvod Grad Exporta je ALU dekorativni panel za vrata (uz PVC i HPL dekorativne panele). Tvrtka Grad Export svoje proizvode, osim na tržištu Hrvatske, prodaje u 28 zemalja svijeta, od kojih su najvažnija tržišta Njemačke, Austrije, Poljske, Slovenije, Rumunjske i Slovačke.

Grad Export je obiteljska tvrtka i planira to ostati i u budućnosti. Petar Šimić je upravljanje tvrtke prepustio sinu Mariu, koji tvrtku dalje uspješno razvija, a u poslovanje su uključeni i sinovi Alen i Ivan. Trenutno su u fazi izgradnje tri nova proizvodna pogona i nove upravne zgrade, a stalno ulažu i u novu opremu i strojeve, kako bi povećali kapacitete proizvodnje, sukladno stalno rastućim potrebama na tržištu. Planiraju i postavljanje solarne elektrane, kako bi mogli proizvoditi električnu energiju za vlastite potrebe.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Kontroliranje pregovaračke snage kupaca i dobavljača uvijek je dobra strategija – niti jedan kupac ne smije prijeći udio od 10% u prihodima, jer eventualnim gubitkom tog kupca gubite 1/10 prihoda, a za svakog dobavljača važno je imati alternativu.
2. Spremnost na reakciju i važnost posjedovanja „Plana B” – početkom pandemije ponudili su novi proizvod - „dezinfekcijsku barijeru“, s kojim su u prethodnoj godini ostvarili značajne prihode i osigurali kontinuitet poslovanja i u *lock-downu*.
3. Organski rast je najsigurniji oblik rasta poduzeća, jer u slučaju krize, odluke se mogu donositi bez pritiska finansijskih institucija i straha od nelikvidnosti i eventualne blokade.
4. S obzirom na poremećaje u globalnim lancima opskrbe i problem dobave sirovina za proizvodnju, uz razmišljanje o uvođenju i testiranju alternativnih kompozitnih materijala, dodatna ulaganja u zalihe sirovina i povećanje skladišta osiguravaju kontinuitet proizvodnje i sigurnost poslovanja.
5. Avansno plaćanje kao oblik plaćanja (i prema dobavljačima i kupcima) smanjuje rizik u poslovanju (i poduzeća, ali i svih partnera u lancu vrijednosti).

Stopa odrastanja (preživljavanja) poslovnih pothvata doprinosi stvaranju potrebne gustoće 'odraslih' poduzeća i dobar je indikator vitalnosti gospodarske strukture. Stopa preživljavanja poslovnih pothvata opada vremenom – u 2018. godini jednogodišnja stopa preživljavanja u Europskoj uniji je na razini od 80% (poduzeća rođena

2017. godine, aktivna i u 2018. godini), nakon tri godine pada na 58,5%, a nakon pet godina na 45%¹⁴. Hrvatska ima nešto više razine preživljavanja: jednogodišnja i trogodišnja stopa su 89,5%, a petogodišnja je 52,5%.¹⁵

Stopu preživljavanja nije moguće jednoznačno tumačiti je li duži ili kraži životni vijek bolji ili lošiji. Skraćivanje očekivanog životnog vijeka može biti rezultat loše pripremljenosti poslovnog pothvata, nedostatka inovativnosti, neodgovarajućih znanja i vještina za reagiranje na promjene na tržištu, pa je bolje da se prekidom takvog pothvata oslobode resursi za novi pothvat, temeljen na boljem prepoznavanju prilike i boljoj pripremljenosti za pokretanje poslovnog pothvata. Ipak, bez obzira na kontekst, skraćivanje stope preživljavanja zahtijeva intenziviranje ulaska u poduzetničke pothvate, jer će se u protivnom baza gospodarske strukture sužavati, što čini cijelu gospodarsku strukturu krhkom.

Stopa odrastanja (preživljavanja) poslovnih pothvata na razini cjeline gospodarstva dobar je indikator vitalnosti gospodarske strukture. Dobro je ako je duži životni vijek poslovnog pothvata rezultat kontinuirane inovativnosti koja osigurava održivu konkurentnost, ali je loše ako je duži životni vijek rezultat poteškoća oko izlaska iz poslovnog pothvata koji je nekonkurentan – npr. administrativne barijere izlaska iz poslovnog pothvata mogu produžiti stopu preživljavanja, ali bez rasta, što čini gospodarsku strukturu taocem neuspješnih pothvata. Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa poslovnih pothvata (od pokretanja, preko „odrastanja“ poslovnog pothvata, do rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti).

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Prestanak poslovne aktivnosti dio je životnog ciklusa poslovnog pothvata i potrebne procedure koje prate tu fazu bi trebale olakšati što bržu prenamjenu resursa. Razlozi prestanka poslovne aktivnosti mogu biti neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl.

U Tablici 15 prikazan je postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci, u grupi poduzetnički aktivnih ispitanika od 18-64 godine starosti (poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti ili „odrasli“ poduzetnici, čiji poslovni pothvati nisu nastavljeni).

Tablica 15 Izlazak iz poslovne aktivnosti - % TEA i „odraslih“ poduzetnika

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2018.	2,2	13/17	1,9	1,1 Italija	3,1 Austrija
2019.	2,0	8/16	2,0	0,5 Italija	2,8 Latvija
2020.	2,9	3/14	2,0	0,3 Italija	3,5 Nizozemska

*rang Hrvatske u grupi zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

Pokazatelj o izlasku iz poslovne aktivnosti ne može se razumjeti bez kontekstualizacije koja može doprinijeti razumijevanju zašto se zemlje razlikuju po intenzitetu izlaska: niska razina prestanka poduzetničkog djelovanja može značiti da se radi o dobro uočenoj poslovnoj prilici i dobro osmišljenom i vođenom poduzetničkom pothvatu, ali i postojanje barijera koje otežavaju prestanak poslovnih aktivnosti. Visoki postotak izlaska iz poduzetničke aktivnosti može značiti da se radi o loše procijenjenoj poslovnoj prilici ili o nepripremljenosti za vođenje poslovnog pothvata (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...), pa je dobro ako se izlaskom iz takvih poslovnih aktivnosti brzo preusmjeravaju resursi za neke nove početke.

Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su prestala djelovati u zadnjih 12 mjeseci oko prosjeka EU, uz intenziviranje prestanka rada u 2020. godini. I za ovaj pokazatelj potrebno je koristiti i druge indikatore poduzetničkog djelovanja i prepoznavanje njihove povezanosti: iznadprosječna razina prepoznavanja prilika u svojoj sredini (Tablica 4), visoka samouvjerenost o sposobnostima za poduzetničko djelovanje (Ta-

¹⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate 28.3.2021.

¹⁵ Prema podacima o poslovnoj demografiji u EU za 2018. godinu, najviša stopa jednogodišnjeg preživljavanja bila je u Grčkoj (96,9%) i Švedskoj (96,8%), a iznad 90% u Nizozemskoj i Belgiji. Najniže jednogodišnje stope preživljavanja bilježe Litva (63,6%) i Portugal (71,3%). Najveće stope petogodišnjeg preživljavanja su u Švedskoj (60,8%), a najniže u Litvi (26,4%) i Portugalu (33,7%). Izvor: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics 28.3.2021.

blica 5) i visoka razina izraženih namjera za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6) u Hrvatskoj praćena je vrlo niskim motivacijskim indeksom (1,62 – Tablica 13). Ti pokazatelji upućuju na pretpostavku o nedovoljnoj pripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata, ali je moguće da i poduzetnička okolina ne prepoznaje poteškoće onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog nužde (nedostatak mogućnosti zaposlenja) i ne osigurava potrebne usluge (npr. specijalizirane usluge edukacije, savjetovanja, povezivanje s istraživačkim institucijama...).

Najlošija kombinacija za vitalnost gospodarske strukture je nizak motivacijski indeks i nizak intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti, što je slučaj sa Španjolskom (1,2% vs. 1,0%) ili Italijom (1,8% vs. 0,3%). To dovodi do okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture, koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Razlozi izlaza iz poslovnih aktivnosti daju dodatnu informacijsku vrijednost odgovornima za pojedine komponente poduzetničke okoline. U razdoblju 2018.-2020. došlo je do izvjesne promjene u strukturi razloga (Tablica 16).

Tablica 16 Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)

Razlog	2018.			2019.			2020.		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku/Rang HR*
Prodaja	0,6	6 16/17	6,9 30/31	6,4	8,1 7/16	8,5 17/33	6,1	5,5 6/14	4,5 10/30
Nova prilika	18,5	12,8 4/17	11,4 4/31	16,3	12,8 5/16	11,9 7/33	7,1	11,5 9/14	9,5 17/30
Neprofitabilnost	19,7	26 10/17	27,7 22/31	16,3	24,1 7/16	26,9 17/33	17,5	19,5 8/14	20,5 17/30
Problemi s financijama	7,4	11,7 11/17	11,1 21/31	11,9	9,3 4/16	10,0 10/33	9,9	8,2 4/14	8,6 11/30
Vladine politike/ porezna politika/ birokracija	19,2	9,9 3/17	8,7 4/31	21,8	12,0 2/16	8,6 3/33	16,1	6,1 1/14	4,5 1/30
Ostalo**	34,6	33,6 10/17	34,2 16/31	16,4	29,2 15/16	28,9 30/33	22,0	27,5 9/14	24,7 15/30
Pandemija COVID-19							21,3	21,7 5/14	27,7 16/30
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

**mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji

U Hrvatskoj je dvostruko više izlazaka iz poslovnog pothvata zbog porezne politike i birokracije nego u EU, a u 2020. godini gotovo tri puta više, što upozorava – kao i u prethodnim godinama - na ograničavajuće djelovanje tih vladinih politika.

Oscilirajuće se ponašaju kategorije “neprofitabilnost” i “problemi s financijama”. Broj izlazaka zbog uočene nove prilike kontinuirano pada, što nije dobar pokazatelj, jer upućuje na slabljenje interesa za poduzetničko djelovanje. Dok je u Hrvatskoj u 2020. godini taj razlog zastupljen s 7,1%, u Luksemburgu je izlazak iz poslovne aktivnosti zbog prepoznavanje nove prilike 37,5%, u Sloveniji 22,8%, a u Nizozemskoj 18,9%.

Dobar je znak da je prodaja poslovnog pothvata prepoznata kao vid održavanja poduzetničke strukture i u 2019. i 2020. godini oscilira oko EU prosjeka. U Europskoj uniji, najveće učešće razloga prodaje je u Švedskoj (17,8%), Nizozemskoj (12,3%) i u Njemačkoj (8,5%). Nedostatak odgovarajućih regulatornih rješenja, ali i nepostojanje institucionalne podrške takvim transakcijama u Hrvatskoj (kroz edukaciju, savjetovanje, kontakte) marginalizirali su ovakav vid izlaska poduzetnika iz poduzetničke aktivnosti, a upravo prodajem se sprječava gubitak resursa (ljudskih, financijskih, materijalnih) koji mogu biti korišteni u istom ili drugačijem poslovnom pothvatu u novom vlasništvu.¹⁶

Poslovni promašaj, umirovljenje ili gubljenje interesa za poslovni pothvat ne bi trebali biti razlozi za degradiranje resursa koji mogu biti korišteni za neke druge poslovne pothvate. Izlaz iz poslovnog pothvata treba obaviti brzo, sačuvati što je moguće veći dio vrijednosti uloženi resursa i na taj način otvoriti put novoj prilici. Prema istraživanju Svjetske banke – Doing Business 2019 za rješavanje problema nesolventnosti / izlaska iz poslovnih aktivnosti u Hrvatskoj treba 3,1 godina (bez promjena u zadnjih nekoliko godina) uz 35,2% sačuvane vrijednosti imovine (nezatno povećanje u odnosu na 30,1% u 2008. godini). Po ovim podacima Hrvatska je blizu Grčkoj (3,5 godine, 32% sačuvane vrijednosti imovine). Zemlje koje vode računa o efikasnosti rješavanja problema nesolventnosti (kroz regulatorna rješenja i efikasnost institucija uključenih u te procese) nastoje proces likvidacije skratiti, a troškove tog procesa smanjiti. U toj grupi zemalja su: Finska (0,9 godina, 88% sačuvane vrijednosti imovine), Norveška (0,9 godina, 92%), Belgija (0,9 godina, 84%), Irska (0,4 godine, 86%), Slovenija (0,8 godina, 90%).¹⁷

U strukturi razloga za izlaz iz poslovne aktivnosti, pandemija COVID-19 u Hrvatskoj čini jednu petinu (21,3%) od svih razloga, što je na razini prosjeka (21,7%) EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2020. godini.

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Obnavljanje poduzetničke strukture pretpostavka je održive stabilnosti poduzetničke aktivnosti. Kapacitet obnavljanja određen je intenzitetom stvaranja novih poslovnih pothvata, stopom odrastanja (preživljavanja), odnosno gustoćom 'odraslih' poduzeća, te intenzitetom i razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti.

Korištenje omjera GEM pokazatelja o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA) i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) daje dobru procjenu kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture (Tablica 17).

Tablica 17 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2018.	2,3	3,2 Luksemburg	0,4 Poljska
2019.	2,9	2,9 Hrvatska	0,4 Poljska
2020.	3,0	3,0 Hrvatska	0,2 Poljska

Najbolji koeficijent obnavljanja „odraslih“ poduzeća je onaj koji omogućava održavanje vitalnosti gospodarske strukture zemlje. To zahtijeva toliko pokretanja novih poslovnih pothvata koliko je potrebno da se gustoća „odraslih“ poduzeća poveća ili barem održava, da rezultira iz dominacije poslovnih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike (želja postizanjem pozitivne promjene, visoka zarada, nastavak obiteljske poslovne tradicije), te da poslovni pothvati imaju održivu konkurentnost (što ovisi o kapacitetu inovativnosti).

Koliko na stopu obnavljanja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva utječe kvalitativna dimenzija pokretanja poslovnih pothvata može se vidjeti kada se u izračun umjesto postotka novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA) stavi motivacijski indeks (Tablica 13) u odnos s postotkom „odraslih“ poduzeća. U takvoj perspektivi, Hrvatska gubi prvo mjesto po kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture (Italija, Luksemburg i Švedska vode, a na začelju su Grčka, Poljska i Latvija).

¹⁶ CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća godinama se bavi razvojem usluga (savjetovanja, edukacije), prijenosa dobre međunarodne prakse i predlaganjem *policy* intervencija u cilju promoviranja koncepta transfera poslovanja u raznim oblicima (prodaje ili međugeneracijskog prijenosa vlasništva), u okviru Centra za obiteljska poduzeća i prijenos poslovanja CEPRA <https://www.cepor.hr/prijenos-poslovanja/>

¹⁷ <http://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/resolving-insolvency> - 28.4.2021
Resolving Insolvency - Doing Business - World Bank Group - 28.4.2021.

Okako revidirane stope obnavljanja poduzetničkog kapaciteta potvrđuju koliko je važan motivacijski indeks, jer značajno prisustvo ljudi poduzetnički aktivnih zbog nužnosti određuje i sposobnost vođenja poslovnog pothvata kroz proces transformacije novih poduzetničkih pothvata u "odrasla" poduzeća (starija od 42 mjeseca). Nedovoljna pripremljenost za taj proces poništava napore koji se ulažu u pokretanje poslovnih pothvata, o čemu trebaju voditi računa i vladine politike.

Malo rastućih poduzeća

Da bi se zadržala stabilnost i vitalnost gospodarstva potrebno je, osim preživljavanja, osigurati i veće učešće rastućih poslovnih pothvata.

Za rast poslovnog pothvata potrebna je opredjeljenost vlasnika, postojanje konkurentnog proizvoda / usluge, te niz međusobno povezanih resursa (ljudski, socijalni i financijski kapital) i uvjeta koji stimuliraju ili ograničavaju rast poslovnog pothvata (regulatorni okvir, obrazovanje, suradnja poslovnog i istraživačkog sektora, raspoloživost profesionalne infrastrukture, fizička infrastruktura, otvorenost tržišta...).

Kompleksnost ovih interakcija (tržišta, volje vlasnika, poduzetničke okoline) određuje intenzitet rasta poslovnih pothvata. Brzorastuća poduzeća¹⁸ čine elitističku manjinu poduzeća u gospodarstvu svake zemlje, jer su nositelji inovativnosti / konkurentnosti a time i stvaranja nove dodane vrijednosti i nove zaposlenosti (Singer i Oberman Peterka, 2021).

U 2018. godini učešće brzorastućih poduzeća u EU, mjeren rastom zaposlenih za 10% ili više je 11,9% (172 000 poduzeća) koja zapošljavaju 15,9% (13,9 milijuna) od svih zaposlenih u EU. Između članica EU postoje velike razlike po učešću brzorastućih poduzeća: od iznad 16% takvih poduzeća u Grčkoj (16,9%), Nizozemskoj (16,3%) i Španjolskoj (16,1%) do manje od 10% u Austriji 8,5%, Belgiji (7,4%) i Rumunjskoj (2,6%). U Hrvatskoj je učešće brzorastućih poduzeća 12,1% (a 2016. godine bilo je 12,2%), koja su zapošljavala 14,3% svih zaposlenih, odnosno 1 675 brzorastuće poduzeće zapošljavalo je 110 247 zaposlenih (u 2015. bilo je 1 459 poduzeća sa 103 955 zaposlenih, u 2014. godini 1 275 poduzeća sa 79 777 zaposlenih). Skok u broju brzorastućih poduzeća i broju zaposlenih u njima u 2019. godini je značajan: 1825 poduzeća sa 186 266 zaposlenih.¹⁹

GEM prati taj segment poslovnih pothvata od 2006. godine, pri čemu su kriteriji više fokusirani na kvalitativne dimenzije rastućih poslovnih pothvata (inovativnost, internacionalizacija, zapošljavanje).

U razdoblju 2006.-2018. godine kriteriji su bili:

- Inovativnost u korištenju novih tehnologija (najnovije tehnologije – do 1 godine starosti, tehnologije od 1 do 5 godina starosti, bez novih tehnologija)
- Inovativnost u razvoju novih proizvoda (proizvodi su novi svima, nekima, nikome)
- Izloženost konkurenciji (isti proizvod nude svi, neki, nitko)
- Intenzitet internacionalizacije (nema kupaca izvan zemlje, 1-25%, 26-75%, 76-100%)
- Očekivanje novog zapošljavanja u roku od 5 godina (više od 20 zaposlenika, 6-19, 1-5, ništa)

U 2019. godini kriteriji su promjenjeni i fokusirani su na utjecaj koji takvi poslovni pothvati mogu imati na nacionalno gospodarstvo:

- Inovativnost proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Inovativnost tehnologija / procedura korištenih u proizvodnji inovativnih proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu

Zbog promjena kriterija, neke analize rastućih poslovnih pothvata bit će samo za 2019. i 2020. godinu.

¹⁸ Europska unija koristi definiciju OECD koja kaže da su brzorastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom) ili ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja).
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 28.3.2021.
 28.2.2019.

¹⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bd_9pm_r2/default/table?lang=en
 15.5.2021.

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Konkurentnost mjerena novinom proizvoda i tehnologije na nacionalnoj razini uvijek je viša nego na internacionalnim tržištima, u svim zemljama (Tablica 18 i Tablica 19). Brojke pokazuju koliko su poslovni pothvati koji zadovoljavaju te kriterije mala, elitna grupa. Hrvatska se u obje promatrane godine nalazi oko prosjeka obje usporedne skupine (2020. godini je značajnije iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju). Razlika između konkurentnosti na nacionalnom i internacionalnom tržištu naglašava potrebu ulaganja u inovacijski kapacitet poslovnih pothvata, kroz suradnju s istraživačkim institucijama, jer se konkurentnost ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode.

Tablica 18 Nacionalna razina tržišta, proizvoda i tehnologije* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2019.	2,5	2,0 Cipar 4,6	3/16	2,2 Cipar 4,6	11/33
2020.	2,3	1,6 Slovačka 2,9	5/14	2,2 Katar 7,8	12/30

*oni koji imaju proizvod nov na nacionalnom ili međunarodnom tržištu, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na nacionalnom ili međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na nacionalnom ili međunarodnom tržištu

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 19 Međunarodna razina tržišta, proizvoda i tehnologije* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2019.	0,5	0,6 Irska 1,0	10/16	0,6 Portoriko 1,1	17/33
2020.	0,7	0,5 Slovačka 1,2	4/14	0,6 Kanada 1,25	11/30

*oni koji imaju proizvod nov na međunarodnom tržištu, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na međunarodnom tržištu

**rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pozicioniranje poslovnog pothvata na nacionalnoj, a još više na međunarodnoj konkurentskoj razini je pokazatelj kapaciteta za izlazak iz „crvenog“ oceana gdje mnogi nude iste proizvode. Izlazak iz „crvenog“ oceana zahtijeva proizvode koje zbog svoje inovativnosti mogu nuditi samo neki, tj. oni koji su ulaganjem u razvoj novih proizvoda povećali svoju konkurentnost. Hrvatska se u 2020. godini priključila grupi zemalja koje su u 2019. i 2020. godine predvodile primjenu takve poslovne politike (Slovačka, Nizozemska, Cipar, Latvija, Irska, Luksemburg, Njemačka).

Pod povećalom 6

Orqa d.o.o., Osijek <https://www.orqafpv.com/>

Osnivač: Srđan Kovačević, Vlatko Matijević i Ivan Jelušić

Glavna djelatnost: proizvodnja elektronike i dizajn poluvodiča

Orqa - Internacionalizacijom iz crvenog u plavi ocean

Orqa je nastala iz ambicije osnivača da razviju vlastite tehnologije kojima će postati globalno prepoznatljivi, razvijanjem inovacija za klijente diljem svijeta. Iz hobija, letenja dronovima, nastala je ideja o razvoju tehnologije koja će omogućiti da se dronovi voze bez kompromisa udaljenosti i kvalitete slike. Danas je Orqa vodeća svjetska tvrtka u području transporta podataka putem direktnih radijskih linkova i javnih mobilnih mreža

bez kašnjenja. Strategija internacionalizacije od samog početka omogućila je da se Orqa izvuče iz “crvenog” oceana konkurencije s mnogima i preseli u plavi ocean u kojem uživa u poziciji lidera.

Plivanje u plavom oceanu zahtijeva kontinuirano inoviranje, a Orqa to upravo čini, sa inženjerskim timom od 50 ljudi koji su stručnjaci u području elektronike, optike, strojarstva te razvoju *back-end* i mobilnog softwarea u Osijeku u Hrvatskoj i Washingtonu u SAD-u. Ključne tehnologije tvrtke su video oprema i sustavi za prijenos videozapisa ultra niskom latencijom putem izravnih radijskih veza i javnih mreža. Glavni klijenti tvrtke su američko ratno zrakoplovstvo, američka mornarica, SWAT timovi te potrošački klijenti u više od 50 zemalja širom svijeta.

Svoju budućnost Orqa vidi u tome da postane vodeća tvrtka u ponudi cjelovitih rješenja temeljenih na tehnologiji koja će omogućiti autentično iskustvo udaljenih svjetskih lokacija u stvarnom vremenu (“udaljena stvarnost” - Remote Reality - RR). Na taj način će se iz upravljačkih centara moći upravljati bespilotnim platformama, autonomnim vozilima, robotima i dronovima s primjenom na tržištima potrošačke elektronike, industrije i u obrambenom sektoru.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Gotovo svatko može biti vođa u lakim vremenima. Međutim, tek se u problematičnim periodima, poput onoga iz 2020. godine, može vidjeti tko je napravio dobar posao u izgradnji timova. Voditelji timova koji su bili istinski empatični prema članovima svog tima svakako su lakše održavali razinu povjerenja tijekom, u najmanju ruku izazovne, 2020. godine.
2. “Do prošle godine, za mene je Ubuntu bio samo otvoreni Linux operativni sustav. Novo značenje te riječi koje sam otkrio tijekom 2020. godine dolazi iz afričke filozofije koja kaže da „jesam zbog onoga što smo svi mi”. To me natjeralo da zastanem, razmislim i duboko zaronim u svoje osjećaje u tim teškim vremenima. Sa sigurnošću mogu reći kako me 2020. učinila jačom osobom i boljim vođom.”, kaže Ivan.

Pravi test konkurentnosti je na internacionalnim tržištima, a za malu zemlju kao što je Hrvatska, to je i neminovnost. Zbog toga je korisno detaljnije analizirati kapacitet Hrvatske za internacionalizaciju (Tablica 20 i Tablica 21).

Tablica 20 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2018.	11,4	48,35	24,5	15,8	9,6	23,6 Luksemburg	9,3
2019.	67,7	7,4	13,6	11,2	7,9	16,9 Luksemburg	6,3
2020.	64,5	10,2	12,7	12,7	7,3	12,7 Hrvatska	5,2

Tablica 21 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od ‘odraslih’ poduzetnika

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan Zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2018.	18,4	47,3	18,6	15,8	7,9	32,9 Luksemburg	7,1
2019.	55,8	18,8	14,8	10,5	6,6	15,2 Luksemburg	4,5
2020.	63,4	8,7	8,9	19,0	6,8	19,0 Hrvatska	4,7

Hrvatska je u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i 'odrasli') u svim promatranim godinama iznad prosjeka usporednih grupacija u ostvarivanju prodaje od izvoza iznad 76%, a u 2020. godini je i zemlja s najvišom razinom internacionalizacije u skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. To je dobar znak i potvrđuje stanje utvrđeno kroz promatranje integralnog pokazatelja konkurentnosti (proizvod, proces, tržište), ali daljnje jačanje konkurentnosti zahtijeva konzistentnu angažiranost na inovativnosti, jer se samo tako izlazi iz iscrpljenosti konkuriranja u 'crvenom' oceanu.

Sektorska struktura

Hrvatska svoju konkurentnost gradi u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta²⁰ (Tablica 22 i Tablica 23).

Tablica 22 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2018.	9,0	8,8 14,7 Slovenija	11/17	7,1 14,7 Slovenija	13/31
2019.	7,4	7,2 11 Luksemburg	9/16	6,5 11 Luksemburg	17/33
2020.	11,4	8,1 14,0 Slovačka	2/14	7,4 14,0 Slovačka	4/30

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 23 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2018.	3,6	8,1 16,2 Slovenija	14/17	7,4 18,2 Izrael	24/31
2019.	7,4	8,4 21,1 Luksemburg	9/16	7,3 21,1 Luksemburg	15/33
2020.	12,2	10,4 15,3 Luksemburg	4/14	8,5 15,7 Izrael	5/30

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je u 2020. godini ostvarila iznadprosječnu poduzetničku aktivnost u tehnološki intenzivnim sektorima, u obje usporedne grupacije. To je u skladu s jačanjem koncentracije brzo rastućih poduzeća u EU u sektorima informacija i komunikacija, administrativnih usluga, transporta, profesionalnih, znanstvenih i tehničkih aktivnosti, prema podacima iz 2018. godine.²¹ Iznadprosječna aktivnost poduzetnika u Hrvatskoj u tehnološki intenzivnim djelatnostima je otvoreni poziv obrazovnim institucijama za dugoročnu suradnju u jačanju tehnološke pismenosti.

Očekivanja novog zapošljavanja

Uz kriterije inovativnosti proizvoda i tehnologije, te izloženosti konkurenciji na domaćem i međunarodnom tržištu, GEM definira potencijalno rastući poslovni pothvat ako očekuje da će u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, uz uvjet da očekuje ostvarenje od najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja (Tablica 24 i Tablica 25).

²⁰ Računarstvo, komunikacijska oprema, farmaceutika, medicinski i optički instrumenti, transportna oprema, telekomunikacija, istraživanje i razvoj, kemijska industrija, avioni, motorna vozila, brodovi, inženjerske aktivnosti, željeznička oprema, veleprodaja strojeva i opreme

²¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics#High_growth_enterprises 2.5.2021.

Tablica 24 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % TEA poduzetnici

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2018.	31,4	23,4	27,4	21,4	14,6	17,1
2019.	28,5	28,8	34,3	16,7	17,8	22,2
2020.	22,7	24,7	31,6	17,8	15,1	20,8

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u EU i u zemljama čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada. Optimizam zapošljavanja u Hrvatskoj je u 2020. godini niži od iskazanih očekivanja u 2018. godini. U 2020. godini, najveći broj TEA poduzetnika koji očekuju rast zapošljavanja 5+ osoba je na Cipru (45,1%), a najmanji u Austriji (3,4%). U kategoriji 10+ novog zapošljavanja, 26,3% TEA poduzetnika u Latviji to očekuje, a nitko u Italiji i Austriji.

‘Odrasli’ poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 25).

Tablica 25 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od ‘odraslih’ poduzetnika

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2018.	2,2	3,8	6,1
2019.	4,2	5,5	7,9
2020.	7,3	4,5	10,6

Rast optimizma o zapošljavanju u kategoriji ‘odraslih’ poslovnih pothvata u Hrvatskoj nije praćena istim trendom među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (ali je u skladu s trendom među zemljama s visokim bruto domaćim proizvodom po stanovniku). Najnižu razinu očekivanja rasta zaposlenosti imaju ‘odrasli’ poduzetnici u Grčkoj (0,5%), a najvišu u Luksemburgu (8,3%).

Pod jako intenzivnim rastom GEM podrazumijeva zapošljavanje od 19 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (Tablica 26). Brojke pokazuju da je to teško ostvarivo, jer se ta očekivanja kreću na razini od oko 1% (u tome gotovo da ne postoje razlike između Hrvatske i usporednih grupa). U 2020. godini najniža očekivanja su bila u Španjolskoj i Italiji (samo 0,2% TEA poduzetnika to očekuje), a najviša u Irskoj i Latviji (u rasponu od 2,1% do 2,6%) u razdoblju 2018-2020.

Tablica 26 Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – % TEA poduzetnici

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2018.	1,2	0,8 2,1 Irska	3/17	1,1 3,8 UAE	12/31
2019.	0,7	1,1 2,6 Irska	11/16	1,9 6,8 UAE	28/33
2020.	1,1	0,8 2,1 Latvija	5/14	2 8,4 Katar	15/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Kod 'odraslih' poduzetnika u Hrvatskoj raste optimizam u mogućnost ostvarivanja rasta od 19+ zapošljavanja u narednih 5 godina (od 0,2% u 2018. godini, preko 0,5% u 2019. do 1,1% u 2020. godini).

Još uvijek visoka razina nezaposlenosti u Hrvatskoj (9,2%, anketna nezaposlenost X-XII 2020; 7,3% EU 27)²² zahtijeva optimizam, koji mora biti praćen i drugim pokazateljima poduzetničke aktivnosti (višim motivacijskim indeksom, višom razinom konkurentnosti), te izgradnjom podržavajuće poduzetničke okoline. Optimizam bez pratećih aktivnosti nema snagu pokretanja promjena.

Novo zapošljavanje ne ostvaruje se u svim poduzećima koja prežive pet i više godina²³, jer to ovisi o karakteristikama inovativnih intervencija kojima se tokom životnog ciklusa osvježava / povećava konkurentnost. Do novog zapošljavanja najčešće dolazi u mladim poslovnim pothvatima, što je pokazala i studija EU o brzorastućim mikro poduzećima, u kojoj je sudjelovala i Hrvatska (10 postotnih poena više nego što je učešće zaposlenih u svim mikro poduzećima).²⁴ Štetno je ako su takva poduzeća marginalizirana u vladinim politikama / programima, jer su važan izvor novog zapošljavanja.

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

U GEM konceptualnom okviru, poduzetnički kapacitet zemlje definiran je kao ukupnost poduzetničke aktivnosti u fazi pokretanja poslovnog pothvata (rana ili nova poduzetnička aktivnost), u razvoju pothvata (starijeg od 42 mjeseca) i poduzetničke aktivnosti zaposlenika.²⁵

Poduzetnički aktivnim zaposlenicima definiraju se oni koji su razvili novi proizvod ili uslugu ili koji su pokrenuli novu poslovnu jedinicu za svog poslodavca. Definicija poduzetničke aktivnosti zaposlenika isključuje inicijative zaposlenika koje su fokusirane na optimizacije internih radnih procesa (Tablica 27).

Tablica 27 Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjeak	Rang Hrvatske*
2018.	9,6	7,6 13,4 Irska	5/17	7,3	9/31
2019.	9,4	7,0 11,3 Ujedinjeno Kraljevstvo	5/16	6,3	8/33
2020.	10,9	5,6 10,9 Hrvatska	1/14	5,7	1/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska ima iznadprosječnu poduzetničku aktivnost zaposlenika u odnosu na zemlje EU i zemlje čijoj razvojnoj fazi pripada, koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2020. godini Hrvatska je na prvom mjestu u obje usporedne skupine zemalja.

²² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 28.2.2019.

²³ U samo sedam zemalja (Nizozemska, Finska, Luksemburg, Malta, Danska, Bugarska, Italija) uz Norvešku i Island, zaposlenost je povećana u poduzećima koja su preživjela 5 godina djelovanja. Najveći pad zaposlenosti u poduzećima te starosti bio je u Češkoj i Slovačkoj. Izvor: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate – 14.5.2021.

²⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Characteristics_of_micro_high-growth_enterprises 5.5.2021.

²⁵ Podaci o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika prikupljani su od početka provođenja GEM istraživanja, ali se tek od 2011. godine prezentiraju kroz pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika, kojeg su razvili Bosma, Wennekers i Amoros (2012). Postoji šira i uža definicija: šira definicija se odnosi na ove aktivnosti u zadnje tri godine, a uža definicija se odnosi na aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci.

Pod povećalom 7

Cras d.o.o., Osijek <http://cras.hr/company>

Osnivač: Jožef Vizsmeg

Glavna djelatnost: usluge projektiranja i razvoja projekata u području grijanja, hlađenja, ventilacije, obnovljivih izvora energije, elektroinstalacija jake i slabe struje i automatizacije za energetske učinkovite industrijske i stambene objekte

Cras: Zadovoljni zaposlenici i umrežavanje su ključ rasta

Osobni interes i iskustvo osnivača Jožef Vizsmega u području industrijske automatizacije bio je pokretač osnivanja Cras d.o.o. Ubrzo se pokazala potreba za zapošljavanje drugih stručnjaka za elektroinstalacije, strojske instalacije (za grijanje, hlađenje, ventilaciju, vodovod i kanalizaciju...). Cras je specijaliziran za obnovljive izvore energije, energetske efikasne projekte, uštede, te fotonaponske sustave po principu „ključ u ruke“. Upravo ta raznovrsnost znanja potrebna za realizaciju njihovih projekata, navela je vlasnika da razmišlja o poslovnom umrežavanju većeg broja poduzeća koja samostalno djeluju na tržištu ali kao zajednica mogu ponuditi kompletna poslovna rješenja, realizirati veće projekte nego što bi to svako poduzeće, djelujući samostalno, bilo u mogućnosti izvesti.

Potreba za vlastitim prostorom (uredi, skladište, proizvodni pogon) ujedinila je više poduzeća u korištenju prostora i omogućila realizaciju ideje o poslovnom centru (HUB-U).

Početak 2021. godine u Cras Poslovnom centru u Osijeku djeluje i projektno se umrežava 38 tvrtki iz raznih djelatnosti. „Trudimo se svima osigurati maksimalne uvjete za suradnju na razini centra. Zadovoljan sam kada vidim kako sve funkcionira i kako se poslovna suradnja razvija, jer u konačnici to mi je bio i cilj“, kaže Jožef.

Pokretanje proizvodnje niskoenergetskih sušara je projekt u toku, koji će biti ključan za daljnji razvoj Crasa (novo zapošljavanje, nova tržišta, prvenstveno EU zemlje). Sva projektna rješenja temelje se na principima očuvanja okoliša, smanjenja emisija CO₂ i uštede energije, te nude rješenja po sistemu „ključ u ruke“ za solarne elektrane, dizalice topline, rekuperaciju otpadne topline pružajući investitorima kratak rok povrata investicije. U razvoju prototipa niskoenergetske sušare Cras je surađivao s Prehrambeno-tehnološkim fakultetom Osijek. <http://cras.hr/company/aktualni-projekti.html>

Dugoročno Cras d.o.o. želi se pozicionirati kao bitan i pouzdan partner u području proizvodnje energetske učinkovitih strojeva i opreme, te osigurati svoje mjesto na regionalnom i širem međunarodnom tržištu, s namjerom da postane regionalni lider.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Nije postojao problem s ugovorenim poslovima za cijelu 2020. godinu, ali je izazov bio nabavka robe iz uvoza, te je bilo potrebno naći nove dobavljače i kanale nabave – problem je bio uspješno riješen.
2. Bilo je potrebno dodatno educirati ljude za rad u pandemijskim uvjetima: povećana je higijena na gradilištima i u poslovnom centru, a problem virusnih oboljenja i izostanaka s posla u sezoni gripe i prehlada, doslovce se sveo na minimum (gotovo na nulu).
3. U motiviranje i nagrađivanje za trud i zalaganje, uključene su i mogućnosti dodatne edukacije i napredovanja. To je doprinijelo da je Cras uspio zadržati i povećati broj zadovoljnih djelatnika, što je temelj daljnjeg razvoja i lakšeg ostvarenja ciljeva.
4. „ODUSTATI... Nisam stvoren za odustajanje, ako se probleme gleda kao izazov, osnažuje se kreativnost i rađaju se nove ideje i to je put za uspjeh“, kaže osnivač Jožef Vizsmeg.

Rang zemalja s najvišom razinom poduzetničke aktivnosti zaposlenika u EU u 2020. godini je Hrvatska (10,9%), Njemačka (9,2%), Austrija (9,2%), Švedska (8,6%) i Slovenija (8,1%).

Zemlje s najnižom stopom poduzetničke aktivnosti zaposlenika iz grupe EU zemalja su Italija (1,3%), Španjolska (1,5%) i Poljska (3,0%).

Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika u Hrvatskoj ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Vrlo je vjerojatno da bi stimuliranje (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika doprinijelo jačanju konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju. Time bi se pojačala konkurentnost na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana.

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Rangiranje regija po razvojnem kapacitetu

Poduzetnička kompetencija definirana kao cjeloživotna kompetencija kojom se svatko osnažuje za transformiranje ideja i prilika u aktivnost, mobiliziranjem potrebnih resursa (Bacigalupo et al, 2016) mora biti dostupna svima, jer u sebi uključuje i neka od temeljnih ljudskih prava: na primjer, pravo na obrazovanje i pravo na rad, jer se time ostvaruje i pravo na uključenost bez obzira na spol, dob, mjesto boravka. To je i preduvjet za ostvarivanje UN održivih razvojnih ciljeva²⁶ (cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10 Smanjenje nejednakosti; cilj 5 Rodna ravnopravnost; cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura; cilj 4 Kvalitetno obrazovanje; cilj 17 Partnerstvo...). Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti daje uvid u uključenost, sektorsku specijalizaciju i uravnoteženost regionalnog razvoja, te predstavlja svojevrsni indikator kvalitete života u zemlji.

Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti temelji se samo na pokazateljima o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (poslovni pothvati do 3,5 godina starosti - TEA).

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob

Rodna (ne)uravnoteženost poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj pokazuje laganu tendenciju promjena u pravcu smanjivanja jaza (u usporedbi s 2016. godinom), ali se u razdoblju 2018-2020. zadržava na razini od 1,7 puta više muškaraca od žena, što je na razini prosjeka EU zemalja (Tablica 28). Veća uravnoteženost obično je prisutnija u zemljama koje imaju visoku nezaposlenost zbog ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde (npr. Španjolska), ali je vrlo često prisutna i u visoko razvijenim zemljama (npr. u Nizozemskoj, Kanadi, SAD), kada žene češće postaju poduzetnički aktivne zbog uočene prilike.

Tablica 28 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2018.	12,1	7,1	1,7	1,8	1,1 Španjolska
2019.	13,0	8,0	1,6	1,5	1,1 Španjolska
2020.	16,1	9,3	1,7	1,8	1,2 Španjolska, Njemačka

Razlika u poduzetničkoj aktivnosti s obzirom na rodnost prvenstveno je rezultat uloge žena u obiteljskom životu (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom je na ženi) i kulturološkog konteksta. Statistički nema razlike između 50% muškaraca i 44% žena koje vide poslovnu priliku u narednih šest mjeseci u sredini u kojoj žive (u 2020. godini), niti postoji razlika između motivacije pokretanja poslovnog pothvata²⁷ - i za muškarce i za žene taj indeks je 1,65. Ipak, postoje zanimljive razlike između preferencija pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost (Tablica 29): jedini razlog koji muškarci više preferiraju u odnosu na žene je 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod'. Žene su češće nego muškarci naglasile razloge 'napraviti promjene', 'nastaviti s obiteljskom tradicijom' i 'zaraditi za život...'. Ovi pokazatelji izuzetno su važni za institucije odgovorne za stvaranje uvjeta u kojima žene mogu ostvarivati svoje poduzetničke aktivnosti ravnopravno s muškarcima. To znači da moraju postojati npr. servisi kojima se dio obaveza žena u obitelji smanjuje (npr. briga o djeci, briga o starijim članovima obitelji – vrtići, boravak u školi, domovi za starije osobe...), ali i značajnije korištenje prava na roditeljni dopust za muškarce.

²⁶ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 14.4.2021.

²⁷ S obzirom na novinu u objašnjenju motiviranosti (razloga) za ulazak u poduzetničku aktivnost, motivacijski indeks je odnos broja ispitanika koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da se napravi značajna promjena, ostvari veliko bogatstvo i nastavi s obiteljskom tradicijom prema broju ispitanika koji su se poduzetnički aktivirali jer nemaju mogućnost zaposlenja.

Tablica 29 Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %*

	Muškarci	Žene
Napraviti promjenu u svijetu	37,4	41,5
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	48,6	44,2
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	25,6	33,9
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	67,6	72,5

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi stabilna je u promatranom razdoblju uz neznatne oscilacije. Ipak, uočava se smanjenje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i rast u dobnim skupinama iznad 45 godina, čime se Hrvatska približava prosjeku EU zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju u 2020. godini (Tablica 30). Poduzetnički su najaktivnije dobne skupine 25-34 i 35-44. U 2020. godini su te dobne skupine činile 61,7% u svim pokrenutim poslovnim pothvatima ne starijim od 3,5 godine, dok su u EU zemljama te skupine sudjelovale s 56,7%.

Tablica 30 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2018.	15,8	42,2	24,9	11,8	5,3
2019.	17,0	36,8	27,3	12,5	6,5
2020.	14,8	37,3	24,4	16,5	7,0
EU 2019.	14,3	32,3	24,8	18,8	9,7
EU 2020.	14,7	30,9	25,8	18,4	10,3
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019.	14,0	30,8	26,1	18,7	10,4
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	15,1	31,0	25,2	18,2	10,5

Iako je Hrvatska u 2018. godini bila zemlja s dominantnim učešćem mladih u dobi 18-34 u poduzetničkim aktivnostima i iznad prosjeka usporednih grupa zemalja, od tada Hrvatska ima pad učešća te dobne skupine u poduzetničkoj aktivnosti, dok se u usporednim skupinama događa suprotni proces (Tablica 31).

Tablica 31 Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Mladi (dobne skupine 18-24 + 25-34)			
	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
		Prosjek	Zemlja s dominantnim učešćem mladih	
2018.	58,0	42,9	58,0 Hrvatska	43,9
2019.	53,8	43,9	57,3 Italija	43,5
2020.	52,1	45,5	61,1 Grčka	46,1

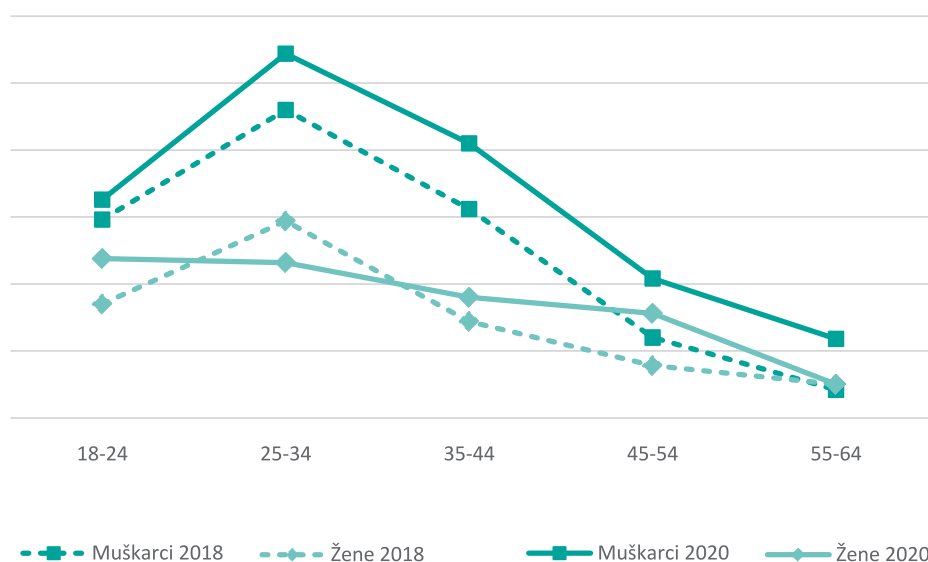
Povezivanjem kriterija dobi i rodosti dobije se bolji uvid kada rodost više određuje poduzetničku aktivnost (Tablica 32 i Slika 7).

Tablica 32 Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene

Dobne skupine	TEA Muškarci / TEA Žene		
	2018.	2019.	2020.
18-24	1,7	1,7	1,4
25-34	1,6	1,7	2,3
35-44	2,2	1,5	2,3
45-54	1,5	1,3	1,3
55-64	0,8	1,9	2,4
Prosjek	1,7	1,6	1,9

Slika 4 Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - % odrasle populacije 18-64 godine starosti

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Muškarci 2018.	14,8	23,0	15,6	6,0	2,1
Žene 2018.	8,5	14,7	7,2	3,9	2,5
Muškarci 2019.	17	22,6	16,3	6,4	4,2
Žene 2019.	9,8	13,3	10,8	5	2,2
Muškarci 2020.	16,3	27,2	20,5	10,4	5,9
Žene 2020.	11,9	11,6	9,0	7,8	2,5

Za razliku od prošlih godina, i žene i muškarci su poduzetnički najaktivniji u dobnoj skupini 25-34 (žene za nijansu i u skupini 18-24 godine starosti), a rodno najviše uravnotežena aktivnost je u dobnoj skupini 45-54. Najveća razlika u poduzetničkoj aktivnosti po kriteriju rodosti je u dobi 25-34, što proizlazi iz majčinstva, ali i raspoloživosti uvjeta koji omogućavaju ravnopravne uloge u organizaciji obiteljskog života (jaslice, vrtići, obroci u školama i na radnom mjestu, intenzivnije korištenje roditeljnog dopusta očeva, briga o starijima, kulturološki stav prema ulozi žena u obitelji...).

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Obrazovaniji ljudi su i poduzetnički aktivniji, što rezultati GEM istraživanja u 2019. i 2020. godini i dalje potvrđuju ne samo za Hrvatsku nego i za grupe zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje, grupa zemalje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) (Tablica 33).

Tablica 33 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - % odrasle populacije 18-64 godine starosti

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Tercijarno obrazovanje	Postdiplomsko obrazovanje
2018.	2,7	10,0	13,4	18,7
2019.	3,7	9,9	11,9	15,4
2020.	4,3	11,7	15,1	12,7
EU, 2019.	7,0	8,5	11,8	12,9
EU, 2020	6,1	6,9	10,2	11,0
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019	9,8	10,7	13,9	16,00
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020	10,2	11,0	14,8	16,9

Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine (Tablica 34).

Tablica 34 Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2019.-2020. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti*

Obrazovna razina		Vide dobre prilike u sredini gdje žive u narednih 6 mjeseci		Imaju znanje i vještine za pokretanje poslovnog pothvata		Imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine		Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine	
		Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	2019.	6,0	4,4	9,6	3,5	5,7	2,7	9,6	3,5
	2020.	4,5	4,4	9,9	2,8	5,3	3,6	6,3	3,1
Srednja škola	2019.	63,4	54,0	63,8	55,6	57,6	58,2	63,8	55,6
	2020.	57,9	56,9	60,0	54,8	58,3	52,4	58,7	54,3
Tercijarno obrazovanje	2019.	26,2	36,1	23,6	35,2	32,0	33,7	23,6	35,2
	2020.	32,3	33,0	24,0	36,7	30,9	37,4	30,2	36,1
Postdiplomsko obrazovanje	2019.	4,3	5,4	3,0	5,5	4,7	5,2	3,0	5,5
	2020.	5,0	5,5	5,2	5,7	5,1	6,4	4,2	6,4
Ukupno		100	100	100	100	100	100	100	100

*mala razlika do 100% su oni bez obrazovanja

Stabilnost ovih pokazatelja o povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastita osposobljenost za pokretanje poslovnog pothvata, namjera) važna je informacija za obrazovni sektor, od edukatora, učenika / studenata, do roditelja, političara i vladinih funkcionera odgovornih za obrazovanje, gospodarstvo, zdravstvo, okoliš... i sva ostala područja o kojima ovisi kvaliteta života.

Strah od promašaja prisutan je kod svih ljudi u vrlo sličnom intenzitetu, neovisno o obrazovnoj razini. Na primjer, od svih ispitanika sa srednjoškolskim obrazovanjem 57% ne bi pokrenulo poslovnih pothvat zbog straha od promašaja, 56% onih s nižim od srednjoškolskog obrazovanja i 54% onih sa višom razinom od srednjoškolskog obrazovanja. Ako je promašaj stigmatiziran u društvu, tada su individualna obilježja „nadvladana“ takvim kontekstom, o čemu obrazovanje treba voditi računa.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti

GEM prati ranu poduzetničku aktivnost (mjerenu TEA indeksom) u 11 različitih djelatnosti koje se mogu grupirati u sljedeća četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima²⁸ (Tablica 35).

Tablica 35 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			poduzećima (B2B)	potrošačima (B2C)
2018.	8,3	22,8	30,3	38,5
2019.	10,3	23,0	33,0	33,6
2020.	10,9	20,2	33,7	35,1
EU, 2019.	5,1	21,5	28,4	45,0
EU, 2020	6,2	19,0	31,1	43,7
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019.	4,1	21,4	24,6	49,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	4,1	20,8	25,3	49,8

Hrvatska i dalje ima gotovo dvostruko više pokrenutih poslovnih pothvata u ekstraktivnoj industriji, a značajnije manje u sektoru usluga za potrošače, uspoređeno s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju i u 2019. i 2020. godini.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti ukazuje na razinu specijalizacije ali otvara i pitanja o mogućim razlikama u privlačnosti za poduzetničko djelovanje u pojedinom sektoru. Zbog toga je važno da oni koji razmišljaju o pokretanju poslovnog pothvata ali i oni koji su odgovorni za oblikovanje politika na nacionalnoj razini i izgradnju poduzetničkog ekosustava (na subnacionalnoj razini) imaju u vidu i karakteristike pojedinih industrija.

²⁸ Ekstraktivna industrija: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo; Prerađivačka industrija: građevinarstvo, prehrambena industrija, transport, komunikacije, komunalne usluge, veleprodaja; Usluge orijentirane poduzećima (B2B): financijske usluge, nekretnine, sve poslovne usluge; Usluge orijentirane potrošačima (B2C): maloprodaja, motorna vozila, hotelski smještaj, ugostiteljstvo, zdravstvene usluge, obrazovanje, socijalne usluge, rekreativne djelatnosti.

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

GEM istraživanje prati razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti korištenjem grupiranja županija i Grada Zagreba, po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica
- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska
- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

Osim Zagreba i okolice, sve regije su u 2020. godini (usprkos pandemiji COVID-19) imale porast pokretanja poslovnih pothvata (Tablica 36). Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, u 2020. godini je u toj regiji ostvaren najintenzivniji rast, što će u 2021. godini zbog potresa biti zaustavljeno, barem u toj godini. Osim Zagreba i okolice, sve ostale regije također pokazuju rast poduzetničke aktivnosti.

Tablica 36 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2018.	9,4	6,6	8,4	4,7	11,4	14,4	9,6
2019.	13,5	9,5	7,4	5,1	10,5	12,1	9,7
2020.	13,2	13,1	10,2	9,6	13,1	14,8	12,7

Odluci o pokretanju poslovnog pothvata prethodi uočavanje prilike i namjera, a ograničavajuće može djelovati strah od promašaja. Od svih ispitanika koji vide priliku u svojoj sredini u narednih 6 mjeseci najmanje je takvih u Lici i Banovini (8,4%), a najviše u Zagrebu (27%) (Tablica 37).

Tablica 37 Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Ukupno
2018.	26,3	10,6	14,9	4,0	15,9	28,4	100
2019.	27,4	14,9	18,1	7,3	12,7	19,5	100
2020.	27	14,2	18,2	8,4	11,7	20,5	100

Uz praćenje intenziteta poduzetničke aktivnosti na regionalnoj razini, važna informacija je o razlozima zašto se netko odlučuje pokrenuti poslovni pothvat. Zbog promjene u načinu identificiranja tih razloga od 2019. godine, podaci se prikazuju samo za 2020. godinu (Tablica 38).

Tablica 38 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj, 2020. – % odrasle populacije

	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
Napraviti promjenu u svijetu	47,2	38,7	38,8	52,1	37,8	26,7	39,0
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	50,1	57,2	44,4	39,7	41,9	41,9	47,0
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	27,9	27,8	25,2	39,7	18,9	34,9	28,7
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	68,2	66,5	66,1	81,2	71,4	70,9	69,4

‘Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja’ dominira nad svim ostalim razlozima u svim regijama, međutim najviše je zastupljen razlog u Lici i Banovini, najmanje razvijenoj županiji. Poduzetnička aktivnost zbog želje da se napravi promjena (u svijetu, ali to podrazumijeva i u svojoj sredini) najviše je prisutna upravo u toj regiji, što govori o odlučnosti da se promijeni stanje.

Pokretanje poslovnog pothvata ovisi o postojanju namjere, koja je rezultat određene motivacije, ali i straha od promašaja. Intenzitet namjera i straha od promašaja razlikuje se ovisno o regiji (Tablica 39 i Tablica 40).

Tablica 39 Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2018.	26,8	19,2	14,4	17,5	23,0	27,8	22,4
2019.	27,7	23,7	19,4	23,0	24,5	31,8	25,6
2020.	30,7	27,6	26,8	23,6	33,3	36,8	30,5

Sve regije osim Like i Banovine pokazuju rast broja ljudi s namjerama o pokretanju poslovnog pothvata. Rast ljudi sa strahom od promašaja raste u 2020. godini u svim regijama (osim u Slavoniji i Baranji). Najveći porast ljudi sa strahom od promašaja je u Zagrebu (vjerojatno zbog potresa).

Tablica 40 Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2018.	37,1	38,9	47,7	43,4	39,5	34,7	39,5
2019.	47,5	56,4	49,4	50,0	51,2	53,1	51,1
2020.	59,2	54,3	51,1	56,3	52,0	56,9	55,4

Regionalne razlike u prepoznavanju prilika, razlozima i namjerama za ulazak u poduzetničku aktivnost, te po strahu od promašaja (Tablice 37-40) upućuju na zaključak o potrebi regionalno profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Regionalne razvojne razlike u Hrvatskoj prisutne su dugi niz godina i uglavnom se prepoznaju kroz razinu bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, razinu (ne)zaposlenosti, razinu konkurentnosti, koncentraciji poduzeća i sl. Ove ‘tvrde’ pokazatelje o razvojnoj neuravnoteženosti obogaćuju podaci o poduzetničkoj aktivnosti, prikupljeni GEM istraživanjem na sub-nacionalnoj (regionalnoj) razini. Uključivanje GEM pokazatelja na godišnjoj razini doprinosi aktualizaciji ‘tvrđih’ pokazatelja koji su često tri ili više godina stari u odnosu na tekuću godinu.

Od 2010. godine razvijenost na razini lokalnih jedinica prati se i kompozitnim indeksom razvijenosti²⁹. Odlukom Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (Narodne novine 132/2017) utvrđeno je novo razvrstavanje županija u 4 skupine – 2 ispodprosječne i 2 iznadprosječne skupine, od 1.1.2018.³⁰:

²⁹ Do sada su provedena dva izračuna indeksa razvijenosti: 2010. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2010.-2013.), te 2013. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2014.-2016.). Indeks razvijenosti za 3-godišnje razdoblje 2018-2020. je izračunat kao prilagođeni prosjek standardiziranih vrijednosti odabranih pokazatelja u određenom vremenskom razdoblju (2014.-2016.): prosječni dohodak po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, prosječni izvorni prihod jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanja stanovništva i stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje), indeks starenja. Promjenama iz 2017. godine definirano je da status potpomognutih područja imaju sva područja ispod prosjeka razvijenosti Republike Hrvatske. Izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju (NN 132/17) definirano je novo razvrstavanje jedinica područne/lokalne uprave, s početkom važenja od 1.1.2018., koje se koristi u ovoj publikaciji.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741>,
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

³⁰ <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

- u I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave.

Budući da se ovom publikacijom prikazuju rezultati GEM istraživanja za 2019. i 2020. godinu, korišten je indeks razvijenosti koji se primjenjuje od 1.1.2018. godine za razdoblje 2018.-2020., a koji je bio korišten i prilikom prezentiranja rezultata GEM istraživanja u 2018. godini.

Uvid u povezanost poduzetničke aktivnosti i pokazatelja razvijenosti za svaku regiju omogućava osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti, koji su korišteni iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci). Pri tome je uočen problem raspoloživosti pokazatelja razvijenosti na sub-nacionalnoj razini: ili ih nema (na primjer, podatak o kontingentu zaposlenih je raspoloživ ali ne i podatak o stopi zaposlenosti koji je značajnije informativniji) ili su vremenski neusklađeni.

Osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti za regiju sadrži podatke o:

- fizičkim pokazateljima (površina, stanovništvo, vitalni indeks).
- ljudskom kapitalu (obrazovanost).
- razvijenosti (bruto domaći proizvod, nezaposlenost, rizik od siromaštva)³¹
- poslovnoj demografiji i poslovnoj uspješnosti.

Izvori za korištene „tvrde“ pokazatelje razvijenosti regija su:

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2018. godina
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU ZA REPUBLIKU HRVATSKU I PREMA NKPJS 2012.
- 2. RAZINA I ŽUPANIJE U 2018., Priopćenje 12.1.3., 12.2.2021.
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/12-01-03_01_2021.htm
- Broj stanovnika, 2018. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2019., Priopćenje broj 7.1.3. od 11.9.2020. godine
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-03_01_2019.htm
- Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih), 2019. godina – Priopćenje broj 7.1.1. od 22.7.2020.
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm
- Obrazovanost, 2011. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2020. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine
Stopa rizika od siromaštva izračunata je kao procjena dohodovnog siromaštva prema odraslom ekvivalentu s linijom siromaštva od 24 000 Kn. Državni zavod za statistiku proveo je 2016. godine, u suradnji sa Svjetskom bankom istraživanje pod nazivom "Mapiranje i procjena geografske raspodjele rizika od siromaštva i socijalne isključenosti za mala područja Republike Hrvatske". Zbog malog uzorka anketna istraživanja kojima se prati rizik od siromaštva nisu reprezentativna na nižim teritorijalnim razinama, zbog čega podaci o siromaštvu nisu dostupni na tim razinama.
https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Osobna%20potrosnja%20i%20pokazatelji%20siromastva/ Metodologija_HBS.htm

³¹ U ovoj publikaciji nije korišten pokazatelj o regionalnoj konkurentnosti, jer je zadnje istraživanje o regionalnoj konkurentnosti provedeno 2013. godine (Nacionalno vijeće za konkurentnost). Time je izgubljen vrijedan pokazatelj djelotvornosti gospodarstva na regionalnoj razini.

- Zaposlenost, 2018. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ zbog toga što podaci o radno sposobnom stanovništvu (osobe starije od navršenih 15 godina) postoje samo iz popisa stanovništva (tj. iz 2011. godine) i nisu aktualizirani u godišnjoj dinamici.³² Zbog toga se broj zaposlenih prikazuje samo u tablici o uspješnosti poslovanja, na temelju podataka iz FINA-e.
- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (temeljem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.), Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2019.
Priopćenje broj 11.1.2/1 od 7. kolovoza 2020. ,
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/11-01-02_01_2020.htm
- Uspješnost poslovanja u 2019.:
 - <https://www.hgk.hr/documents/analiza-zupanija-2020-web5ffd68620c52c.pdf> - (ukupni prihod, dobit/gubitak, broj zaposlenih)
 - Izračuni Hrvatske gospodarske komore – Županijska komora Osijek (% prihoda od izvoza, stanje 31.12.2019.)

³² Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu, a radno sposobno stanovništvo čine osobe starije od navršenih 15 godina (definicije Državnog zavoda za statistiku).

Zagreb i okolica

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Grad Zagreb	641,0	807.254,0	1.259,4	90,1
Zagrebačka	3.060,0	309.169,0	101,0	78,8
Ukupno/prosjek	3.701,0	1.116.423,0	301,7	84,4
Rang*	6	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2018.	2011.	2011.
Grad Zagreb	117,76	22.695	0,3	28,98
Zagrebačka županija	105,89	9.710	0,8	12,45
Prosjek	111,83	16.203	0,55	20,72
Rang*	1	1	5	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2020.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Grad Zagreb	4,0	9,8
Zagrebačka	7,3	16,7
Ukupno/Prosjek	5,7	13,3
Rang*	1	5

*rang temeljen na ukupnim / prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	92.752,0	114,9	53.321,0	66,1	17.321,0	21,5
Zagrebačka	17.972,0	58,1	10.986,0	35,5	5.036,0	16,3
Ukupno/Prosjek	110.724,0	99,2	64.307,0	57,6	22.357,0	20,0
Rang*		1		1		3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2019.

	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Grad Zagreb	399.899	1.072.759,5	14,8	18.510,0	4,6	372.776
Zagrebačka	57.895	923.365,2	16,8	2.308,0	4,0	62.700
Ukupno/Prosjek	457.794	1.051.249,7	15,8	20.818,0	4,5	435.476
Rang*	1	1	6	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Slavonija i Baranja

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Požeško-slavonska	1.823	66.256,0	36,3	57,7
Brodsko-posavska	2.030	137.487,0	67,7	60,0
Osječko-baranjska	4.155	272.673,0	65,6	57,7
Vukovarsko-srijemska	2.454	150.985,0	61,5	59,0
Ukupno/Prosjeck	10.462	627.401,0	60,0	58,6
Rang*	3	4	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2018.	2011.	2011.
Požeško-slavonska	93,95	6.620	1,6	10,01
Brodsko-posavska	93,45	6.607	1,2	9,47
Osječko-baranjska	96,01	8.684	1	12,73
Vukovarsko-srijemska	91,99	6.730	1,6	9,45
Prosjeck	93,85	7.160	1,35	10,42
Rang*	6	6	2	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2020.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Požeško-slavonska	13,0	26,5
Brodsko-posavska	14,7	35,9
Osječko-baranjska	16,4	28,0
Vukovarsko-srijemska	15,2	31,9
Ukupno/Prosjek	14,8	30,6
Rang*	6	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska	2.470,0	37,3	1.498,0	22,6	1.099,0	16,6
Brodsko-posavska	5.329,0	38,8	3.055,0	22,2	1.977,0	14,4
Osječko-baranjska	13.958,0	51,2	8.102,0	29,7	4.319,0	15,8
Vukovarsko-srijemska	6.104,0	40,4	3.480,0	23,0	2.208,0	14,6
Ukupno/Prosjek	27.861,0	44,4	16.135,0	25,7	9.603,0	15,3
Rang*		6		6		5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2019.

Županija	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Požeško-slavonska	4.698,0	520.381,0	21,2	137,0	2,9	9.028
Brodsko-posavska	10.409,0	556.274,0	33,2	252,0	2,4	18.712
Osječko-baranjska	28.144,0	657.785,3	19,7	528,0	1,9	42.786
Vukovarsko-srijemska	19.573,0	971.895,3	33,8	605,0	3,1	20.139
Ukupno/Prosjek	62.824,0	692.924,5	27,0	1.522,0	2,4	90.665
Rang*	5	2	1	5	6	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Sjeverna Hrvatska

Županija	Površina (km²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Krapinsko-zagorska	1.229	124.517,0	101,3	60,0
Varaždinska	1.262	166.112,0	131,6	64,5
Koprivničko-križevačka	1.748	106.367,0	131,6	64,5
Bjelovarsko-bilogorska	2.640	106.258,0	40,2	62,2
Virovitičko-podravsko	2.024	73.641,0	40,2	55,2
Međimurska	729	109.232,0	149,8	92,0
Ukupno/Prosjeck	9.632	686.127,0	71,2	66,4
Rang*	4	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2016.	2013.	2013.
Krapinsko-zagorska	98,98	7.919	0,8	9,17
Varaždinska	101,71	10.899	0,5	11,92
Koprivničko-križevačka	98,49	8.711	0,8	10,69
Bjelovarsko-bilogorska	92,58	7.986	1,3	9,30
Virovitičko-podravsko	90,67	6.525	1,2	8,24
Međimurska	100,50	10.302	0,6	10,00
Prosjeck	97,16	8.724	0,87	9,89
Rang*	4	4	4	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Krapinsko-zagorska	6,5	18,8
Varaždinska	4,3	17,1
Koprivničko-križevačka	6,1	20,3
Bjelovarsko-bilogorska	12,8	20,0
Virovitičko-podravsk	18,3	33,4
Međimurska	5,6	20,8
Ukupno/Prosje	8,9	21,7
Rang*	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska	5.123,0	41,1	3.191,0	25,6	2.421,0	19,4
Varaždinska	8.394,0	50,5	5.281,0	31,8	2.694,0	16,2
Koprivničko-križevačka	4.798,0	45,1	2.894,0	27,2	1.446,0	13,6
Bjelovarsko-bilogorska	5.394,0	50,8	3.140,0	29,6	1.298,0	12,2
Virovitičko-podravsk	3.095,0	42,0	1.723,0	23,4	1.037,0	14,1
Međimurska	6.612,0	60,5	4.227,0	38,7	1.296,0	11,9
Ukupno/Prosje	33.416,0	48,7	20.456,0	29,8	10.192,0	14,9
Rang*		4		4		6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2019.

Županija	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Krapinsko-zagorska	13.629,0	626.851,3	30,7	662,0	4,9	21.742
Varaždinska	27.862,0	637.632,7	35,2	1.053,0	3,8	43.696
Koprivničko-križevačka	12.306,0	673.010,7	26,0	467,0	3,8	18.285
Bjelovarsko-bilogorska	8.340,0	543.818,5	14,7	124,0	1,5	15.336
Virovitičko-podravsk	4.991,0	545.226,1	20,8	128,0	2,6	9.154
Međimurska	16.301,0	570.983,2	33,2	688,0	4,2	28.549
Ukupno/ Prosje	83.429,0	610.030,6	26,8	3.122,0	3,7	136.762
Rang*	3	5	2	2	2	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Lika i Banovina

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Sisačko-moslavačka	4.468	145.904,0	32,7	50,1
Karlovačka	3.626	115.484,0	31,8	50,9
Ličko-senjska	5.353	44.625,0	8,3	42,4
Ukupno/Prosjek	13.447	306.013,0	22,8	47,8
Rang*	1	6	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2018.	2011.	2011.
Sisačko-moslavačka	91,7	7.868	1,5	10,5
Karlovačka	95,2	8.301	1,4	12,9
Ličko-senjska	92,4	8.878	1,2	10,5
Prosjek	93,1	8.349	1,4	11,3
Rang*	5	5	1	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost Prosjeak 2020.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Sisačko-moslavačka	18,5	23,7
Karlovačka	9,5	23,2
Ličko-senjska	11,6	19,8
Ukupno/Prosjeak	13,2	22,2
Rang*	5	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka	6.299,0	43,2	3.404,0	23,3	2.053,0	14,1
Karlovačka	5.519,0	47,8	3.193,0	27,6	1.816,0	15,7
Ličko-senjska	2.407,0	53,9	1.368,0	30,7	938,0	21,0
Ukupno/Prosjeak	14.225,0	46,5	7.965,0	26,0	4.807,0	15,7
Rang*		5		5		4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2019.

Županija	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Sisačko-moslavačka	10.955,0	593.027,7	28,6	349,0	3,2	18.473
Karlovačka	10.326,0	579.558,8	20,6	375,0	3,6	17.817
Ličko-senjska	2.638,0	543.357,4	21,6	32,0	1,2	4.855
Ukupno/ Prosjeak	23.919,0	581.334,30	23,6	756,0	3,2	41.145,0
Rang*	6	6	4	6	3	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Istra, Primorje i Gorski kotar

Županija	Površina (km²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Primorsko-goranska	3.588	282.730,0	78,8	54,9
Istarska	2.813	209.573,0	74,5	65,9
Ukupno/Prosjeck	6.401	492.303,0	76,9	60,4
Rang*	5	5	2	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja
	2018.	2018.	2011.	2011.
Primorsko-goranska	105,3	14.797	0,3	20,1
Istarska	109,0	15.570	0,3	16,6
Prosjeck	107,1	15.183,5	0,3	18,3
Rang*	2	2	6	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2020.	Stopa rizika od siromaštva, 2011.
Primorsko-goranska	7,1	11,9
Istarska	6,1	11,9
Ukupno/Prosjeck	6,6	11,9
Rang*	2	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska	24.055,0	85,1	13.620,0	48,2	9.242,0	32,7
Istarska	21.210,0	101,2	12.573,0	60,0	7.491,0	35,7
Ukupno/Prosjek	45.265,0	91,9	26.193,0	53,2	16.733,0	34,0
Rang*		2		2		1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja,

Županija	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Primorsko-goranska	40.960,0	634.370,0	20,7	1.037,0	2,5	64.568
Istarska	35.697,0	657.839,5	32,1	1.353,0	3,8	54.264
Ukupno/Prosjek	76.657,0	645.087,2	26,4	2.390,0	3,1	118.832
Rang*	4	3	3	4	4	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Dalmacija

Županija	Površina (km²)	Broj stanovnika (sredina 2019., procjena)	Broj stanovnika po km² 2019.	Vitalni indeks 2019.
Zadarska	3.646	168.213	46,1	79,6
Šibensko-kninska	2.984	99.210	33,2	55,3
Splitsko-dalmatinska	4.540	447.747	98,6	82,8
Dubrovačko-neretvanska	1.781	121.816	68,4	92,8
Ukupno/Prosjeck	12.951	836.986	64,6	77,6
Rang*	2	2	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja
	2018.	2018.	2011.	2011.
Zadarska	104,65	10.803	1,5	14,79
Šibensko-kninska	97,04	9.713	2,0	13,21
Splitsko-dalmatinska	103,93	9.636	0,8	18,00
Dubrovačko-neretvanska	108,58	13.277	0,4	18,72
Prosjeck	103,55	10.857,3	1,17	16,18
Rang*	3	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2018.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Zadarska	8,2	25,2
Šibensko-kninska	13,4	24,7
Splitsko-dalmatinska	14,6	19,5
Dubrovačko-neretvanska	12,4	14,5
Ukupno/Prosijek	12,2	21,0
Rang*	4	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2020.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska	10.181,0	60,5	6.013,0	35,7	4.724,0	28,1
Šibensko-kninska	6.148,0	62,0	3.215,0	32,4	2.896,0	29,2
Splitsko-dalmatinska	29.625,0	66,2	17.204,0	38,4	11.969,0	26,7
Dubrovačko-neretvanska	8.424,0	69,2	5.072,0	41,6	4.029,0	33,1
Ukupno/Prosijek	54.378,0	65,0	31.504,0	37,6	23.618,0	28,2
Rang*		3		3		2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2019.

Županija	Ukupan prihod		% prihoda od izvoza	Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn		000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Zadarska	16.034,0	589.550,3	23,2	823,0	5,1	27.197
Šibensko-kninska	8.810,0	662.306,4	14,7	172,0	2,0	13.302
Splitsko-dalmatinska	53.584,0	643.814,1	14,8	875,0	1,6	83.229
Dubrovačko-neretvanska	13.076,0	564.399,2	18,2	803,0	6,1	23.168
Ukupno/Prosijek	91.504,0	622.916,9	17,7	2.673,0	2,9	146.896
Rang*	2	4	5	3	1	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Razvojni profili regija ukazuju na informacijsko siromaštvo praćenja regionalnog razvoja, jer neki podaci nisu raspoloživi na sub-nacionalnoj razini. Na primjer, podaci na županijskoj razini o uspješnosti poslovnog sektora nisu javno dostupni, a pokazatelji o konkurentnosti su rezultat specijaliziranog istraživanja koje provodi Nacionalno vijeće za konkurentnost, ovisno o financijskoj podršci (a upravo zbog toga istraživanje nije nastavljeno nakon 2013. godine). Pored nedostatka informacija, neujednačenost vremenskog obuhvata podataka za utvrđivanje razvojnih profila na sub-nacionalnoj razini također otežava upravljanje razvojem županija.

Uključenost Hrvatske u GEM istraživanje od 2002. godine predstavlja važnu premosnicu ovih problema, jer izgrađuje konzistentnu informacijsku platformu (s obzirom na indikatore koje temelji na prikupljenim podacima) i to u godišnjoj dinamici. Veličina uzorka od 2000 ispitanika omogućava uvid u stanje poduzetničkog kapaciteta i na sub-nacionalnoj razini³³, ali ne na županijskoj, zbog čega su za potrebe korištenja GEM pokazatelja županije grupirane u regije.

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, te o razlozima pokretanja poslovnog pothvata na sub-nacionalnoj razini komplementarne su s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti (Tablica 41).

Tablica 41 Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2020.

Regija	Indeks razvijenosti 2018.		BDP pc 2018.		Nezaposlenost 2020.		Poduzetnička aktivnost 2020.			
	Vrijednost	Rang	EUR	Rang	%	Rang	Nova poduzetnička aktivnost		Prepoznavanje prilike	
							TEA %	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	111,8	1	16.203	1	5,7	1*	13,2	2	27	1
Slavonija i Baranja	93,9	6	7.160	6	14,8	6	13,1	3-4	14,2	4
Sjeverna Hrvatska	97,2	4	8.724	4	8,9	3	10,2	5	18,2	3
Lika i Banovina	93,1	5	8.349	5	13,2	5	9,6	6	8,4	6
Istra, Primorje i Gorski Kotar	107,1	2	15.183,5	2	6,6	2	13,1	3-4	11,7	5
Dalmacija	103,6	3	10.857,30	3	12,2	4	14,8	1	20,5	2

*Najviši rang ima regija s najmanjom nezaposlenošću.

Najnižu poduzetničku aktivnost i najniži pokazatelj o prepoznavanju prilika u sredini u kojoj žive ima Lika i Banovina. Uz to i po 'tvrdim' pokazateljima je na predzadnjoj poziciji po razvijenosti.

Ovakva slika razvojnih profila ponavlja se godinama, gotovo bez promjene. Za dugoročnost neuravnoteženosti regionalnog razvoja nikada ne može biti opravdanja, a još manje kada razni pokazatelji to potvrđuju godinama. Jačanje poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini i stvaranje djelotvornog poduzetničkog ekosustava (na sub-nacionalnoj razini) jedino će omogućiti promjenu stanja, tj. povećati gustoću poduzeća, broj poduzeća s potencijalom rasta, a zatim s vremenskim odmakom i povećanje razvijenosti (mjereno bruto domaćim proizvodom i zaposlenosti).

Bez koordinirane angažiranosti različitih institucija i stvaranja konzistentnih dugoročnih politika, to nije moguće, što iz godine u godinu potvrđuju i 'tvrdi' pokazatelji i pokazatelji GEM istraživanja. Suradnja i konzistentnost intervencija posebno su potrebni u područjima obrazovanja (formalnog i neformalnog), djelovanja institucija koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima (trening, savjetovanje), razvoja novih financijskih proizvoda za podržavanje ulaska u poduzetničku aktivnost i rasta poslovnih pothvata (mikrokreditne institucije, poslovni anđeli, vlasnički kapital), te vladinih programa podrške (kroz garantne sheme, vaučere za suradnju s istraživačkim institucijama, vaučere za suradnju s industrijskim dizajnerima za inovativno oblikovanje proizvoda).

Pandemija COVID-19 i potresi u Zagrebu (ožujak 2020.) i u Lici i Banovini (prosinac 2020. s nastavkom u 2021.) još više će povećati razvojnu neuravnoteženost, a bez koordiniranih, međusobno povezanih dugoročnih intervencija neće biti potrebnih rješenja.

³³ Zbog interesa financijskih sponzora GEM istraživanja (u većini zemalja ministarstva gospodarstva, banaka...) za uvid u poduzetnički kapacitet na sub-nacionalnoj razini mnoge zemlje imaju povećan uzorak ispitanika: u Austriji 4 529; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 043; Španjolskoj 26 075.

4 Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2018.-2020.

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI
– National Entrepreneurship Context Index

Komponente poduzetničke okoline

Pristup novcima

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Transfer istraživanja i razvoja

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Otvorenost domaćeg tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničke okoline

U kompleksnoj interakciji pojedinca i okoline nastaje poduzetnička aktivnost, koju GEM istraživanje prati kroz faze životnog ciklusa poduzetničkog pothvata (rana poduzetnička aktivnost, 'odrasli' poslovni pothvati, izlazak iz poduzetničke aktivnosti). U GEM konceptualnom okviru (Slika 1, Poglavlje 1) poduzetnička okolina opisana je različitim komponentama, koje uz makro-ekonomske politike određuju nacionalni kontekst u kojem se odvija poduzetnička aktivnost u nekoj zemlji. Poduzetnička okolina je dinamički sistem određen interakcijama između svih komponenti i može djelovati kao podrška ili prepreka poduzetničkoj aktivnosti. S obzirom na svoju sistemsku karakteristiku moguće je identificirati komponentu koja predstavlja „usko grlo“, a time i određuje djelotvorni kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

Razinu kvalitete (stanja) pojedine komponente poduzetničke okoline u GEM istraživanju procjenjuju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, predstavnika vladinih institucija, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, profesionalne i komercijalne).³⁴ Detaljniji opis načina prikupljanja i obrade mišljenja eksperata o komponentama poduzetničke okoline je u Prilogu 1.

Eksperti su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su komponente poduzetničke okoline opisane raznim tvrdnjama (u pravilu jedna komponenta opisana je s 1 do 8 tvrdnji).

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente³⁵ kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata u pogledu kvalitete sljedećih komponenti:

- diferenciranih izvora financiranja za poduzetnike,
- vladinih politika prema poduzetništvu (poreznoj politici i regulativi; prioritetima i podršci),
- vladinih programa usmjerenih poticanju poduzetništva,
- obrazovnih programa usmjerenih na razvoj poduzetničkih kompetencija (na primarnoj, sekundarnoj, tercijarnoj i višoj obrazovnoj razini)

³⁴ Popis eksperata koji su sudjelovali u vrednovanju komponenti poduzetničke okoline u 2019. i 2020. godini je u prilogu 2.

³⁵ Cronbach Alpha test s vrijednostima između 0,823 i 0,933 ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata, što daje kredibilitet procjenama kvalitete poduzetničke okoline (za vrijednosti po pojedinim komponentama poduzetničke okoline vidjeti Prilog 1).

- prijenosa znanja i tehnologije,
- profesionalne i komercijalne infrastrukture,
- otvorenosti domaćeg tržišta (dinamika promjena, barijere)
- fizičke infrastrukture,
- kulturnih i društvenih normi.

Kontinuiranim sudjelovanjem u GEM istraživanjima zemlje stvaraju bogatu bazu informacija o poduzetničkoj okolini, koja omogućuje:

- vrednovanje percepcije kvalitete cjeline poduzetničke okoline
- vrednovanje percepcije kvalitete svake komponente, pri čemu ocjena iznad 5 signalizira poticajnu okolinu, a ocjena ispod 5 ograničavajuću (destimulirajuću) okolinu.
- uočavanje promjena u percepciji kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u vremenu (u Hrvatskoj, od 2002. godine).
- usporedbe razlika između percepcije kvalitete pojedine komponente poduzetničke okoline u prostoru (tj. između zemalja sudionica GEM istraživanja u istoj godini).

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index)

NECI (National Entrepreneurship Context Indeks) je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline, kojim je od 2018. godine obogaćen portfolio GEM indikatora. U izračunu NECI indeksa koristi se Likertova skala od 0-10 kao i za vrednovanje kvalitete pojedinih komponenti (od 2019. godine). Umjesto ponderirane aritmetičke sredine koja je korištena u 2018. godini, od 2019. godine podaci o komponentama se ne ponderiraju³⁶, te se zbog toga u ovom izvješću prikazuju vrijednosti za NECI indeks za 2019. i 2020. godinu bez usporedbe s 2018. godinom (Tablica 42). Veća vrijednost NECI indeksa govori o boljem stanju cjeline poduzetničke okoline, te se vrijednost 5 smatra razdjelnicom između poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće ili ograničavajuće. Na taj način se omogućava uvid u evoluciju stanja poduzetničke okoline u godišnjoj dinamici.

U 2019. godini izračunom NECI indeksa bilo je obuhvaćeno 50 zemalja, a u 2020. godini 44 zemlje, ali se rangiranje Hrvatske provodi samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: EU i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.

Tablica 42 NECI indeks*

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
		Prosjek/Najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek/Najviši	Rang Hrvatske**
2019.	3,6	4,6/ 6,0 Nizozemska	17/17	4,8/ 6,1 Švicarska	32/33
2020.	3,7	4,6/ 6,3 Nizozemska	14/14	4,9/ 6,3 Nizozemska	29/30

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je zadnja ili predzadnja u obje skupine zemalja koje su u 2019. i 2020. godini sudjelovale u GEM istraživanju, što ima značajne posljedice i na ostale pokazatelje poduzetničke aktivnosti.

³⁶ Metodološku korektnost konceptualnog pristupa i izračuna NECI indeksa potvrdio je ekspertski tim istraživačkog centra Europske komisije Joint Research Centra (Ispra, Italija) u siječnju 2019. godine, te preporučio da se izračun kompozitnog indeksa temelji na aritmetičkoj sredini vrijednosti pojedinih komponenti.

Iz strukture zemalja s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom (Tablica 43) vidi se da se promjena ne događa u kratkom vremenu – od godine do godine.

Tablica 43 Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks*

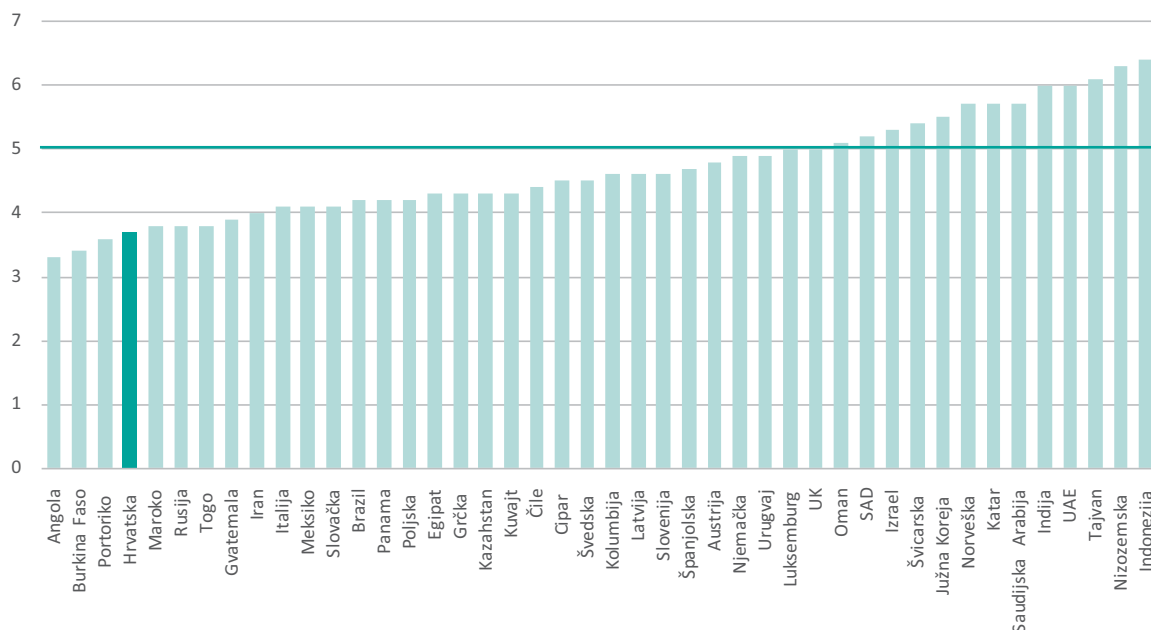
	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
2019.	5 najboljih	5 najlošijih	5 najboljih	5 najlošijih
	6,0 Nizozemska	3,6 Hrvatska	6,1 Švicarska	3,2 Portoriko
	5,2 Španjolska	4,0 Slovačka	6,0 Nizozemska	3,6 Hrvatska
	5,2 Luksemburg	4,1 Grčka	5,9 Katar	3,9 Panama
	5,0 Njemačka	4,2 Bugarska	5,8 UAE	4,0 Slovačka
	4,9 Švedska	4,2 Portugal	5,7 Tajvan	4,1 Grčka
2020.	5 najboljih	5 najlošijih	5 najboljih	5 najlošijih
	6,3 Nizozemska	3,7 Hrvatska	6,3 Nizozemska	3,6 Portoriko
	5,0 Luksemburg	4,1 Italija, Slovačka	6,1 Tajvan	3,7 Hrvatska
	4,9 Njemačka	4,2 Poljska	6,0 UAE	4,1 Italija, Slovačka
	4,8 Austrija	4,3 Grčka	5,7 Katar, Saudijska Arabija, Norveška	4,2 Poljska, Panama, Slovačka
	4,7 Španjolska	4,5 Švedska, Cipar	5,5 Južna Koreja	4,3 Grčka, Kuvajt

*Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Visoko rangirane zemlje s obzirom na kvalitetu poduzetničke okoline u pravilu imaju i intenzivniju poduzetničku aktivnost (veće učešće ljudi koji prepoznaju prilike u svojoj sredini, više pokrenutih poslovnih pothvata – vidjeti poglavlje 2).

Stabilnost strukture zemalja s najboljim i najlošijim poduzetničkim okolinama u kojima se ostvaruje poduzetnička aktivnost upućuje da je za promjenu stanja potrebno vrijeme, ali i primjena konzistentnih intervencija čiji efekti su međusobno uvjetovani. Grafički prikaz ranga zemalja uključenih u GEM istraživanje po kvaliteti poduzetničke okoline (NECI vrijednosti) u 2020. godini daje uvid u pozicioniranost pojedinih zemalja (Slika 5).

Slika 5 NECI za sve GEM zemlje, 2020.*

*Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Od 54 zemlje obuhvaćene GEM istraživanjem u 2019. godini, Hrvatska s vrijednosti NECI indeksa od 3,6 je na 50. mjestu (Gvatemala, Paragvaj, Portoriko i Iran su iza Hrvatske). Od 44 zemlje u GEM istraživanju u 2020. godini Hrvatska s NECI 3,7 je na 41. mjestu (Portoriko, Burkina Faso i Angola su iza Hrvatske).

Komponente poduzetničke okoline

Indikator kvalitete cjeline poduzetničke okoline dobiva na informacijskoj vrijednosti kada se osigura uvid u kvalitetu pojedinih komponenti poduzetničke okoline (Pfeifer et al, 2021). Time se omogućava prepoznavanje onih komponenti koje svojom nedjelotvornošću predstavljaju „usko grlo“ i zbog toga snižavaju podržavajući kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

Zbog mogućnosti praćenja promjena u 3-godišnjem razdoblju, ocjene eksperata za pojedine komponente poduzetničke okoline prikazane su korištenjem skale 1 do 9 (zbog toga što je ta skala korištena u GEM 2018 ciklusu, a u istraživačkim ciklusima u 2019. i 2020. godini korištena je skala 0 do 10, te su njihove vrijednosti transponirane na skalu 1-9).³⁷

U tablicama 44 do 57 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od 12 komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2018.-2020. godine. Prosječne vrijednosti za EU zemlje uključene u GEM istraživanje u tim godinama omogućavaju usporedbu dinamike promjena u Hrvatskoj i u EU, a „udaljenost“ od najbolje ocijenjene komponente može se dodatno analizirati korištenjem razlika u ocjenama pojedinih tvrdnji kojima se mjeri kvaliteta određene komponente poduzetničke okoline. Usporedba s najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u razdoblju 2018.-2020. godine proširuje platformu učenja iz najbolje prakse oblikovanja poduzetničke okoline.

³⁷ To je potrebno imati u vidu, jer se u globalnom izvješću za 2020. godinu koji prezentira podatke o poduzetničkoj okolini samo za JEDAN istraživački ciklus, koristi skala 0–10, te se nominalne vrijednosti za Hrvatsku razlikuju od prikazanih vrijednosti u ovom nacionalnom izvješću (što ne utječe na rangiranje). Od 2021. godine, to će se uskladiti, jer ćemo za 3-godišnju usporedbu na nacionalnoj razini raspolagati ocjenama iste skale 0-10.

Pristup novcima

Po ocjenama kvalitete pristupa novcima (Tablica 44) Hrvatska u cijelom promatranom razdoblju zaostaje za prosjekom EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali to je i jedina komponenta koja pokazuje kontinuiranost poboljšanja. U 2020. godini potvrđene su konstatacije izrečene i u prošlim godinama: iako na tržištu novca postoji značajna ponuda bankarskih kredita, u Hrvatskoj je problem nedostatka odgovarajuće vrste novca (rizični kapital, vlasnički kapital) za nove ili rastuće poduzetničke pothvate još uvijek prisutan. Izlazak na tržište dionica zanemariva je strategija hrvatskih poduzeća za financiranje poslovnog rasta.

Tablica 44 Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	3,97	4,73	5,85	Nizozemska	3,77	Cipar
2019.	4,19	4,74	6,22	Nizozemska	3,69	Cipar
2020.	4,43	4,61	6,19	Nizozemska	3,59	Cipar

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (6,22), a najlošiju Paragvaj (2,68).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indija (6,35), a najlošiju Burkina Faso (2, 85).

Vladine politike prema poduzetništvu

GEM istraživanje prati dva aspekta vladinih politika prema poduzetništvu: prioriteti i podrška poduzetništvu, te porezna politika i regulatorni okvir. Hrvatska godinama ne uspijeva promijeniti ograničavajući karakter te komponente poduzetničke okoline. Ocjene obje skupine vladinih politika (Tablica 45 i Tablica 46) u cijelom su promatranom razdoblju niže od prosjeka za EU zemlje, a ujedno su i među najnižim ocjenama u usporedbi s ostalim komponentama poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vidjeti Tablicu 58). U 2020. godini ocjene za vladine politike prema poduzetništvu su bile najniže u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, a vladine politike prema porezima i regulativi imaju najniže ocjene u 2018. i 2020. godini, ali i u 2016. i 2017. godini.

Tablica 45 Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	2,82	4,24	5,86	Francuska	2,42	Slovačka
2019.	3,17	4,14	5,8	Luksemburg	2,67	Bugarska
2020.	3,28	4,46	6,16	Nizozemska	3,28	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima UAE (6,41), a najlošiju Gvatemala (2,61).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Tajvan (6,83), a najlošiju Portoriko (2, 63).

Tablica 46 Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	2,1	3,99	5,40	Nizozemska	2,10	Hrvatska
2019.	2,69	3,98	5,54	Nizozemska	2,61	Portugal
2020.	2,73	3,83	5,92	Nizozemska	2,73	Latvija, Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Švicarska (6,1), a najlošiju Portoriko (1,72).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indonezija (6,14), a najlošiju Portoriko (1,95).

Od deset najniže ocijenjenih tvrdnji u vezi s komponentama poduzetničke okoline u razdoblju 2018.-2020. godina istih pet je vezano za vladine politike (nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; porezni teret za nova i rastuća poduzeća; nekonzistentnost i nepredvidivost porezne politike; vladine mjere i politike - na primjer javne nabavke, ne daju sustavno prednost novim poduzećima; nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola i potvrda u roku od tjedan dana)³⁸ (Tablica 60).

U godišnjim izvještajima o rezultatima GEM istraživanja uvijek su korišteni i primjeri ne-funkcioniranja regulatornog okvira, vodeći se kriterijem najvećih ograničenja – na primjer, sporost administracije (odsustvo primjene principa administrativne šutnje) ili kultura ne-plaćanja koja brojna poduzeća dovodi do preživljavanja ili propasti (odsustvo primjene EU direktive o zakašnjelim plaćanjima iz 2011. godine - Late Payment Directive 2011/7/EU, koja regulira komercijalne transakcije između države / javnih institucija i poslovnog sektora, te komercijalne transakcije unutar poslovnog sektora). Iako su takvu lošu praksu potvrđivala i druga međunarodna istraživanja (o konkurentnosti, o lakoći poslovanja, o korupciji), regulatorni okvir još uvijek je kompliciran, administracija spora a nelikvidnost prisutna.³⁹

Od 2017. godine odustali smo od upozoravanja da se godinama takva ključna ograničenja ne rješavaju i odlučili analizirati što se događa s jednom intervencijom u regulatorni okvir za koju je teško reći da je komplicirana i zahtjevnja, ali izgleda da je naša pretpostavka bila pogrešna. Pouka – čak kada se odluke i donesu, nema informacija što se dogodilo. Ali pogledajte priču.

Pod povećalom 8

Priča o pečatu – zadnja epizoda (s najavom – još nije gotovo)

Svjetska banka u svom *Doing Business* Memorandumu o reformskim zahvatima za Republiku Hrvatsku (svibanj 2015. godine) preporučila je niz mjera za poboljšanje poslovnog okruženja u kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju. Prva među preporukama je:

“Ukinuti obvezu izrade pečata društva i osigurati da se ne zahtijeva ni u praksi (preporuka je provediva u kratkom roku, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju).” (Memorandum, str. 12).

I što se dogodilo?

Godinu dana poslije, 4. svibnja 2016. godine, Vlada je donijela zaključak o ukidanju pečata (ali to je bilo i 13 godina nakon što je Visoki trgovački sud još 2003. godine konstatirao da su za pravovaljanost isprave potrebni potpisi ovlaštenih osoba, ali ne i pečat). Reformska mjera ukidanja pečata ima za cilj financijski i vremenski osloboditi poduzetnike početnike obveze izrade pečata, ali i osuvremeniti poslovnu komunikaciju izbacivanjem nepotrebnih aktivnosti.

Ovim Vladinim zaključkom trgovačka društva i ostali poslovni subjekti koji obavljaju registriranu profitnu i neprofitnu djelatnost **ne moraju** stavljati pečat, ali mogu ako žele tj. nema pritiska da hitno moraju mijenjati statute ili osnivačke akte. Npr. Zakon o udrugama izmijenjen je i udruge više ne moraju imati pečat. Hrvatska udruga banaka prihvatila je ovu inicijativu i banke su tokom 2017. godine prilagodile svoje interne procedure ukidanja pečata. Hrvatska pošta promijenila je interne procedure te se prilikom preuzimanja pismena ne traži korištenje pečata.

Dvije su važne točke ovog Zaključka od 4. svibnja 2016. godine:

“Središnje tijela državne uprave dužna su nacрте prijedloga izmjena propisa” ...o ukidanju obveze korištenja pečata...” - dostaviti na razmatranje Radnoj skupini za praćenje provedbe reformske mjere ukidanja upotrebe pečata, u roku od 15 dana od dana donošenja ovog Zaključka”. (čl. 2).

³⁸ Ovi aspekti vladinih politika prema poduzetništvu bili su najslabije ocijenjeni i u razdoblju 2012.-2017. godine.

³⁹ Europska komisija je 2016. godine publicirala izvještaj o primjeni te direktive o zakašnjelim plaćanjima s preporukama za članice EU i Europsku komisiju da se direktiva nastavi primjenjivati, uz određene sugestije: npr. javno pohvaljivati one koji plaćaju u rokovima i sramoćenje onih koji kasne s plaćanjem! (REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on the implementation of Directive 2011/7/EU of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on combating late payment in commercial transactions) {SWD(2016) 278 final}

“Odredbe ovog Zaključka na odgovarajući se način primjenjuju na pravne osobe kojima je osnivač Republika Hrvatska (agencije, zavodi, fondovi i druge pravne osobe s javnim ovlastima” (čl. 4).

Epizoda 1: travanj 2018.

Analizirano je 249 propisa, u 85 je ukinuta odredba o korištenju pečata. Dvije godine poslije (travanj 2018.) još uvijek ima 142 propisa za koje Agencija za investicije i konkurentnost (odgovorna za provedbu ovog Vladinog zaključka) zna da se trebaju izmijeniti, ali nema akcije nadležnih institucija. Za preostala 22 propisa analiza je u toku. I tada, 1. travnja 2018. godine detaljnije informacije su bile dostupne na <http://www.aik-invest.hr/konkurentnost/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/>

Epizoda 2: 15. ožujak 2019.

Isti tekst, ista tablica, isti podaci o tome što je napravljeno, što nije, kao i u travnju 2018. godine. Jedina promjena je što je bilo napisano da se ti podaci nalaze na http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/

Možda je jedino znakovita riječ **trashed** u prethodno navedenoj poveznici (hrvatski: smeće!), a “...sve uočene nepravilnosti u provođenju reforme mogu se prijaviti na adresu elektroničke pošte pecat@vlada.hr”

Epizoda 3: 25. travnja 2021.

Nema informacija – čak niti smeća.

Ako kliknete na ovu poveznicu

http://investcroatia.gov.hr/konkurentnost__trashed/provedba-reformske-mjere-ukidanje-pecata/ dobijete odgovor:

Sadržaj koji tražite nije pronađen

A naša upornost da nastavimo s pretraživanjem nagrađena je samo ovim odgovorom:

Nema rezultata za: korištenje pečata

Nema rezultata za: pečat

Nažalost nema rezultata koji zadovoljavaju vaše kriterije. Pokušajte ponovno sa drugačijim pojmovima. Kojim pojmovima?

Ima nade... upravo završava srednjeročno razdoblje!

Sve je počelo 2015. godine, preporukom Svjetske banke – pogledajte početak priče. U preporuci je rečeno:

“...preporuka je provediva u kratkom roku, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju.”

Ako je srednjeročno razdoblje pet godina, to bi značilo da se Vladin zaključak o korištenju pečata od 4. svibnja 2016. treba ostvariti u 2021. godini!

A stvarnost (15.4.2021.)?

Agencija za investicije i konkurentnost je prestala postojati, Invest Croatia je nova agencija – nema nikakve evaluacije što se dogodilo s pečatima. Dobro je što na prijavama za sufinanciranje projekata Invest Croatia ne traži pečate.

Grad Zagreb u natječaju za financiranje programa / projekata u 2021. godini traži od udruga koje žele dobiti financijsku podršku za neki projekt npr. u području zaštite životinja, da popune između ostalog i obrazac o partnerstvu, na kojem se traži potpis ovlaštene osobe i pečat (vidjeti Grad Zagreb službene stranice). A Zakon o udrugama je izmjenjen još 2016. godine u kojem se kaže da udruge ne trebaju pečat.

Za one uporne koje zanima što se dogodilo s odlukom Vlade, mogu pogledati Narodne novine i korištenjem ključnih riječi *ukidanje pečata* na poveznici

<https://narodne-novine.nn.hr/search.aspx?upit=ukidanju+pe%28c4%8data&sortiraj=0&kategorija=1&rpp=10&qtype=3&pretraga=da> dobit će pojedinačne uredbe, odluke... o ukidanju pečata.

Nećemo više nastaviti s novim epizodama, ali ostaju dva (gorka) pitanja:

Zašto nikoga ne zanima što se događa s pojedinim odlukama?

Ako je ukinuti pečat tako teško, koliko vremena treba za pojednostavljenje regulatornog okvira u kojem djeluje gospodarstvo?

Vladini programi za poduzetništvo

Vladini programi za poduzetništvo (Tablica 47) bolje su ocijenjeni od vladinih politika prema poduzetništvu, ali su ocjene u svim godinama ispod prosjeka EU zemalja, a u 2018. i 2019. godini Hrvatska je imala i najlošije ocjene za tu komponentu poduzetničke okoline među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Jedna od deset najlošije ocijenjenih tvrdnji o poduzetničkoj okolini u 2018. i 2020. godini (Tablica 60) odnosi se na vladine programe za poduzetništvo (korištenje vladinih programa za poduzetništvo nije moguće ostvariti kroz kontakt s jednom agencijom), a i u prethodnim godinama bila je među 15 najlošije ocijenjenih tvrdnji.

Tablica 47 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	3,29	4,69	6,27	Luksemburg	3,29	Hrvatska
2019.	3,5	4,69	6,16	Njemačka	3,06	Bugarska
2020.	3,46	4,86	6,57	Nizozemska	3,46	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Njemačka (6,16), a najlošiju Madagaskar (3,0).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (6,57), a najlošiju Angola (2,92).

Pod povećalom 9

Inovacijski vaučeri – dugo očekivana novina, ali mora na popravni (odustajanje nije rješenje)

Inovacijski vaučeri prvi puta su se pojavili kao vladin program podržavanja razvoja poduzetništva u 2018. godini i predstavljaju važan iskorak prema jačanju transfera znanja iz istraživačkog u poslovni sektor. Za taj program alocirano je 50 milijuna kuna iz Europskog fonda za regionalni razvoj (Konkurentnost i kohezija 2014-2020). Mogući korisnici inovacijskih vaučera u visini od 10.000 do 75.000 kuna su mikro, mala i srednja poduzeća.

Inovacijski vaučeri su bespovratna sredstva za financiranje troškova testiranja, ispitivanja, demonstracijskih aktivnosti, kao i za korištenje stručnih tehničkih znanja u svrhu razvoja novih proizvoda, usluga ili procesa kroz komercijalizaciju inovacija. Više o pozivu <https://strukturnifondovi.hr/natjecaji/inovacijski-vauceri-za-m-sp-ove/>

Program provodi HAMAG BICRO u razdoblju od 2.7.2018. - 30.6.2021. Do 30.4.2021. godine odobren je 201 vaučer u ukupnom iznosu od 12,809.707 kuna bespovratnih sredstava, odnosno 25,6% od alociranih 50 milijuna za tu namjenu https://strukturnifondovi.hr/wp-content/uploads/2018/04/Informacije-o-dodijeljenim-vaucerima-P21_30.4.2021.pdf

Najveći broj vaučera* odobren je korisnicima u Gradu Zagrebu (111), zatim u Primorsko-goranskoj županiji (22) i Splitsko-dalmatinskoj (12). Županije bez ijednog vaučera su: Krapinsko-zagorska, Karlovačka, Ličko-senjska, Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Šibensko-kninska. Ostale županije imaju od 1 (Vukovarsko-srijemska) do 7 vaučera (Istarska i Zagrebačka). Ova analiza je važna zbog mogućeg utjecaja na ravnomjerniji razvoj poduzetničkog kapaciteta pojedinih dijelova Hrvatske.

*ova analiza po županijama obuhvaća samo 186 odobrenih vaučera od 201 odobrenog, jer za ostatak nema podataka

Ne postoji posebna analiza s obzirom namjenu vaučera.

Program završava 30.6.2021. iako je iskorišteno samo 25,6% alociranih sredstava – to svakako zahtijeva temeljitu evaluaciju razloga za tako mali interes, tim više što se radi o programu koji je fokusiran na jednu od tri najslabijih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj – suradnju između istraživačkog i poslovnog sektora.

Bilo bi dobro analizirati razloge zašto inovacijski vaučeri nisu “razgrabljeni”, te eventualno intervenirati u kriterije (namjena, iznos, način korištenja) i pojačati promociju tog važnog instrumenta jačanja konkurentnosti malih i srednjih poduzeća i u istraživačkom i u poslovnom sektoru. Redovita javna evaluacija efekata najdjelotvornija je promocija, ali ne samo kroz broj odobrenih potpora, nego i kroz informacije o namjenama korištenja, intenzitet korištenja vaučera po županijama, koje istraživačke institucije su uključene. Priče o dobrim i lošim iskustvima u korištenju vaučera na HAMAG-BICRO stranici bile bi svojevrsno ohrabrenje za jačanje suradnje između istraživačke i poslovne zajednice.

HAMAG-BICRO skreće pažnju na sljedeća četiri završena projekta u kojima su svi očekivani efekti ostvareni:

Adria P.A. d.o.o., Rijeka, 6.7.2020. – 4.10.2020.

Iznos bespovratnih sredstava: 74.999,99 Kn

Ukupna vrijednost projekta: 133.928,56 Kn

Projekt: alat za izračuna energetske učinkovitosti i učinkovitosti po okoliš tijekom razdoblja eksploatacije baterijskog električnog vozila

Razlog: prepoznata prilika, nadogradnja postojećeg iskustva radom u automobilske industriji (ovlašteni koncesionar i zastupnik Renault i Dacia za Primorsko-goransku i Ličko-senjsku županiju)

Istraživački partner: Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet, za izradu tehničke dokumentacije

Green&More d.o.o., Zagreb, 8.7.2020. – 6.10.2020.

Iznos bespovratnih sredstava: 75.000,00 kn

Ukupna vrijednost projekta: 135.000,00 kn

Projekt: ispitivanje funkcionalnih nutrijenata dodatka prehrani LiquidSun - znanstvena provjera tradicijskih i iskustvenih saznanja o vrijednosti mlade zelene pšenice (*triticum aestivum*), kao podloge za izradu novih proizvoda / dodataka prehrani

Razlog: obogatiti vlastiti portfolio proizvoda temeljenih na eko-principima i kontinuiranog rada na istraživanjima novih standarda i trendova u prehrani, uključivanjem proizvoda Liquid Sun praha

Istraživački partner: Institut Ruđer Bošković, za analizu brojnih parametara, posebno kemijskih tragova u proizvodu

Pičuljan Pro-Nautic d.o.o. za brodogradnju i trgovinu, 29.9.2020. – 28.12.2020.

Iznos bespovratne potpore: 43.750,00 kn

Ukupna vrijednost projekta: 62.500,00 kn

Projekt: Razvoj prototipa novog i inovativnog brzog plovila (glisera) s trupom stepenatskog oblika kao inovacijskim elementom.

Razlog: obogaćivanje vlastite ponude gradnje brodova, kroz dizajniranje i gradnju novog brzog plovila

Istraživački partner: Sveučilište u Rijeci, Tehnički fakultet – za izračune stabiliteta, otpora, propulzije i strukture plovila koji će omogućiti dodatno modificiranje završnog prototipa glisera.

3D ADVENTURE d.o.o. za usluge i turistička agencija, Split, 19.1.2021. – 19.4.2021.

Iznos bespovratne potpore: 75.000,00 kn

Ukupna vrijednost projekta: 100.000,00 kn

Opis projekta: napredna punionica za e-bicikle i ostala e-vozila - “forE” inteligentno računalno upravljana punionica.

Razlog: uočena prilika obogaćivanja infrastrukture za korisnike e-vozila, prvenstveno e-bicikala u Hrvatskoj, ali i promoviranje agencije koja vodi računa o okolišu i zahtjevima građana i turista koji su okolišno svjesni.

Istraživački partner: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet elektrotehnike i računarstva - provedene ispitne procedure s analitičkom obradom i grafičkim prikazom rezultata te opisom provedenih dorada sklopovske i programske strukture prototipskog uređaja.

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Obrazovanje za poduzetničke kompetencije ima visoki prioritet u politikama Europske unije, posebno od 2006. godine kada su poduzetničke kompetencije definirane i ključnom cjeloživotnom kompetencijom⁴⁰. Pored te političke dimenzije, postoji i pragmatična, jer povezanost poduzetničke aktivnosti i osposobljenosti za poduzetničko djelovanje potvrđuju i podaci o tome da su obrazovanije osobe češće poduzetnički aktivne od manje obrazovanih (Tablica 33 i Tablica 34, Poglavlje 3).

S obzirom na doprinos stvaranju poduzetničkih kompetencija, tercijarno obrazovanje (Tablica 49) je bolje ocijenjeno od osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja (Tablica 48), ali je u 2018. i 2020. godini Hrvatska imala najniže ocjene za tercijarno obrazovanje među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, a u 2018. godini i za osnovno i srenješkolsko obrazovanje.

Tablica 48 Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	2,45	3,26	5,40	Nizozemska	2,45	Hrvatska
2019.	2,22	3,23	5,45	Nizozemska	2,09	Poljska
2020.	2,6	3,29	6,03	Nizozemska	2,17	Austrija

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (5,45), a najlošiju Portoriko (1,81).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indonezija (6,6), a najlošiju Burkina Faso (1,91).

Tablica 49 Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	3,71	4,75	6,18	Nizozemska	3,71	Hrvatska
2019.	3,34	4,64	5,86	Nizozemska	3,29	Poljska
2020.	3,61	4,61	6,5	Nizozemska	3,61	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Švicarska (6,29), a najlošiju Iran (3,26).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indonezija (7,15), a najlošiju Angola (3,41).

Dugovječno odsustvo promjena u obrazovnom sektoru ima dugoročne negativne posljedice za cjelinu društva i zbog toga predstavlja izuzetno važno 'usko grlo' koje određuje ograničavajući karakter okoline na poduzetničku aktivnost. I opet se treba pitati zašto ne učiti od onih koji su bolji u organiziranju učenja za poduzetničke kompetencije – na primjer, učiti od Nizozemske koja svoje prvenstvo drži u cijelom promatranom razdoblju, pa i u 2016. i 2017. godini, u svim razinama obrazovanja.

Među deset najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju 2016.-2020. (Tablica 60) čak su tri tvrdnje o tome da osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija, kreativnosti i inicijativnosti, niti razumijevanju tržišnog gospodarstva (a to je bilo i u razdoblju 2013.-2014.). O poduzetničkim kompetencijama uči se ekstra-kurikularno ili u okviru posebnih predmeta, ali ne kao transverzalna kompetencija koja omogućava proaktivnost, inovativnost i odgovornost za vlastite izbore u bilo kojoj profesiji ili aktivnosti, a nije moralo biti tako (Pod povećalom 10).

⁴⁰ Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01); Bacigalupo M, Kampylis P, Punie Y and Van Den Brande L. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. EUR 27939 EN. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; 2016. JRC101581

Pod povećalom 10

O poduzetnosti i poduzetništvu u cjelovitoj kurikularnoj reformi

GEM istraživanje godinama ukazuje na povezanost obrazovanja i poduzetničke aktivnosti na individualnoj razini – obrazovaniji ljudi češće su poduzetnički aktivni, gledano kroz pokretanje poslovnog pothvata, tj. kroz užu definiciju poduzetnosti. I u ovom izvještaju to potvrđuju brojke (Tablica 33 i Tablica 34, Poglavlje 3). Ako analize, preporuke, iskustva drugih nisu dovoljni argumenti za promjene u obrazovanju za poduzetničke kompetencije, što je relevantno?

Pitali smo dr. sc. Borisa Jokića, ravnatelja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu i voditelja Cjelovite kurikularne reforme u Hrvatskoj u razdoblju 2015. do 2016. godine o stavu prema poduzetnosti i poduzetništvu.

Intervju je vodila Slavica Singer, 11.5.2021.

Pitanje: Kako je u dokumentu Cjelovita kurikularna reforma definirana poduzetnost?

Boris Jokić: U prijedlogu Cjelovite kurikularne reforme koja je predstavljena javnosti 2016. godine pitanje poduzetnosti i poduzetništva zauimalo je posebno važno mjesto. U tom reformskom pokušaju poduzetnost je istaknuta kao jedna od osam temeljnih vrijednosti cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. U krovnom dokumentu 'Okvir nacionalnog kurikulum', koji nikada nije usvojen od strane obrazovne politike, poduzetnost je određena na sljedeći način:

'Poduzetnost pretpostavlja aktiviranje osobnih potencijala na kreativan, konstruktivan i inovativan način u svrhu korištenja i prilagodbe promjenjivim okolnostima u različitim područjima života i u različitim društvenim ulogama. Poduzetnost uključuje prepoznavanje mogućnosti, spremnost na djelovanje i sklonost preuzimanju razumnoga rizika.' (Okvir nacionalnog kurikulum (prijedlog), 2016.

<http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/02/ONK-18.2-POPODNE-2.pdf>

Pitanje: Ako je poduzetnost tako definirana, zašto nije „ugrađena“ u svaki predmet? U aktualnoj međunarodnoj raspravi o kompetenciji poduzetnosti, nastoji se odmaknuti od silos koncepta učenja za ovladavanje tom koncepcijom kroz posebne predmete i primijeniti koncept ugrađivanje te cjeloživotne kompetencije u sve predmete – kakav stav je Vaša ekspertska grupa imala o tome?

Boris Jokić: Postavljanje ove vrijednosti u krovni kurikularni dokument impliciralo je da se od svih uključenih u svim dijelovima sustava odgoja i obrazovanja očekivalo promicanje, promišljanje, propitivanje i, osobito, djelovanje u skladu s osam vrijednosti kojima Okvir nacionalnoga kurikulum pridaje osobitu pažnju, a to su: znanje, solidarnost, identitet, odgovornost, poštivanje, zdravlje i poduzetnost.

Pitanje: Kako je to ugrađivanje kompetencije poduzetnosti bilo predviđeno Okvirnim nacionalnim kurikulumom?

Boris Jokić: Vrijednosti cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja imale su svoje određenje u konceptualizaciji generičkih kompetencija. To se posebice odnosilo na elemente istaknute u vrijednosti poduzetnosti. U Okviru nacionalnog kurikulum generičke su kompetencije određene kao međusobno povezani sklopovi znanja, vještina, stavova i vrijednosti koje treba razvijati kod djece i mladih osoba na svim razinama i u svim vrstama odgoja i obrazovanja te u svim područjima kurikulum, u svim nastavnim predmetima, međupredmetnim temama i modulima. Generičke kompetencije definirane Okvirom nacionalnog kurikulum povezuju se s kompetencijama koje su specifične za pojedine razine i vrste odgoja i obrazovanja te pojedine nastavne predmete, međupredmetne teme i module u jedinstvenu i sveobuhvatnu cjelinu.

Pitanje: I, što se dogodilo?

Boris Jokić: Krovni dokument Okvirna kurikularna reforma nikada nije usvojen. Prijedlog kurikulumu Među-predmetne teme 'Poduzetništvo', koji je bio bliži klasičnijem shvaćanju ove kompetencije, nakon dugo prijedloga usvojen je od strane obrazovnih vlasti 2019. godine, ali nije sustavno implementiran u sustav odgoja i obrazovanja.

Pitanje: Iako je tradicionalni silos koncept zadržan, što sadržaj Među-predmetne teme 'Poduzetništvo' obećava?

Boris Jokić: Kao ciljevi ove međupredmetne teme navedeno je da će učenici:

- razvijati organizacijske i upravljačke sposobnosti (planiranje, provođenje planova, praćenje izvršenja, upravljanje vremenom) te sposobnost donošenja odluka, postavljanje ciljeva i prioriteta, rješavanja problema, timskog rada, vođenja; razvijanje komunikacijskih vještina (međusobne i grupne, prezentacijske i pregovaračke vještine); upoznavati pravila učenja i rada u interkulturalnom okružju;
- biti otvoreni za nove ideje i mogućnosti, stvarati inovativna, konkurentna i kreativna rješenja; stvarati prilike, a ne čekati na njih;
- se upoznati s izradom projektnih prijedloga i upravljanjem projektima;
- razumjeti ekonomsko okružje, razviti ekonomsku i financijsku pismenost, upoznati se s temeljnim ekonomskim konceptima (stvaranje nove vrijednosti) i ponašati se društveno odgovorno;
- razviti upornost, pozitivan odnos prema radu i radne navike, sposobnost samoprocjene i kritičkog mišljenja; definiranja i rješavanja problema;
- razlikovati i istraživati pojedina zanimanja; usvojiti temeljna znanja iz područja svijeta rada i poslovanja u svrhu razvoja karijere; prepoznavati potrebu i prilike za cjeloživotno učenje.

Zaključak, na osnovu intervjua i GEM istraživanja od 2002. godine: Ništa se nije značajno dogodilo što bi doprinijelo jačanju obrazovne komponente poduzetničke okoline; kurikularna reforma se nije dogodila, izgradnja kompetencije poduzetnog razmišljanja i djelovanja na pred-tercijarnim razinama organizirana je kroz međupredmetnu temu 'Poduzetništvo' od 2019. godine, ali nije sustavno implementirana u obrazovni sustav.

I pitanje - Zašto pristajemo biti na začelju u Europskoj uniji po kvaliteti obrazovanja za poduzetničke kompetencije, i to kroz tako dugo razdoblje?

Transfer istraživanja i razvoja

Po kvaliteti ove komponente poduzetničke okoline, Hrvatska je najlošija u cijelom promatranom razdoblju od svih EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, a tako je bilo i 2015. i 2016. godine i kontinuirano je na oko 68% prosjeka ocjena za EU zemlje (Tablica 50).

Tablica 50 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	2,97	4,20	5,30	Nizozemska	2,97	Hrvatska
2019.	2,75	4,17	5,44	Nizozemska	2,75	Hrvatska
2020.	2,96	4,29	6,06	Nizozemska	2,96	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Švicarska (6,27), a najlošiju Paragvaj (2,67).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Indonezija (6,49), a najlošiju Angola (2,36).

Neuspjeh programa Inovacijski vaučeri (iskorištenost samo 25,6% od alociranih 50 milijuna kuna u razdoblju 2.7.2018. – 30.4.2021. – Pod povećalom 9) potvrđuje da za transfer znanja iz istraživačkog u poslovni sektor nisu dovoljni samo novci. Potrebna je institucionalna osposobljenost istraživačkih institucija za suradnju s poduzetnicima iz mikro, malih i srednjih poduzeća, ali i spremnost, zainteresiranost i međusobno povjerenje istraživača i poduzetnika za suradnju.

Dugovječna ograničavajuća karakteristika ove komponente poduzetničke okoline proizlazi iz (ne)promjena u pojedinim dimenzijama/izjavama kojima je transfer istraživanja i razvoja opisan u GEM istraživanju. U razdoblju 2018.-2020. godini ocjene svih dimenzija osciliraju na vrlo niskoj razini koja ne omogućava približavanje EU prosjeku, tj. drži 'udaljenost' Hrvatske od EU prosjeka na razini od 68% (Tablica 51).

Tablica 51 Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska*

Izjava	2018.	2019.	2020.
Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2,66	2,44	2,92
Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2,86	2,72	2,64
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2,71	2,58	2,97
Postoji adekvatna financijska potpora vlade koja omogućuje da mala i rastuća poduzeća pribave novu tehnologiju.	3,00	3,33	3,16
Znanstvena i tehnološka infrastruktura efikasno podupire stvaranje svjetske klase tehnološki intenzivnih poslovnih pothvata u najmanje jednom području.	3,21	2,75	3,03
Postoji adekvatna potpora raspoloživa inženjerima i znanstvenicima kojom se olakšava komercijalizacija njihovih ideja kroz nova i rastuća poduzeća.	2,79	2,67	3,06

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Upravo se ove ocjene mogu koristiti za analizu razloga zašto program Inovacijskih vaučera nije prepoznat kao važan instrument jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, te mogu biti polazišta za re-dizajniranje programa i intenziviranje promocije korištenja programa.

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Profesionalnu i komercijalnu infrastrukturu u GEM definiciji poslovne okoline čine institucije koje pružaju poslovne usluge nositeljima poduzetničkih aktivnosti (od obuke do savjetovanja za pokretanje i rast poslovnog pothvata, od povezivanja s investitorima do izrade projekata). U sve tri promatrane godine Hrvatska ima najlošije ocjene za tu komponentu poduzetničke okoline (a tako je bilo i u 2015. i 2016. godini) u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (Tablica 52)

Tablica 52 Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji
2018.	3,76	5,19	6,10 Nizozemska	3,76 Hrvatska
2019.	4	5,25	6,31 Nizozemska	4 Hrvatska
2020.	4,62	5,35	6,48 Nizozemska	4,62 Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Švicarska (6,33), a najlošiju Iran (2,98).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Izrael (6,55), a najlošiju Angola (3,2).

Dugogodišnja usmjerenost vladinih programa prema razvoju potpornih institucija (centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori...) rezultirala je njihovom prisutnošću, ali njihova funkcionalnost je očito upitna (većina usluga se svodi na informiranje o vladinim / EU programima podrške poduzetništvu i kako pokrenuti poslovni pothvat). Rezultati GEM istraživanja u Hrvatskoj već duže vremena upućuju na nužnost temeljite analize efektivnosti postojećih vladinih programa prema ovoj komponenti poduzetničke okoline, uz prepoznavanje dobre prakse izvan Hrvatske, jer ulaganje bez postizanja funkcionalnosti je loša investicija.

Postojeće usluge uglavnom su fokusirane na pokretanje poslovnog pothvata, gotovo ništa za jačanje inovativnosti poslovnih pothvata, a ništa za izlaznu fazu u životnom ciklusu poslovnog pothvata. Za ostvarivanje konku-

rentnosti i rasta, poduzećima su potrebne sofisticiranije usluge, kao što je suradnja s istraživačkim sektorom, te uvjeti za uključivanje u lance vrijednosti (kao što su kvalitetni pod-ugovarači i dobavljači). Problem suradnje s istraživačkim sektorom i dalje ostaje, ali podrška uključivanja u lance vrijednosti pokazuje poboljšanje (Tablica 53), jer se nazire stvaranje lanaca vrijednosti s različitim akterima.

Tablica 53 Vanjska poslovna podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća

Izjava	2018.	2019.	2020.
Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	4,22	4,19	5,0
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti trošak za korištenje podugovarača, dobavljača, te konzultanata.	2,65	2,81	3,11
Novim i rastućim poduzećima lagano je pronaći dobre podugovarače, dobavljače i konzultante.	3,03	3,19	3,73

Pod povećalom 11

Klub poduzetnika seniora – SENTOR*

Od početka 2020. godine CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva razvija program mentorske podrške za poduzetnike suočene s problemima u poslovanju, a koju pružaju iskusni, najčešće umirovljeni poduzetnici. Cilj programa je doprinijeti kvaliteti i dostupnosti odgovarajuće savjetodavne podrške za razvoj poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj. Poduzetnici – SENiori – menTORi okupljeni u Klub poduzetnika seniora – SENTOR, dolaze iz različitih djelatnosti i iz svih dijelova Hrvatske. Interes za sudjelovanje u mentorskom programu, bilo kao mentor ili kao mentorirani poduzetnik, iskazuje se prijavom preko web stranice www.sentor.com.hr, nakon čega se prolazi intervju radi identifikacije „jakih“ strana mentora te problema u poslovanju budućih mentoriranih poduzetnika. Nakon pronalaska 'presjeka' između potreba poduzetnika i iskustva i znanja mentora, pokreće se mentorski proces koji traje najčešće dva mjeseca.

Ideja za razvoj programa mentorske podrške poduzetnika seniora u Hrvatskoj potaknuta je istraživanjem dobre europske prakse u tom području, posebice udruženja *Soundboard* iz Nizozemske koje djeluje od 1980. godine, te pruža podršku poduzetnicima u različitim fazama razvoja poduzetničkog pothvata, posebno u prevenciji bankrota poduzeća, pokretanju poduzeća, izazovima rasta poduzeća i prijenosu poslovanja. Članovi nizozemskog udruženja su pretežito umirovljeni poduzetnici koji kroz volontersko djelovanje prenose svoje znanje i iskustvo na poduzetnike suočene s izazovima u poslovanju, te im pomažu u donošenju ključnih poslovnih odluka. Frank van Santen, predsjednik nizozemskog udruženja i Rob Gringhuis, predstavnik Grada Rotterdama, važnog partnera i sponzora projekta na području Rotterdama, pružili su podršku CEPOR-u u razvoju projekta mentorstva u Hrvatskoj. Osim nizozemskih stručnjaka, podršku u razvoju i implementaciji projekta pružili su: Akademija za poduzetništvo Europskog fonda za Jugoistočnu Europu, Veleposlanstvo Kraljevine Nizozemske u Hrvatskoj, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Grad Zagreb i tvrtka Tokić.

Zanimljiva je povijest udruženja *Soundboard* i može poslužiti svim zainteresiranim za daljnji razvoj mentorske podrške u okviru SENTOR inicijative. Inicijativu za osnivanje udruženja potaknula je nizozemska gospodarska komora u suradnji s nekoliko velikih nizozemskih korporacija, među kojima su Shell i Rabobank. Udruženje je nastalo u vrijeme recesije kao odgovor na propadanje velikog broja malih poduzeća u Nizozemskoj, a kroz to i smanjivanje inovativnog kapaciteta nizozemskog gospodarstva. U prvih 20 godina djelovanja *Soundboard*-a, umirovljeni zaposlenici velikih poduzeća pružali su, na volonterskoj osnovi, mentorsku pomoć vlasnicima malih poduzeća u rješavanju problema u poslovanju. U drugih 20 godina djelovanja, mentorsku podršku pružaju umirovljeni poduzetnici, čije iskustvo i znanje je prilagođenije potrebama drugih poduzetnika. Udruženje broji 300 članova, većinom umirovljenih poduzetnika, prosječne starosti 67 godina, podijeljenih u 17 timova. *Soundboard* godišnje osigurava podršku za više 2.000 poduzetnika.

Djelovanje udruženja *Soundboard* financira se kroz participaciju poduzetnika u troškovima mentorstva, te sponzorstvo Ministarstva gospodarstva Nizozemske, banaka, nizozemske udruge poslodavaca, te jedinica lokalne i regionalne samouprave. Suradnja *Soundboard*-a, Grada Rotterdama i *University of Applied Sciences* iz Rotterdama pod nazivom *Rotterdam Business Case* i krilaticom „Young + Old = Gold“ osvojila je 2016. godine

European Enterprise Promotion Award u kategoriji *Odgovorno i uključivo poduzetništvo* i prepoznata je kao dobar primjer mentorske prakse. Od početka ove suradnje (2012. godine) pružena je podrška za više od 1.400 poduzetnika u poteškoćama, a više od 50% ih je spašeno od sigurnog bankrota. Korisnici ovog projekta su samozaposlene osobe i vlasnici malih poduzeća sa značajnim poslovnim poteškoćama, čiji poslovni pothvat je stariji od 1,5 godine, ostvaruju mjesečni prihod na razini minimalne plaće u Nizozemskoj (1.200 eura), i ne mogu si priuštiti plaćanje profesionalne konzultantske podrške.

U ovim mentorskim projektima, osim umirovljenih poduzetnika kao mentori sudjeluju i studenti poslovne škole *University of Applied Sciences* iz Rotterdama koji na taj način obavljaju praktični dio nastave, uče, ali i nadopunjuju znanje i iskustvo mentora aktualnim znanjima iz primjerice digitalnog marketinga ili suvremenih izvora financiranja, poput *crowdfunding-a*.

CEPOR je proveo prvi ciklus mentorskog programa SENTOR 2020. godine sa 12 mentorskih projekata.

Svoju motivaciju za sudjelovanje u mentorskom programu,iskusni poduzetnici opisuju na sljedeći način:

„Veselit će me ukoliko danas, kada sam nakon četvrt stoljeća vođenja firmu prepustila sinovima koji je uspješno dalje vode, još mogu biti od koristi nekom mladom poduzetniku ili poduzetnici.“

Blaženka Urbanke, HSM Informatika

„Na putu koji traje već 30-ak godina jedni od najljepših trenutaka su za mene razgovori sa kolegama poduzetnicima. U tim rijetkim prilikama mogli smo komentirati svoje muke i poslovne poteškoće, jedni druge hrabriti, govoriti o svojim iskustvima, kako osigurati svoja potraživanja, kome se obratiti za pomoć u različitim poteškoćama. To su mi bili vrlo važni i korisni razgovori i bez obzira što su to često bile teške teme, jako rado sam tražio prilike da razgovaram sa drugim kolegama poduzetnicima. Zato se vrlo rado odlučujem da mladim poduzetnicima pomognem svojim iskustvom.“

Ivan Topčić, Tim Kabel

„Odluke svatko može i mora donositi za sebe i ne može tu odgovornost prepustiti drugome, ali si može ponekad olakšati život posebno kad su važne odluke u pitanju. Zastati, razmijeniti mišljenje sa nekim tko ima slična iskustva, razmisliti te nakon toga odlučiti. Osobno bih volio da sam mogao razmijeniti iskustva s nekim iskusnijim poduzetnikom izvan naših tvrtki, ali takvih je bilo malo i nisu mi bili dostupni. Mislim da bi nam to prištedjelo poneku godinu života i olakšalo učenje, jer učenje kroz pokušaje i promašaje je jako skupo i jako bolno.“

Boris Popović, Alarm automatika

*Tekst pripremila Mirela Alpeza, direktorica CEPOR-a

Otvorenost domaćeg tržišta

GEM istraživanje prati otvorenost domaćeg tržišta kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2018.-2020. u Hrvatskoj se nastavljaju stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 54) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera⁴¹ (Tablica 55).

Tablica 54 Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	5,13	4,48	6,71	Poljska	3,89	Luksemburg
2019.	5,47	5,05	6,49	Poljska	3,35	Luksemburg
2020.	5,32	4,93	9,71	Poljska	3,81	Luksemburg

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Južna Koreja (7,39), a najlošiju Iran (3,04).

⁴¹ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanje prava na lojalno tržišno natjecanje.

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Južna Koreja (7,75), a najlošiju Urugvaj (3,13).

Tablica 55 Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	3,01	4,58	5,86	Nizozemska	3,01	Hrvatska
2019.	3,45	4,64	6,06	Nizozemska	3,45	Hrvatska
2020.	3,22	4,5	6,25	Nizozemska	3,22	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (6,06) a najlošiju Portoriko (2,94).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Nizozemska (6,25), a najlošiju Maroko (3,03).

Iznadprosječna ocjena za dinamičnost tržišta je poziv za ulaganja, za pokretanje poslovnih pothvata, ali ako je to istovremeno ograničeno barijerama koje zbog nedjelotvornosti regulatornog okvira otežavaju lojalnu tržišnu utakmicu, onda se time tržište zatvara.

U sve tri promatrane godine Hrvatska je po toj dimenziji (ne)otvorenosti tržišta imala najniže ocjene u skupini EU zemalja, ali i u razdoblju 2012. - 2017. godine. Ove ocjene dodatno potvrđuju niske ocjene o vladinim politikama prema brzini i lakoći regulatornog funkcioniranja (Tablica 46), po kojima je Hrvatska najlošija među zemljama EU. O tome bi trebalo voditi računa kada se govori o pozivima za investiranje, jer je ograničavajuća priroda ovih komponenti poslovne okoline vjerojatno razlog za neke izgubljene poslovne prilike koje su se mogle realizirati kroz domaća i strana investiranja.

I druga istraživanja (o lakoći poslovanja, Svjetska banka; o konkurentnosti, Svjetski gospodarski forum; o korupciji, Transparency International) potvrđuju ove pokazatelje. To još više otvara pitanje odgovornosti za dugotrajnost problema kompliciranog regulatornog okruženja.

Fizička infrastruktura

Fizička infrastruktura (prometna, komunalna, telekomunikacijska) najbolje je ocjenjena komponenta poduzetničke okoline i svojom dostupnosti i kvalitetom djeluje podržavajuće poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj (Tablica 56).

Tablica 56 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	5,61	6,59	7,66	Nizozemska	4,99	Italija
2019.	6,3	6,67	7,75	Nizozemska	5,39	Italija
2020.	6,28	6,39	7,88	Nizozemska	5,45	Italija

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Švicarska (8,22), a najlošiju Iran (3,5).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima Tajvan (8,07), a najlošiju Angola (3,47).

Iako je po ocjenama, ova komponenta poduzetničke okoline najbliža prosjeku EU zemalja uključenim u GEM istraživanjima, još uvijek je daleko od najbolje zemlje (Nizozemske).

Kulturne i društvene norme

Kulturne i društvene norme su u GEM istraživanju definirane kroz dimenzije samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i inovativnosti. Ova komponenta poduzetničke okoline najsprije se mijenja, što pokazuje stabilnost ocjena ne samo u Hrvatskoj nego i u prosjeku EU zemalja (Tablica 57).

Tablica 57 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	2,74	4,37	6,17	Nizozemska	2,74	Hrvatska
2019.	2,79	4,59	6,5	Nizozemska	2,79	Hrvatska
2020.	3,38	4,49	6,79	Nizozemska	3,38	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 54 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2019. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima SAD (7,53), a najlošiju Hrvatska (2,79).

Od 44 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2020. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničke okoline ima SAD (7,41), a najlošiju Hrvatska (3,38).

U cijelom promatranom razdoblju 2018.-2020. (ali i u razdoblju 2014.-2017.) Hrvatska ima najniže ocjene za tu komponentu svoje poduzetničke okoline, ali su te ocjene i najniže za grupu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Značajno zaostajanje za prosjekom EU govori kako kulturne i društvene norme u Hrvatskoj predstavljaju ozbiljno ograničenje u izgradnji poduzetničkog kapaciteta zemlje. Promjene kulturnih i društvenih normi zahtijevaju dugoročno usklađene politike i strategije, te suradnju između brojnih aktera u tim procesima (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor, mediji), pri čemu je obrazovanje ključno za te promjene.

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička okolina je djelotvorna ukoliko djeluje stimulirajuće na poduzetničku aktivnost, u svim fazama (prepoznavanje prilika, oblikovanje namjera za pokretanje poslovnog pothvata, pokretanje i rast poslovnog pothvata, jednostavni izlazak) i oblicima poduzetničkog djelovanja (profitno, ne-profitno, zaposleničko).

Zbog svog sistemskog karaktera (interakcija komponenti), poduzetnička okolina može biti djelotvorna (stimulirajuća) samo ako se temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta...). Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. To je ujedno i svojevrsni vodič nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru za intervencije, prioritarno u eliminiranje 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

Ekspertne ocjene svih komponenti poduzetničke okoline u razdoblju 2018.-2020. (Tablica 58), kao i u prijašnjem razdoblju, ukazuju u pravilu na stabilnost vrlo niske razine tih ocjena.

Tablica 58 Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj*

		Pristup novcima	Vladine politike - prioriteti, podška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2018	Hrvatska	3,97	2,82	2,1	3,29	2,45	3,71	2,97	3,76	5,13	3,01	5,61	2,74
2019.	Hrvatska	4,19	3,17	2,69	3,5	2,22	3,34	2,75	4	5,47	3,45	6,3	2,79
2020.	Hrvatska	4,23	3,28	2,73	3,46	2,6	3,61	2,96	4,62	5,53	3,22	6,28	3,38

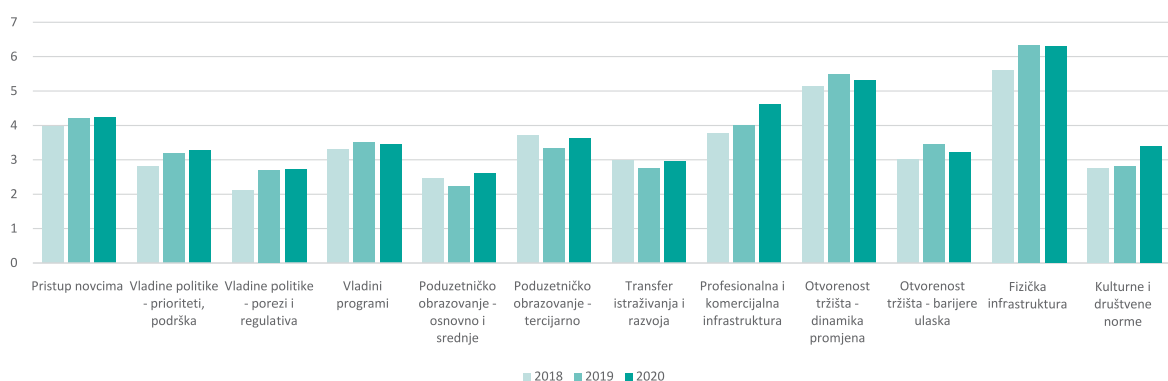
*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Osjenčana polja pokazuju komponente poduzetničke okoline po čijoj kvaliteti je Hrvatska bila na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u pojedinim godinama.

U Hrvatskoj samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5)⁴². Sve ostale komponente djeluju ograničavajuće - posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i transfer istraživanja i razvoja. Sedam komponenti (vladine politike prema porezima i regulativi, vladini programi, poduzetničko obrazovanje na tercijarnoj razini, transfer istraživanja i razvoja, profesionalna i komercijalna infrastruktura, tržišne barijere, kulturne i društvene norme) imalo je i najniže ocjene u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u dvije ili u sve tri promatrane godine. U 2020. godini toj grupi se pridružuju i vladine politike prema prioritetima i podršci, što znači da je te godine Hrvatska od 12 komponenti imala čak osam najniže ocijenjenih u usporednoj skupini EU zemalja (osjenčana polja u Tablici 58). Važno je naglasiti da je gotovo ista situacija bila i 2018. godine.

Grafički prikaz ocjena komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj u razdoblju 2018.-2020. (Slika 6) naglašeno upozorava na odgovornost za ne-činjenje, tj. zašto se ne događaju potrebne promjene (npr. pojednostavljenje regulatorne okoline, zašto osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija itd.). Osim ocjena za vladine politike podrške poduzetništvu (koje lagano rastu), niti jedna komponenta ne pokazuje kontinuirano rast u razdoblju 2018.-2020. Vladine politike prema regulatornom okviru, uz obrazovanje za poduzetničke kompetencije u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju stabilno su najniže. Ipak, jedna promjena se dogodila u fokusu vladinih programa – od 2018. godine više je programa podrške rastućim poslovnim pothvatima, ali bez konzistentne i temeljite evaluacije dvojbeno je djelotvornost tih programa (npr. vaučera za suradnju s istraživačkim institucijama ili internacionalizacije koji se gase u 2020. i u 2021, kao i ulaganja u jačanje konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća kroz digitalnu i zelenu tranziciju).

Slika 6 Dinamika ocjena komponenti poduzetničke okoline, 2018.-2020.*

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Što čini neku komponentu stimulirajućom, a što ograničavajućom za razvoj poduzetničke aktivnosti može se procijeniti iz analize ocjena izjava od kojih se konstruira pojedina komponenta. U Tablici 59 prikazane su najviše ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 60 najniže ocijenjene izjave, u razdoblju 2016.-2020. kako bi se naglasila dugotrajnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničke okoline.

⁴² Ocjene su rezultat primjene skale 1 do 9, pri čemu je ocjena 5 razdjelnica na ograničavajuće komponente (s ocjenama ispod 5) i stimulirajuće komponente (ocjene iznad 5) za poduzetničku aktivnost.

Tablica 59 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2020.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2016: 7,05 2017: 7,1 2018.: 6,82 2019: 7,47 2020: 7,5
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, internet, itd.).	2016: 6,7 2017: 6,62 2018: 6,0 2019: 6,75 2020: 7,08
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odlaganje otpada) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2016: 5,98 2017: 5,8 2018: 5,05 2019: 5,78 2020: 5,92
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2016: 5,73 2017: 5,67 2018: 5,26 2019: 6,36 2020: 5,95
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može dobiti komunalne priključke za oko mjesec dana (priključenje na plinsku, vodovodnu, električnu, i kanalizacijsku mrežu).	2018: 4,70 2019: 5,03 2020: 5,7
Fizička infrastruktura	Postoji puno dostupnih proizvodnih prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti.	2020: 5,57
Fizička infrastruktura	Postoji puno dostupnog uredskog prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti.	2020: 6,71
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih krajnjim potrošačima dramatično se mijenja iz godine u godinu.	2016: 5,6 2017: 5,98 2018: 5,18 2019: 5,53 2020: 5,42
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2017: 5,63 2018: 5,08 2019: 5,42
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima, lagano je dobiti dobre bankarske usluge (tekući računi, devizne transakcije, akreditivi, i sl.)	2016: 5,5 2017: 5,63 2018: 5,03 2019: 5,58 2020: 5,81
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	2017: 5,18
Pristup novcima	Vladini poticaji raspoloživi su novim i rastućim poduzećima.	2017: 5,03 2018: 4,9 2019: 4,89
Pristup novcima	Kreditni izvori financiranja (pod kojima se podrazumijevaju bankarski ili slični krediti) raspoloživi novim i rastućim poduzećima.	2018: 5,03 2019: 5,06 2020: 5,76

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

Tablica 60 Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2020.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike – porezi i regulativa	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa birokracijom, pravnim i regulativnim zahtjevima.	2016: 2,03 2017: 1,95 2018: 1,82 2019: 2,42 2020: 2,21
Vladine politike – porezi i regulativa	Visina poreznih obveza NIJE teret za nova i rastuća poduzeća.	2016: 1,88 2017: 2,31 2018: 1,92 2020: 2,63
Vladine politike – porezi i regulativa	Nova poduzeća mogu dobiti sve potrebne dozvole i potvrde u roku od tjedan dana.	2016: 2,53 2017: 1,93 2018: 2,32 2019: 2,58
Vladine politike – porezi i regulativa	Porezna i ostala vladina regulacija primjenjuje se prema novim i rastućim poduzećima, na predvidiv i konzistentan način.	2016: 2,38 2017: 2,53 2018: 2,47
Vladine politike – prioriteti, podrška	Vladine mjere i politike (na primjer javne nabavke) sustavno daju prednost novim poduzećima.	2016: 2,03 2018: 2,31 2020: 2,87
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2016: 2,28 2017: 2,31 2018: 2,26 2019: 2 2020: 2,45
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje osigurava adekvatna saznanja o principima tržišnog gospodarstva.	2018: 2,51 2019: 2,19 2020: 2,66
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje potiče kreativnost, samostalnost, te osobnu inicijativu.	2018: 2,59 2019: 2,47 2020: 2,68
Poduzetničko obrazovanje – tercijarno	Više škole i fakulteti osiguravaju dobru i adekvatnu pripremu za pokretanje ili razvijanje novih poduzeća	2019: 2,61
Vladini programi	Širok raspon vladinih mjera pomoći za nova i rastuća poduzeća, može biti dobiven kontaktom sa samo jednom agencijom.	2018: 2,36 2020: 2,67
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura naglašava odgovornost koju ima pojedinac (prije nego kolektiv) za upravljanje vlastitim životom	2018: 2,5 2019: 2,61
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura potiče poduzetničko preuzimanje rizika.	2019: 2,61
Transfer istraživanja i razvoja	Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i javnih istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2019: 2,44 2020: 2,64
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2019: 2,58
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2020: 2,64
Otvorenost tržišta – barijere ulaska	Nova i rastuća poduzeća imaju dovoljno novaca za probijanje barijera pri ulasku na tržište.	2020: 2,89

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

Pandemijska 2020. godina donijela je i novine koje se mogu dovesti u vezu s promjenama u funkcioniranju poslovnog sektora. Povećana raspoloživost poslovnog prostora (proizvodnog i uredskog) prvi puta pojavila se u 2020. godini s iznadprosječnim ocjenama, ali ne zbog pojačane potražnje uvjetovane jakom poslovnom aktivnosti, nego vjerojatno povećane ponude praznih poslovnih prostora. Istovremeno, u 2020. godini se prvi puta pojavljuje problem pristupa novih i rastućih poduzeća novoj tehnologiji i istraživanjima (što treba zabrinuti nositelje programa inovacijskih vaučera), ali i financijsko ograničenje tih poduzeća za probijanje barijera pri ulasku na tržište.

Iako je kontekst (poduzetnička okolina) jedinstven za svaku zemlju, jer je rezultat i povijesnih, kulturoloških i institucionalnih specifičnosti, a naravno i razine ekonomske i političke razvijenosti, za procjenu djelotvornosti poduzetničke okoline korisne su i međunarodne usporedbe. Međunarodna usporedba upozorava da može biti i drugačije, odnosno bolje, i trebala bi povećavati osjetljivost i odgovornost na promjene svih institucija o kojima ovisi izgradnja i performanca poduzetničke okoline (Tablica 61, Slika 7).

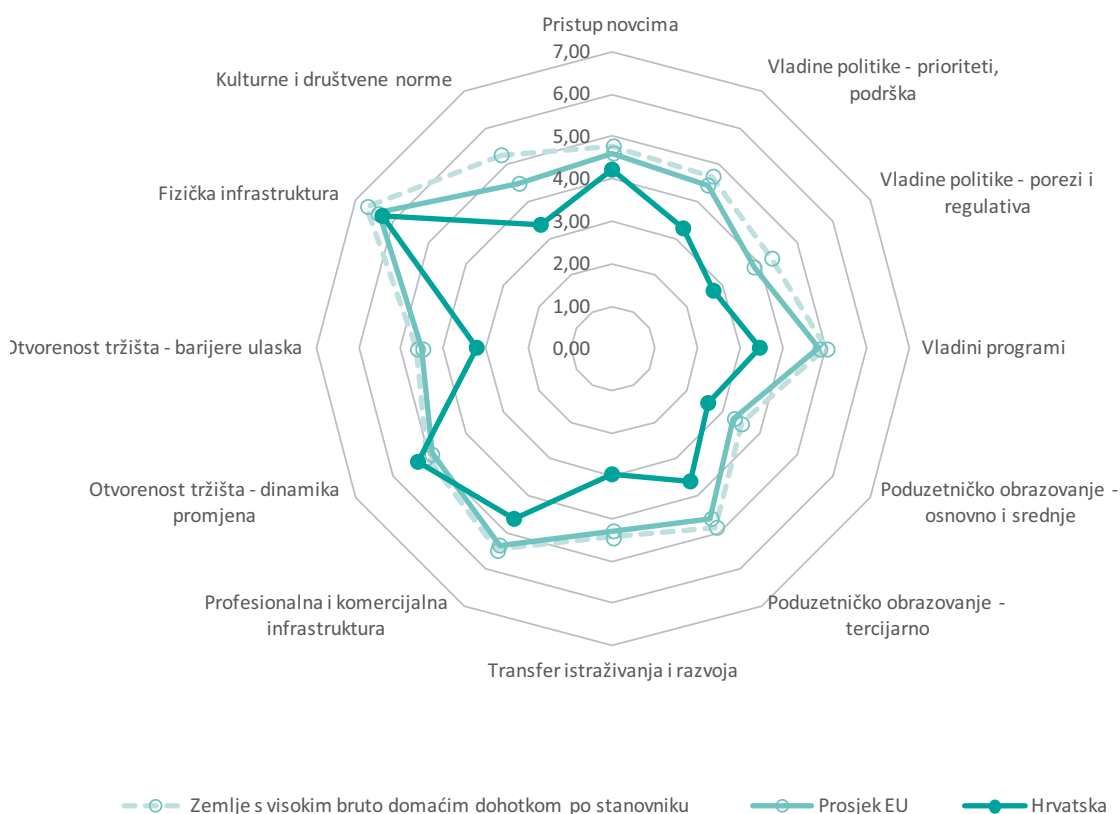
Tablica 61 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2019. i 2020.*

Godina	Usporedne zemlje	Pristup novcima	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulative	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2019.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	4,78	4,60	4,25	4,86	3,47	4,81	4,31	5,15	5,15	4,58	6,78	5,21
	Prosjek EU	4,74	4,14	3,98	4,69	3,23	4,64	4,17	5,25	5,05	4,64	6,67	4,59
	Hrvatska	4,19	3,17	2,69	3,5	2,22	3,34	2,75	4	5,47	3,45	6,3	2,79
2020.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	4,78	4,68	4,29	5,02	3,49	4,86	4,44	5,46	5,08	4,64	6,71	5,26
	Prosjek EU	4,61	4,46	3,83	4,86	3,29	4,61	4,29	5,35	4,93	4,50	6,39	4,49
	Hrvatska	4,23	3,28	2,73	3,46	2,6	3,61	2,96	4,62	5,32	3,22	6,28	3,38

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Grafički prikaz (Slika 7) još slikovitije upozorava kako je Hrvatska, koja pripada u obje usporedne skupine, unutar tih skupina na dnu po kapacitetu poduzetničke okoline.

Slika 7 Kvaliteta komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i usporednim grupacijama, 2020.

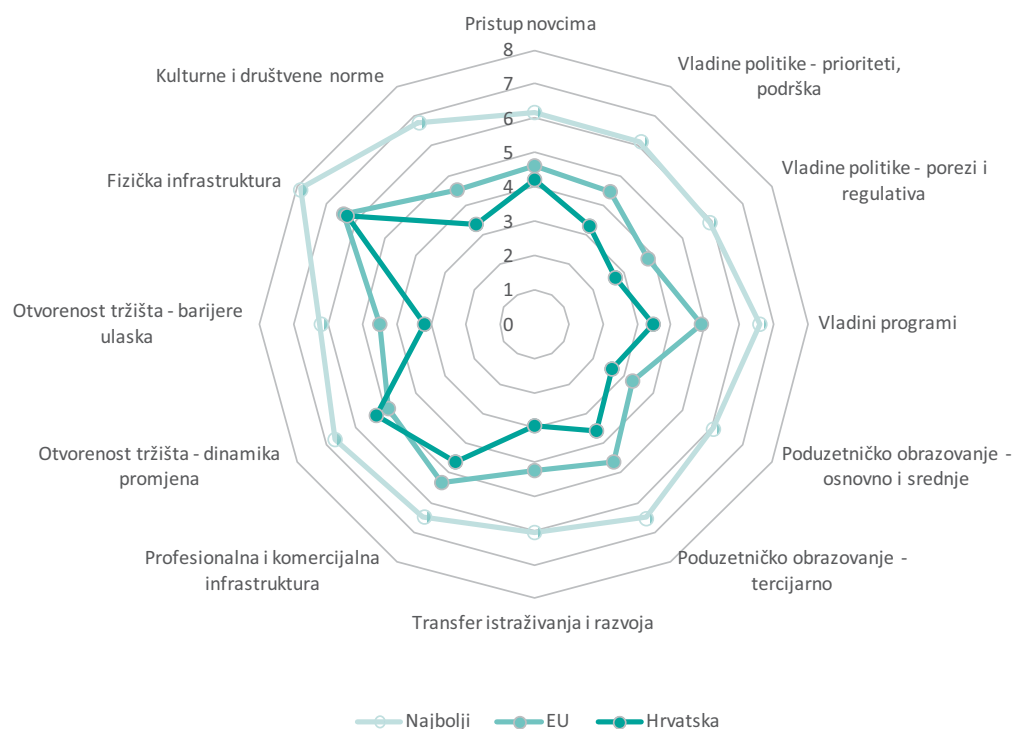

Nema niti jedne zemlje koja nema prostora za poboljšanje, ali Nizozemska može biti primjer zemlje čija je poduzetnička okolina dobro uravnotežena s obzirom na kvalitetu pojedinih komponenti i koja nema 'uskih grla'. Potrebno je naglasiti da se to ne ostvaruje u kratkom roku i da je važno voditi računa o cjelini okoline, što zahtijeva usklađene politike prema pojedinim komponentama. U 2020. godini, Nizozemska ima najbolje ocjene svih komponenti (osim dinamike promjena na domaćem tržištu) među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju:

▪ Pristup novcima	Nizozemska	6,19
▪ Vladine politike - prioriteti, podrška	Nizozemska	6,16
▪ Vladine politike - porezi i regulativa	Nizozemska	5,92
▪ Vladini programi	Nizozemska	6,57
▪ Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Nizozemska	6,03
▪ Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Nizozemska	6,5
▪ Transfer istraživanja i razvoja	Nizozemska	6,06
▪ Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Nizozemska	6,48
▪ Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Poljska	6,71
▪ Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Nizozemska	6,25
▪ Fizička infrastruktura	Nizozemska	7,88
▪ Kulturne i društvene norme	Nizozemska	6,79

Udaljenost kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj od najbolje ocjenjenih (bez obzira čijoj zemlji pripadaju) i od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2020. godini ukazuje čije iskustvo bi trebalo analizirati i po mogućnosti koristiti za učenja od dobre prakse. S obzirom na dugotrajnost ozbiljnog zaostajanja Hrvatske u izgradnji djelotvorne poduzetničke okoline, to je i svojevrsno upozorenje o nužnosti bržeg učenja ukoliko želimo smanjiti zaostajanje. To se posebno odnosi na vladine politike prema porezima i regulatornom okviru, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, otvorenost tržišta – barijere, transfer istraživanja i razvoja, te kulturne i društvene norme (Slika 8).

Slika 8 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2020. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Pod povećalom 12

Poduzetnički ekosustavi su mehanizam za ujednačavanje uvjeta poslovanja na sub-nacionalnoj razini

Kontekst u kojem se događa poduzetnička aktivnost određen je kombinacijom politika i institucionalne infrastrukture i najčešće se analizira s nacionalne razine (npr. Svjetski gospodarski forum, kao i Global Entrepreneurship Monitor). Međutim, čak i u tako maloj zemlji kao što je Hrvatska, kontekst nije isti, iako su politike iste za cijelu zemlju. Razlika se pojavljuje u razvijenosti institucionalne infrastrukture, ali i u lokalnim programima podrške poduzetničkim potrebama. Zbog preciznosti u identificiranju radi li se o nacionalnoj ili sub-nacionalnoj razini, GEM istraživanje koristi izraz 'poduzetnička okolina' za opisivanje stanja i promjena na nacionalnoj razini, a izraz 'poduzetnički ekosustav' za opisivanje stanja i promjena u sub-nacionalnom kontekstu u kojem se odvijaju poduzetničke aktivnosti.

U 2020. godini Hrvatska je bila uključena u istraživanje poduzetničkog ekosustava, kojeg je financirao British Council u nekoliko zemalja istočne Europe (Hrvatska, Mađarska, Češka Republika, Slovačka i Bugarska).^{*} U svakoj zemlji izabran je 1 ili 2 grada. U Hrvatskoj su u istraživanju sudjelovali Zagreb kao glavni grad u usporedbi s Osijekom - gradom koji je doživio gubitak tradicionalnih industrija i najveće je urbano središte u ekonomski depriranom dijelu Hrvatske. Od istraživanja se očekivao (i dobio) rezultat koji je potvrdio potrebu razumijevanja razlika u poduzetničkim ekosustavima unutar zemlje. Time svi sudionici poduzetničkog ekosustava dobivaju mogućnost intervencije u one komponente koje su izvor nejednakosti u poduzetničkom djelovanju.

^{*}Projekt "Entrepreneurial Ecosystems" financijski je podržao British Council, a provodio Henley Business School, University of Reading, United Kingdom. U Hrvatskoj je terensko istraživanje provela Mirna Oberman.

Korištenjem instrumenta za prikupljanje mišljenja o kvaliteti poduzetničkog konteksta, sličnog onom koji koristi GEM, u 2019. godine je ispitano 113 ispitanika o poduzetničkom ekosustavu Zagreba i 103 ispitanika o poduzetničkom ekosustavu Osijeka. Ocjenama 1 (potpuno nezadovoljavajuće) do 7 (potpuno zadovoljavajuće) ispitanici su ocjenjivali različite komponente poduzetničkog konteksta. Od 18 komponenti, Osijek ima 10 komponenti s prosječnom ocjenom iznad 3,5, što bi trebalo značiti da te komponente ne djeluju ograničavajuće. Takvih komponenti je u Zagrebu 14. Ali bolji uvid u kvalitetu zagrebačkog i osječkog poduzetničkog ekosustava daje postotna udaljenost osječkih ocjena od zagrebačkih:

Osječki ekosustav prednjači u odnosu na zagrebački	%-tni odnos osječke ocjene prema zagrebačkoj ocjeni
U mojoj regiji / gradu postoji podrška sveučilišta poduzetništvu i poduzetnici dolaze na sveučilište tražiti pomoć za svoje poslovanje (inkubacija, trening, događanja)	110
U mojoj regiji / gradu postoji dovoljna suradnja među ključnim dionicima za razvoj poduzetništva (ključni dionici su sveučilište, lokalna i nacionalna vlast, poduzetnici, venture kapital, banke, korporacije...)	103
Osječki ekosustav zaostaje za zagrebačkim	
<i>Zaostajanje 21-35%</i>	
U mojoj regiji / gradu postoji dovoljan broj privatnog vlasničkog kapitala (poslovni anđeli, venture kapital, crowdfunding)	67
<i>Zaostajanje 11-20%</i>	
U mojoj regiji/gradu postoji dovoljna podrška poduzetništvu od strane velikih korporacija (zajmovi velikih poduzeća, ugovori, lokalni dobavljači, transfer znanja)	83
Postoji dovoljan broj poduzetničkih aktera u poduzetničkom ekosustavu u mojoj regiji / gradu	86
U mojoj regiji / gradu postoji jaki poduzetnički eko-sustav	87
Postoji dovoljan broj vladinih potpornih poduzetničkih programa u mojoj regiji / gradu (npr. grantovi, mentorstvo,...)	87
U mojoj regiji / gradu postoji jaka svijest o održivosti (zdravi način života, veganstvo, energetska učinkovitost, održivi rast, društvena odgovornost) koja utječe na poslovanje i nove poslovne pothvate (održivo poduzetništvo).	87
U mojoj regiji / gradu postoji jaka korupcija (očekuju se darovi, mito za ishođenje dozvola, registracija, dobivanje slučajeva na sudu) koja utječe na poslovanje i start-up poslovne pothvate	89
<i>Zaostajanje 2-10%</i>	
U mojoj regiji / gradu postoji jaka svijest o poduzetništvu (znanje što je poduzetništvo, tko su glavni akteri i kako pokrenuti i razvijati poduzeće)	91
U mojoj regiji / gradu postoji jaka poduzetnička kultura i orijentacija na poduzetništvo (poduzetništvo je prestiž, ljudi su ponosni ako su poduzetnici, ako znaju poduzetnike,...)	93
Koliko je „političko poduzetništvo“ uobičajeno u vašem gradu? (ekonomska aktivnost u formalnoj i neformalnoj suradnji sa lokalnom/ nacionalnom upravom kako bi se imao pristup povlaštenim resursima u odnosu na druge poduzetnike)	94
U mojoj regiji/gradu postoji dovoljna podrška i dostupnost neformalnih mreža za podršku poduzetništvu (osobni kontakti, investitori koji nisu službeno registrirani kao takvi, obiteljske veze)	94
U mojoj regiji / gradu postoji dovoljna podrška i dostupnost tržišta kredita (banke, kreditne institucije)	94
U mojoj regiji / gradu postoji dovoljna podrška i dostupnost formalnih mreža za podršku poduzetništvu	95
U mojoj regiji / gradu postoji dovoljna podrška poduzetništvu od strane lokalnih neovisnih medija (priče o poduzetnicima, blogovi o poduzetništvu,...)	95
Da li imate kompetencije, vještine i znanje o poduzetništvu (ukoliko je vaša ocjena manja od 4, molimo vas da ne ispunjavate ovaj upitnik)	98

Postoje samo dvije, ali važne komponente poduzetničkog ekosustava u kojima je Osijek prema mišljenju ispitanika bolji od Zagreba, a to su: suradnja sa sveučilištem i suradnja između Triple Helix aktera. To je odličan stimulans za nastavljane tih oblika suradnje koja je pretpostavka hibridizacije znanja kroz suradnju različitih sudionika u izgradnji poduzetničkog ekosustava. Sve ostale komponente su lošije ocjenjene u Osijeku i to u rasponu od 2% do 33%. Osječani i Zagrepčani su najslabiji po samouvjerenosti o posjedovanju poduzetničkih kompetencija, a te su ocjene i najviše (iznad 5,5).

Zaključno – lokacija je važna, kontekst je važan i treba ga konzistentno i suradnički izgrađivati kako bi bio stimulirajući, a ne ograničavajući za poduzetničko djelovanje.

GEM je razvio dijagnostički alat Entrepreneurial Ecosystem Quality Composite Index (ESI) <https://www.gemconsortium.org/news/presenting-the-gem-esi-diagnostic-tool>, koji za razliku od NECI indeksa (National Entrepreneurial Context Index) procjenjuje kvalitetu konteksta u kojem djeluju poduzetnici na sub-nacionalnoj razini (Sternberg, R., von Bloh, J, Coduras, 2019). ESI je testiran u 2018. godini u Španjolskoj (Madrid i Barcelona) i u Njemačkoj (Hannover). U 2019. godini nekoliko GEM timova je implementiralo ESI na sub-nacionalnoj razini (u Kanadi, Izraelu, Saudijskoj Arabiji i UAE).

U Hrvatskoj bi za provjeru djelotvornosti poduzetničkog ekosustava (tj. konteksta za poduzetničko djelovanje na sub-nacionalnoj razini) mogli biti zainteresirani veliki gradovi/županije ili teritorijalno povezane županije, jer bi na temelju tih spoznaja imali mogućnost boljeg oblikovanja politika regionalnog razvoja i poduzetništva, a ujedno i jačanja inovacijske klime i konkurentnosti.

Gradovi zainteresirani za procjenu kvalitete svog poduzetničkog ekosustava korištenjem ESI dijagnostičkog alata i usporedbe s gradovima koji to čine u okviru GEM istraživanja, mogu kontaktirati GEM istraživački tim <https://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>.

5 Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini

COVID-19 i GEM mjerni instrumenti

Ocjene reagiranja poduzetnika i vladinih mjera na COVID-19

Hrvatska i COVID-19 u međunarodnoj perspektivi

GEM istraživački ciklus u 2020. godini počeo se provoditi u razdoblju razbuktavanja pandemije COVID-19, što je zahtijevalo određene intervencije u mjerne instrumente, vremenski plan provedbe, ali i način prikupljanja podataka i od odrasle populacije i od eksperata.

Istovremeno prezentiranje rezultata istraživanja za 2019. i 2020. godinu nametnula je pandemija COVID-19, ali ta nužnost omogućava i uvid u neposredni utjecaj pandemije na percepciju ispitanika o stanju u poduzetničkom djelovanju u Hrvatskoj. GEM se temelji na istraživanju percepcije, te je potrebno vremenski kontekstualizirati prikupljene podatke. Empirijsko istraživanje uvijek se provodi u razdoblju od travnja do srpnja tekuće godine, o čemu treba voditi računa prilikom interpretiranja podataka iz 2020. godine, jer u to vrijeme ljudi još nisu bili u potpunosti osvješteni o intenzitetu i značaju pandemije za svaku zemlju i svakog pojedinca.

COVID-19 i GEM mjerni instrumenti

U ciklusu provedbe empirijskog istraživanja u 2020. godini mjerni instrument (upitnik za eksperte) bio je dopunjen sa deset izjava od kojih prvih šest vrednuju poduzetničke reakcije na pandemiju COVID-19, a ostale ocjenjuju vladine reakcije na ekonomske učinke pandemije COVID-19.

Tablica 62 Dodatna pitanja za eksperte u vezi COVID-19 pandemije, 2020.

Tema CV1: Ponovna aktivacija i nadogradnja poduzetništva U Hrvatskoj	
CV1	Značajan broj novih i rastućih poduzeća usvaja nove načine poslovanja zbog COVID-19 pandemije.
CV2	Značajan broj novih i rastućih poduzeća potiče rad na daljinu/od kuće zbog COVID-19 pandemije.
CV3	Značajan broj novih i rastućih poduzeća podešava svoje postojeće proizvode i usluge u svrhu njihove prilagodbe na COVID-19 pandemiju.
CV4	Značajan broj novih i rastućih poduzeća otkriva puno novih prilika zbog COVID-19 pandemije.
CV5	Suradnja između novih i rastućih poduzeća te postojećih poduzeća je porasla zbog COVID-19 pandemije.
CV6	Značajan broj novih i rastućih poduzeća surađuje oko globalnih društvenih aktivnosti, izazova i prijedloga zbog COVID-19 pandemije.
Tema CV2: Utjecaj COVID-19 na vladine politike U Hrvatskoj ...	
CV7	Vlada je donijela djelotvorne mjere za prilagodbu novih i rastućih poduzeća ekonomskoj realnosti izazvanoj pandemijom COVID-19.
CV8	Vlada je donijela djelotvorne mjere za izbjegavanje masovnih gubitaka novih i rastućih poduzeća uslijed COVID-19 pandemije.
CV9	Vlada je djelovala kako bi zaštitila radnike i kupce novih i rastućih poduzeća od pandemije COVID-19.
CV10	Kao rezultat COVID-19 pandemije, Vlada je znatno povećala izdavanje digitalnih ili on-line dozvola/rješenja za nova i rastuća poduzeća.

Ocjene reagiranja poduzetnika i vladinih mjera na COVID-19

Korištenjem ocjena u skali 0 – u potpunosti netočno, 10 - u potpunosti točno utvrđene su prosječne ocjene po pojedinačnim izjavama (Tablica 63 i Tablica 64).

Tablica 63 Poduzetnička aktivacija na učinke pandemije COVID-19, 2020.

	Značajan broj novih i rastućih poduzeća usvaja nove načine poslovanja zbog COVID-19 pandemije.	Značajan broj novih i rastućih poduzeća potiče rad na daljinu/od kuće zbog COVID-19 pandemije.	Značajan broj novih i rastućih poduzeća podešava svoje postojeće proizvode i usluge u svrhu njihove prilagodbe na COVID-19 pandemiju.	Značajan broj novih i rastućih poduzeća otkriva puno novih prilika zbog COVID-19 pandemije.	Suradnja između novih i rastućih poduzeća te postojećih poduzeća je porasla zbog COVID-19 pandemije.	Značajan broj novih i rastućih poduzeća surađuje oko globalnih društvenih aktivnosti, izazova i prijedloga zbog COVID-19 pandemije.
Hrvatska	7,03	7,24	6,84	5,47	5,03	4,81

Najveće ocjene su dobivene za promjenu načina rada i poslovanja, i to prvenstveno za rad na daljinu (7,24), te prilagodba načina poslovanja (7,03). Najniže ocjene su za angažiranje na globalnim problemima (4,81), zatim za suradnju (5,03). Prilagođavanje proizvoda i usluga zbog pandemije je na trećem mjestu (s ocjenom značaja od 6,84), a otkrivanje prilika zbog pandemije tek na četvrtom mjestu (s ocjenom 5,47).

Sve ocjene za vladine politike reagiranja na pandemiju COVID-19 su iznad 5, što znači da ih eksperti ocjenjuju kao dobre. Najvišu ocjenu imaju vladine politike za čuvanje radnih mjesta (6,13), ocjene za ostale vidove vladinih intervencija su podjednake i kreću se oko 5,5.

Tablica 64 Aktivacija vladinih politika u pandemiji COVID-19, 2020.

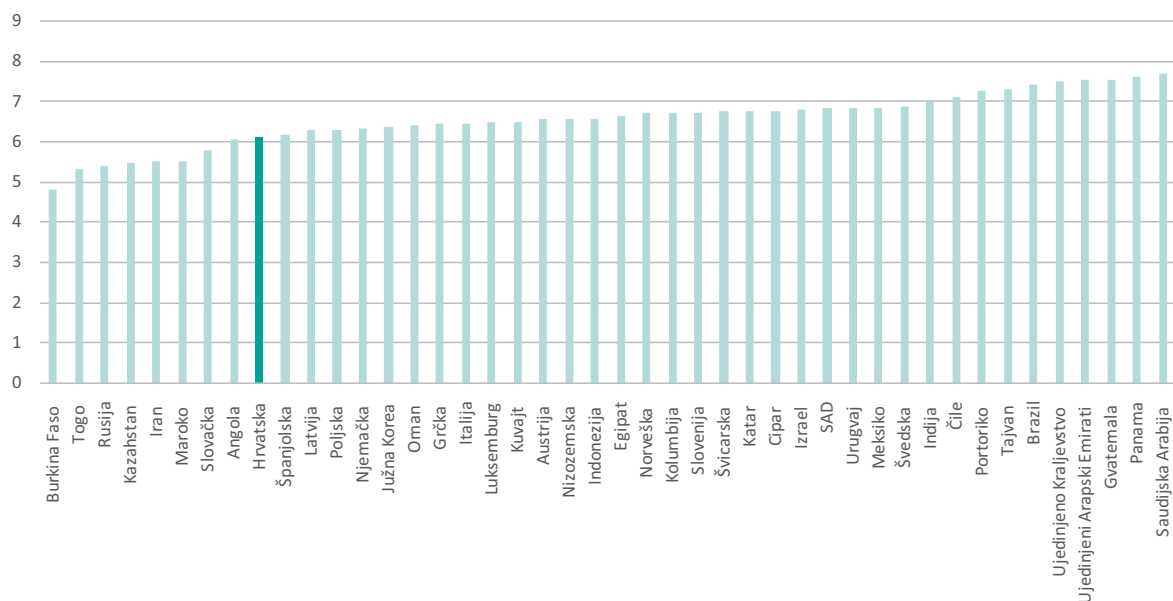
	Vlada je donijela djelotvorne mjere za prilagodbu novih i rastućih poduzeća ekonomskoj realnosti izazvanoj pandemijom COVID-19.	Vlada je donijela djelotvorne mjere za izbjegavanje masovnih gubitaka novih i rastućih poduzeća uslijed COVID-19 pandemije.	Vlada je djelovala kako bi zaštitila radnike i kupce novih i rastućih poduzeća od pandemije COVID-19.	Kao rezultat COVID-19 pandemije, Vlada je znatno povećala izdavanje digitalnih ili on-line dozvola/ rješenja za nova i rastuća poduzeća.
Hrvatska	5,47	5,5	6,13	5,8

Prosječne ocjene za ove dvije skupine izjava pokazuju da su reakcije poduzetnika bolje ocijenjene - iako ne bitno (6,1) od vladinih reakcija (5,8). Ocjene za vladine politike su niže od ocjena za reakcije poduzetnika ne samo u Hrvatskoj nego i u većini od trinaest EU zemalja koje su u 2020. godini sudjelovale u ovom dijelu istraživanja. Jedini izuzetak je Nizozemska, gdje su ocjene za vladine politike značajnije više (7,1) od ocjena za reagiranje poduzetnika (6,6). Luxemburg i Grčka imaju izjednačene ocjene na razini od 6,5.

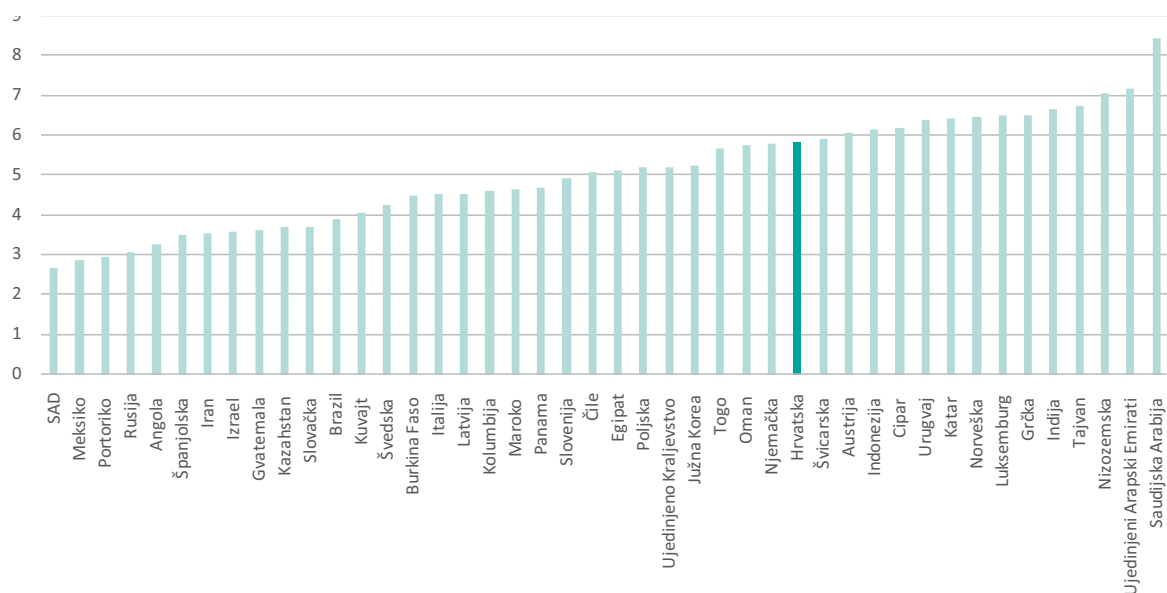
Hrvatska i COVID-19 u međunarodnoj perspektivi

U međunarodnoj usporedbi, Hrvatska je bolje rangirana s obzirom na vladine politike (Slika 10) nego za reakciju poduzetnika (Slika 9). S obzirom na vladine politike, Hrvatska je iza Austrije, Cipra, Luksemburga, Grčke i Nizozemske, ali s obzirom na reakcije poduzetnika sve zemlje, osim Slovačke, su ispred Hrvatske.

Slika 9 Ekspertska procjena reagiranja poduzetnika na pandemiju COVID-19 – međunarodna perspektiva, 2020.

Slika 10 Ekspertska procjena vladinog reagiranja na pandemiju COVID-19 – međunarodna perspektiva, 2020.

Dodatnim pitanjima za uzorak odraslih (najmanje 2000 osoba, 18-64 godina) prikupljena su mišljenja o tome kako je pandemija COVID-19 utjecala na pojedine aspekte poduzetničkog djelovanja (GEM 2020/2021 Global Report).

Pandemija COVID-19 je osiromašila prihode domaćinstva svagdje, u Hrvatskoj tako misli 39,7% ispitanika, u Sloveniji 44,7%, ali u Nizozemskoj 21,5%. U svim zemljama više ispitanika zna nekoga tko je zatvorio poslovanje, od onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog pandemije: u Hrvatskoj je taj odnos 40,7% vs. 15,9%; u Sloveniji 25,4% vs. 6,4%, a u Nizozemskoj 25,9% vs. 16%. Zanimljivo je da je razina pokrenutih poslovnih pothvata zbog pandemije u Hrvatskoj i Nizozemskoj ista, ali je značajna razlika između Hrvatske i Nizozemske po zatvaranju poslovanja zbog pandemije.

Od svih koji imaju poslovne pothvate ne starije od 3,5 godine (TEA), u Hrvatskoj 29% prati prilike koje nastaju zbog pandemije, u Sloveniji 32,3%, ali u Nizozemskoj čak 41%.

Pod povećalom 13

Golden Slavonia j.d.o.o.

Osnivači: Domagoj Butković i Stanko Škrobo

Glavna djelatnost - usluge u turizmu

Golden Slavonia – dugi put vraćanja u budućnost

Turističko vođenje je bilo Domagojev studentski izvor prihoda, a imao je dobar uzor u majci koja je turistički vodič na Državnoj ergeli lipicanaca. Završetkom Ekonomskog fakulteta u Osijeku 2013. godine, otvorio je obrt Putovanja Slavonijom, a 2018. godine zajedno s Stankom Škrobom pokreće Golden Slavonia j.d.o.o.

Golden Slavonia nudi različite usluge u turizmu i poslovima na B2B tržištu. Okosnica su poslovi turističkog vođenja po gradovima istočne Hrvatske u suradnji s mnogim turističkim agencijama. Osim turističkog vođenja bave se izradom turističkih itinerara, savjetodavnim uslugama drugim agencijama, operativno-tehničkim poslovima pri dolasku kruzera, izradom turističkih studija, turističkim informiranjem i promocijom, a od nedavno i izradom turističkog *podcasta* na *Youtubeu* - Kulen Travel. Najvažnije tržište su agencije koje rade s gostima iz Europe i SAD-a.

Sve što Golden Slavonia radi je vezano za turizam, a samo dvije godine nakon osnivanja pandemija COVID-19 zaustavlja sva putovanja, međunarodna, pa čak i domaća, ali zatvara i ugostiteljske objekte, muzeje, zoološke vrtove, sportska događanja, koncerte... To je u potpunosti onemogućilo poslovanje. "Naša branša je takva da se teško može promijeniti i prilagoditi "novom normalnom", kaže Domagoj.

Plan za sljedećih pet godina je vratiti se na razinu poslovanja 2019. godine, proširiti broj agencija s kojima surađuju i zaposliti još ljudi ako obujam posla to bude tražio. Poslovni partneri s kojima su radili prije pandemije vrlo su optimistični oko povratka turizma na staro.

Naučene lekcije iz poslovanja u vrijeme pandemije COVID-19:

1. Masovna događanja i turistička putovanja jako su krhak proizvod. Svaki segment poslovanja Golden Slavonia je stradao. Poduzeća koja rade u fizičkom kontaktu s velikim brojem ljudi su najgore prošla. Poseban naglasak je na turističkim agencijama i povremenom prijevozu. Niti najveći pesimisti se ne bi usudili ni pomisliti na ovakav scenarij prije malo više od godinu dana.
2. Golden Slavonia je 2020. godinu preživjela kompletnim rezanjem troškova te uz državnu pomoć za poduzeća koja su pogođena pandemijom. Pad prometa je zbog zabrane putovanja i svih ostalih mjera daleko iznad 60%, što je bio kriterij za dobivanje državne pomoći.
3. U 2021. godini osjeća se da je povratak u "staro normalno" moguć i da će to putovanje uskoro započeti. Golden Slavonia se za to sprema kroz već pokrenuti proces rebrandinga u svrhu povećanja vidljivosti, a u planu je promjena imena u Kulen Travel. Razlozi su povezivanje različitih dijelova istočne Hrvatske pod istim imenom, širi dijapazon usluga, uključivo i promicanje turizma u istočnoj Hrvatskoj - domovini kulena.
4. "Bio je kratak period u kojem sam htio u potpunosti odustati od svoga posla, ali nakon kiše uvijek dolazi sunce i odlučio sam ostati u poslu kojeg volim i za kojeg živim", kaže Domagoj.

U poglavlju 3 prikazano je šest priča o šest poduzetničkih pothvata u Osijeku i Vinkovcima. Izbor je namjeran, jer ta svjedočenja dolaze iz istočne Hrvatske gdje je najviša razina nezaposlenosti, najniži indeks razvijenosti i najniži BDP po stanovniku (Tablica 41). Na pitanje o naučenim lekcijama iz poslovanja u vrijeme COVID-19, svi su rekli da su inovirali neke aspekte svog poslovanja (energetska učinkovitost, novi proizvodi, umrežavanje) i da nisu odustajali. To je dokaz o otpornosti i poduzetničkog (proaktivnog, inovativnog) djelovanja usprkos teškoj razvojnoj situaciji sredine u kojoj djeluju.

6 Zaključci i preporuke

Zaključci

O individualnim atributima i društvenim vrijednostima

O poduzetničkoj okolini

O poduzetničkoj aktivnosti

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

Odgovornost za promjene na osobnoj i institucionalnoj razini – polazište za preporuke

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., Europskog semestra i GEM istraživanje

Ciljevi GEM istraživanja proizlaze iz konceptualnog okvira prikazanog na slici 1, poglavlje 1:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaja tog djelovanja na razvojne procese, te izgradnja platforme spoznaja za oblikovanje politika temeljenih na činjenicama koje mogu poboljšavati razinu poduzetničke aktivnosti u zemlji

Zbog takvog pristupa, rezultate GEM istraživanja koriste vlade i međunarodne institucije (kao npr. OECD, Europska unija – Small Business Act, Fact Sheet) u cilju boljeg razumijevanja poduzetničkog kapaciteta zemlje i za oblikovanje politika relevantnih za jačanje poduzetničkog kapaciteta na razini pojedinca i poduzetničke okoline.

Zaključci

Analiza rezultata GEM istraživanja u 2019. i 2020. godini (poglavlja 2, 3 i 4, te prvi uvid u reakciju na pandemiju COVID-19 u poglavlju 5) u trogodišnjem kontekstu (2018.-2020.) potvrđuje stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, ali i izvjesne pozitivne pomake, te identificira kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija.

Zaključci prate logiku GEM konceptualnog okvira koji pretpostavlja dvije temeljne interakcije na razini pojedinca: interakciju individualnih atributa s društvenim vrijednostima i interakciju pojedinca s poduzetničkom okolinom. Obje interakcije su ključne za oblikovanje i intenzitet poduzetničke aktivnosti.

O individualnim atributima i društvenim vrijednostima

U 2020. godini vidi se značajan pad u **percepciji o prilikama** što dijelom može biti zbog početka pandemije COVID-19, iako treba voditi računa da je prikupljanje podataka provedeno u svibnju i lipnju 2020. godine, tj. na početku pandemije. Ipak, Hrvatska je iznad prosjeka EU i u 2019. i 2020. godine po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci.

Raskorak između visoke **percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata** u Hrvatskoj (75%) i niže razine percepcije o prilikama (47,2%) u 2020. godini – a tako je bilo i u prethodnim godinama - otvara pitanja o opravdanosti takve samouvjerenosti. Kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što prilika nema ili ih ne znaju prepoznati (a to dalje vodi prema pitanju kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika)

Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženim **namjerama za pokretanju poslovnog pothvata**, uz stabilnu ali visoku razinu straha od promašaja, što je povezano s nedovoljnim obrazovanjem za poduzetničke kompetencije.

Niska razina odrasle populacije u Hrvatskoj koja vidi priliku u svojoj okolini upozorava na odlučivanje o pokretanju poslovnog pothvata zbog izostanka bilo kojih drugih opcija, tj. zbog nužde. To potvrđuje i vrlo niski motivacijski indeks (koji govori o odnosu pokrenutih poslovnih pothvata iz uočene prilike da se ostvari prepoznatljiva promjena u svojoj okolini / svijetu, da se ostvari velika zarada ili da se nastavi obiteljska tradicija i onih koji su pokrenuti iz nužde, jer nema drugih opcija za zapošljavanje).

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) bitne su za to hoće li (i kako će) pojedinci svoje individualne attribute (percepciju vlastitog kapaciteta prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja) transformirati u poduzetničko djelovanje. Interakcija društvenih vrijednosti i osobnih atributa je kompleksna i osjetljiva na stav javnosti. U Hrvatskoj je prisutan pozitivan stav prema poduzetničkoj karijeri, ali je nedovoljno praćen odgovarajućom medijskom pažnjom i društvenim statusom uspješnih poduzetnika što degradira kapacitet poduzetničkog djelovanja. Hrvatska se nalazi u sredini po stavu o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere, ali je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika.

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Po vrijednosti kompozitnog indeksa, cjelina poduzetničke okoline ocijenjena je kao najlošija u skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U Hrvatskoj samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5). Sve ostale komponente djeluju ograničavajuće - posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i transfer istraživanja i razvoja. Sedam komponenti (vladine politike prema porezima i regulativi, vladini programi, poduzetničko obrazovanje na tercijarnoj razini, transfer istraživanja i razvoja, profesionalna i komercijalna infrastruktura, tržišne barijere, kulturne i društvene norme) imalo je i najniže ocjene u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u dvije ili u sve tri promatrane godine (2018.-2020.). U 2020. godini toj grupi se pridružuju i vladine politike prema prioritetima i podršci, što znači da je te godine Hrvatska od 12 komponenti imala čak osam najniže ocijenjenih u usporednoj skupini EU zemalja. Važno je naglasiti da je gotovo ista situacija bila i 2018. godine.

Visoko rangirane zemlje s obzirom na kvalitetu poduzetničke okoline u pravilu imaju i intenzivniju poduzetničku aktivnost (veće učešće ljudi koji prepoznaju prilike u svojoj sredini, više pokrenutih poslovnih pothvata). Stabilnost strukture zemalja s najboljim i najlošijim poduzetničkim okolinama u kojima se ostvaruje poduzetnička aktivnost upućuje da je za promjenu stanja potrebno vrijeme, ali i primjena konzistentnih intervencija čiji efekti su međusobno uvjetovani.

Zbog svog sistemskog karaktera (interakcija komponenti), poduzetnička okolina može biti djelotvorna (stimulirajuća) samo ako se temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta...). Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. To je ujedno i svojevrsni vodič nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru za intervencije, prioritetno u eliminiranje 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

O poduzetničkoj aktivnosti

Dinamizam poduzetničke aktivnosti Hrvatske mjeren kroz ukupnu ranu aktivnost– TEA indeks (do 42 mjeseca aktivnosti) i aktivnost „odraslih“ poduzetnika (više od 42 mjeseca aktivnosti) i dalje je obilježen niskim motivacijskim indeksom i malim učešćem „odraslih“ poduzeća. **Intenzitet pokretanja poslovnih pothvata** u 2020. godini nastavlja rasti (12,7%) i po tom pokazatelju je iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali to je rezultat jačanja poduzetničke aktivnosti zbog nužde, a ne zbog uočenih prilika. **Motivacijski indeks** (omjer onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog toga što žele napraviti promjenu u svijetu/svojoj okolini, žele puno zaraditi, nastaviti obiteljsku tradiciju i onih koji nemaju drugi izbor, jer nemaju mogućnost zapošljavanja) u 2020. godini je samo 1,62. Značaj motivacijskog indeksa za procjenu kapaciteta poduzetničkog djelovanja vidi se iz usporedbe s motivacijskim indeksom Švedske (3,75) što znači da u Švedskoj ima u 3,75 puta više onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog uočene prilike a u Hrvatskoj je tek 1,62 puta više takvih poduzetnika.

U razdoblju 2018.-2020. **‘gustoća’ poduzeća** (broj “odraslih” poduzeća na 100 odraslih stanovnika) pada s 61% u 2019. godini na 57% u 2020. godini. Ovako niska prisutnost ‘odraslih’ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što uz niski motivacijski indeks novopokrenutih poslovnih pothvata ozbiljno upozorava na vrlo krhku gospodarsku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su **prestala djelovati** u zadnjih 12 mjeseci oko prosjeka EU, uz intenziviranje prestanka rada u 2020. godini. I za ovaj pokazatelj potrebno je koristiti i druge indikatore poduzetničkog djelovanja i prepoznavanje njihove povezanosti: iznadprosječna razina prepoznavanja prilika u svojoj sredini, visoka samouvjerenost o sposobnostima za poduzetničko djelovanje i visoka razina izraženih namjera za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj praćena je vrlo niskim motivacijskim indeksom (1,62). Ti pokazatelji upućuju na pretpostavku o nedovoljnoj pripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata, ali je moguće da i poduzetnička okolina ne prepoznaje poteškoće onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog nužde (nedostatak mogućnosti zaposlenja) i ne osigurava potrebne usluge (npr. specijalizirane usluge edukacije, savjetovanja, povezivanje s istraživačkim institucijama...). U Hrvatskoj je dvostruko više izlaza iz poslovnog pothvata zbog porezne politike i birokracije nego u EU, a u 2020. godini gotovo tri puta više, što upozorava – kao i u prethodnim godinama - na ograničavajuće djelovanje tih vladinih politika.

Rastuća poduzeća su elitistička manjina u gospodarskoj strukturi svake zemlje. U GEM istraživanju se od 2019. godine rastući poslovni pothvati definiraju s obzirom na kriterij inovativnosti (proizvoda i procesa) te razini izloženosti konkurenciji (na nacionalnom i/ili međunarodnom tržištu). Po učešću takvih poslovnih pothvata, Hrvatska je iznad prosjeka Europske unije, ali daljnje jačanje konkurentnosti zahtijeva konzistentnu angažiranost na inovativnosti, jer se samo tako izlazi iz iscrpljenog konkuriranja u ‘crvenom’ oceanu. Hrvatska je u 2020. godini ostvarila iznadprosječnu poduzetničku aktivnost u tehnološki intenzivnim sektorima.

Iako se visoka razina **poduzetničke aktivnosti zaposlenika** u Hrvatskoj ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Vrlo je vjerojatno da bi stimuliranje (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika doprinijelo jačanju konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju. Time bi se pojačala konkurentnost na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana.

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti prati se kroz poduzetničku demografiju, sektorsku i regionalnu rasprostranjenost.

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po rodosti i po dobi. Hrvatska je još uvijek značajnije «muška» zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 puta više muškaraca pokreće poslovni pothvat u usporedbi sa ženama) i po tome je Hrvatska na razini prosjeka EU zemalja koje su u 2020. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika (Singer et al., 2017), nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Postoje zanimljive razlike između preferencija pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnosti: jedini razlog koji muškarci više preferiraju u odnosu na žene je ‘napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod’. Žene su češće nego muškarci naglasile razloge ‘napraviti promjene’, ‘nastaviti s obiteljskom tradicijom’ i ‘zaraditi za život...’.

Ovi pokazatelji izuzetno su važni za institucije odgovorne za stvaranje uvjeta u kojima žene mogu ostvarivati svoje poduzetničke aktivnosti ravnopravno s muškarcima.

Poduzetnička aktivnost po **dobnoj strukturi** oscilira neznatno oko EU prosjeka. Ipak, uočava se smanjenje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i rast u dobnim skupinama iznad 45 godina, čime se Hrvatska približava prosjeku EU zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju u 2020. godini.

Ljudi s višom **razinom obrazovanja** češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti ukazuje na razinu specijalizacije (koja se u 2020. godini ne mijenja u odnosu na 2019. godinu) i otvara pitanja o mogućim razlikama u privlačnosti za poduzetničko djelovanje u pojedinom sektoru. Zbog toga je važno da oni koji razmišljaju o pokretanju poslovnog pothvata ali i oni koji su odgovorni za oblikovanje politika na nacionalnoj razini i izgradnju poduzetničkog ekosustava (na subnacionalnoj razini) imaju u vidu i karakteristike pojedinih industrija.

Regionalna rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti pokazuje da osim Zagreba i okolice, sve regije su u 2020. godini (usprkos pandemiji COVID-19) imale porast pokretanja poslovnih pothvata. Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, u 2020. godini je u toj regiji ostvaren najintenzivniji rast, što će u 2021. godini zbog potresa biti zaustavljeno, barem u toj godini. Smanjenje regionalnih razvojnih razlika zahtijeva ujednačavanje poduzetničke aktivnosti po regijama, ali i jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje poduzetničkih pothvata koji su pokrenuti zbog uočene prilike, a ne nužde). To je proces koji će se s vremenskim pomakom odraziti na promjene u vrijednostima bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i smanjenje nezaposlenosti. Pri tome treba voditi računa i o razlikama u kvaliteti poduzetničke okoline na pod-nacionalnoj razini, jer usprkos istom regulatornom okviru, nije podjednako poslovati u svim dijelovima Hrvatske zbog razlika u institucionalnoj infrastrukturi.

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini

Ocjene za reagiranje poduzetnika i vladinih politika su u Hrvatskoj prilično izjednačene: nešto bolje su ocijenjene reakcije poduzetnika (6,1) od vladinih reakcija (5,8), korištenjem skale od 0-10. Ocjene za vladine politike su niže od ocjena za reakcije poduzetnika ne samo u Hrvatskoj nego i u većini od trinaest EU zemalja koje su u 2020. godini sudjelovale u ovom dijelu istraživanja. S obzirom na vladine politike, Hrvatska je iza Austrije, Cipra, Luksemburga, Grčke i Nizozemske, ali s obzirom na reakcije poduzetnika sve zemlje, osim Slovačke, su ispred Hrvatske. U svim zemljama više ispitanika zna nekoga tko je zatvorio poslovanje, od onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog pandemije: u Hrvatskoj je taj odnos 40,7% vs. 15,9%; u Sloveniji 25,4% vs. 6,4%, a u Nizozemskoj 25,9% vs. 16%.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

U cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine) gotovo iste preporuke su i dalje aktualne⁴³. Zbog toga se ovom prilikom ponavljaju preporuke prezentirane u izvještaju o GEM istraživanju iz 2018. godine, uz izvjesne modifikacije i dopune, te uz identifikaciju relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja.

Odgovornost za promjene na osobnoj i institucionalnoj razini – polazište za preporuke

1. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo u svom širem značenju vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**.

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranje aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa gospodarske strukture.

⁴³ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature

2. Podržavajuća snaga poduzetničke okoline ovisi o razini ujednačene kvalitete i povezanosti svih komponenti poduzetničke okoline, što je teško ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnem naslijeđu, političkim prioritetima, raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci) i društvenim i kulturološkim odrednicama u kojima se događa poduzetnička aktivnost. Poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). Dugovječnost određenih uskih grla (komplicirana, vremenski i financijski zahtjevna regulatorna okolina, nedovoljna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, nedostatan obrazovanje za poduzetničke kompetencije) dokaz je da rješavanje takvih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (poduzetništva, gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
3. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti i rastu) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).
4. Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. i Europski semestar okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cjeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, učitelji/profesori i roditelji.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem raznih izvora **neformalnog učenja**.
3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata** kao opcije radnog angažiranja, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije**: na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Evaluirati program Inovacijski vaučeri (pokrenut 2018. godine, a koji se zatvara 30.6.2021. iako je iskorišteno samo 25,6%), utvrditi razloge nedovoljnog interesa, te izvršiti potrebne intervencije u cilju ostvarivanja djelotvorne suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Uz inovacije proizvoda, procesa i organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju. Time

- bi se pojačala konkurentnost mikro, malih i srednjih poduzeća na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Osigurati da **formalno obrazovanje (od primarne do tercijarne razine)** bude osposobljeno za izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata čime bi se povećala zapošljivost mladih ljudi, a time i efikasnost javne potrošnje ulaganja u obrazovanje u Hrvatskoj. (Povezano s UN ciljem # 4 Quality Education).
 6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **Profesionalna infrastruktura** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pot-hvat s potencijalom rasta, posebno onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (industrijski dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...).(Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
 7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rod-nost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities i # 11 Sustainable Cities and Communities).
 8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osi-gurati porezne olakšice za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
 8. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
 10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, naj-bolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo nepotpuna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvo-jem. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
 11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelova-nja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva, obrazo-vanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijed-nosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., Europskog semestra i GEM istraživanje

U 2021. godini Europski semestar će privremeno biti prilagođen za potrebe koordinacije s Mehanizmom za oporavak i otpornost, kojim Europska unija planira ublažiti ekonomske i socijalne posljedice COVID-19 pande-mije i dati snažnu financijsku potporu za izgradnju održivih gospodarstava i društava otpornih i bolje pripre-mljenih za zelenu i digitalnu tranziciju.

U GEM izvještaju za 2018. godinu bila je prikazana detaljna analiza kako rezultati GEM istraživanja mogu biti korišteni za evaluiranje pojedinih aspekata Nacionalnog programa reformi. Zbog privremenog prilagođavanja Europskog semestra potrebama praćenja Mehanizma za oporavak i otpornost, u ovom izvještaju se prikazuje kako GEM istraživanje može biti korišteno za dopunu informacijske platforme potrebne za praćenje i evaluaciju ostvarenja ciljeva iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026.

Nacionalni plan oporavka i otpornosti je dokument koji sadržava pregled reformi i ulaganja koje će države članice provesti u skladu sa ciljevima Mehanizma.

Korištenjem tri analitičke perspektive (promjene unutar Hrvatske, Hrvatska vs. Europska unija i Hrvatska vs. zemlje čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada) GEM istraživanje omogućava vrlo temeljit uvid u razloge zbog kojih se poduzetnički kapacitet Hrvatske ne uspijeva razviti u skladu s potencijalom identificiranom na individualnoj razini (namjere postoje, stav prema poduzetničkoj karijeri je pozitivan).

Poduzetnička aktivnost se događa u kontekstu vremena i prostora, kao interakcija individualne inicijative i poduzetničke okoline unutar koje pojedinac djeluje. Za djelotvornost te interakcije potrebni su pojedinci s kompetencijama i namjerama, te poduzetnička okolina koja ne smije ograničavati poduzetničke inicijative na individualnoj razini, nego ih stimulirati i podržavati.

Ograničavajuće djelovanje poduzetničke okoline je u svim godinama od kada Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju identificirano u područjima:

- regulatornog okvira
- obrazovanja za poduzetničke kompetencije
- suradnje istraživačkih institucija i poslovnog sektora
- kvalitete profesionalnih usluga potrebne poduzetnicima (savjeti, mentorstvo)

Zaključci i preporuke prezentirane u ovom izvještaju, temeljene na GEM indikatorima, upravo pokazuju svoju relevantnost za praćenje niza planiranih aktivnosti u Nacionalnom planu oporavka i otpornosti, 2021.-2026.

Kao primjer, navode se samo planirane aktivnosti u području malih i srednjih poduzeća. U Nacionalnom planu za oporavak i otpornost, 2021.-2026., mala i srednja poduzeća spominju se 11 puta i to upravo u kontekstu problema identificiranih GEM istraživanjima u Hrvatskoj:

- mala i srednja poduzeća (MSP) su nositelji gospodarskog razvoja (str. 8);
- jednostavniji regulatorni okvir za MSP (str. 71);
- procjene učinka regulatornih promjena, razvoj modela potpore inovacijama i novim poslovnim modelima za MSP (str. 96);
- digitalizacija testa procjene učinka regulatornih promjena na MSP (str. 96);
- ulaganja u tehnološke kapacitete poduzeća koja imaju otežan pristup financiranju – MSP i poduzeća u vlasništvu žena (str. 102);
- ulaganje u upravljački kapacitet MSP (str. 150);
- bespovratne potpore za novoosnovana poduzeća u visoko tehnološkim sektorima (str. 153);
- podržati rast novoosnovanih poduzeća kroz akceleracijski program (str. 154);
- stvaranje mreže znanstveno-istraživačke infrastrukture za bolju međusobnu suradnju, ali i suradnju s MSP (str. 807);
- razvoj poticajnog modela za napredovanje u karijeri istraživača, koji pretpostavlja suradnju s MSP (str. 818);
- ulaganja u istraživačku infrastrukturu koja će omogućiti bolju suradnju s MSP (str. 821).

Global Entrepreneurship Monitor jedino je istraživanje o poduzetništvu (koje obuhvaća novopokrenute poslovne pothvate i 'odrasle' poslovne pothvate) u Hrvatskoj, od 2002. godine, kao dio svjetskog GEM istraživanja. Kumulirane spoznaje o individualnim atributima za poduzetničko djelovanje, društvenim vrijednostima i poduzetničkoj okolini u 19 godina istraživanja stvorile su kapacitet razumijevanja tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te mogućnost uspoređivanja s drugima, posebno s EU zemaljama. Korištenje GEM podataka može doprinijeti boljem razumijevanju što se događa u procesu ostvarivanja ciljeva iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., te dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

Literatura i reference:

- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
- Bosma, N. et al (2021). Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report, Global Entrepreneurship Research Association, London Business School, UK
- Bosma, N. and Kelley, D. (2018). Global Entrepreneurship Monitor: 2018/2019 Global Report. Global Entrepreneurship Research Association, London Business School, UK
- Bosma, N., Wennekers, S., Amorós Ernesto J. (2012). Global Entrepreneurship Monitor 2011, Extended Report: Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees Across the Globe
- Pfeifer, S., Singer, S., Šarlija, N., and Oberman Peterka, S. (2021). Perception of the national entrepreneurship conditions – differences across time and expert specialization. The South East European Journal of Economics and Business, 16(1), 1-17.
- Schwab, K. (ed.). (2017). The Global Competitiveness Report 2017-2018, the World Economic Forum, Geneva
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2021). Chapters Hidden Champions: Financing and Regulatory Environment Development Needs—Context Matters; and Hidden Champions of Croatia, in Hidden Champions in Dynamically Changing Societies – Critical Success Factors for Market Leadership (eds. Bračke Lalić, A. and Purg, D.). Springer Nature Switzerland AG (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65451-1>
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. (2017), Gender Patterns of Business with Growth Potential in Croatia, in Technology, Commercialization and Gender – A Global Perspective, Palgrave Macmillan, 2017, pp.101-141
- Sternberg, R., von Bloh, J, Coduras, A. (2019): A new framework to measure entrepreneurial ecosystems at the regional level. De Gruyter, published online
- United Nations Sustainable Development Goals, 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 14.4.2021.
- Vlada Republike Hrvatske (2020). Nacionalni program reformi 2020. travanj 2020.
- <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Europski%20semestar%202020/Nacionalni%20program%20reformi%202020.pdf>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. Prijedlog 26. travnja 2021.
- <https://planoporavka.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/55%20-%201%20NPOO.pdf?vel=12358896>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). Izvješće o provedbi Nacionalnog programa reformi 2020. za razdoblje studeni 2020. – travanj 2021. Nacionalni program reformi 2021.
- https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Europski%20semestar%202020/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20NPR%20studeni%202020.-travanj%202021_110521-merged.pdf

Izvještaji o GEM istraživanju u Hrvatskoj:

- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2015). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2017). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2016, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2018). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2017, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2019). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2018, Zagreb: CEPOR

Izabrani dokumenti Europske unije

EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). JRC Science for Policy Report, European Union
<https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurs-hip-competence-framework>

RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)

COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Country Report Croatia 2020 Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK AND THE EUROGROUP 2020 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0510&from=EN> 25.5.2021.

KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU, EUROPSKOM VIJEĆU, VIJEĆU, EUROPSKOJ SREDIŠNJOJ BANCI, EUROPSKOM GOSPODARSKOM I SOCIJALNOM ODBORU, ODBORU REGIJA I EUROPSKOJ INVESTICIJSKOJ BANCI Godišnja strategija održivog rasta 2021.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0575&from=HR>

Web izvori

<https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> 15.4.2021

<http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>, str. 319-320 – 15.4.2021.

<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021> - 15.4.2021.

World Bank Country and Lending Groups – World Bank Data Help Desk <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> – 15.4.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate 28.3.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics 28.3.2021.

<https://www.cep.hr/prijenos-poslovanja/> - 28.3.2021.

<http://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/resolving-insolvency> - 28.4.2021

Resolving Insolvency - Doing Business - World Bank Group – 28.4.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 28.3.2021. 28.2.2019.

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bd_9pm_r2/default/table?lang=en 15.5.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics#High_growth_enterprises 2.5.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 28.2.2019.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics#Enterprise_survival_rate – 14.5.2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Characteristics_of_micro_high-growth_enterprises 5.5.2021.

<http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/02/ONK-18.2-POPODNE-2.pdf> 28.4.2021.

<https://www.gemconsortium.org/news/presenting-the-gem-esi-diagnostic-tool>, - 5.5.2021.

<https://www.cep.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/> - 5.5.2021.

Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2018. godina
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD ZA REPUBLIKU HRVATSKU,
NKPS 2012.– 2. RAZINA I ŽUPANIJE U 2018., Priopćenje 12.1.3., 12.2.2021.
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/12-01-03_01_2021.htm
- Broj stanovnika, 2018. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2019., Priopćenje broj 7.1.3. od 11.9.2020. godine
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-03_01_2019.htm

- Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih), 2019. godina – Priopćenje broj 7.1.1. od 22.7.2020.
https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm
- Obrazovanost, 2011. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2020. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine
https://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Osobna%20potrosnja%20i%20pokazatelji%20siromastva/Metodologija_HBS.htm
- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2019.
Priopćenje broj 11.1.2/1 od 7. kolovoza 2020., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/11-01-02_01_2020.htm
- Uspješnost poslovanja u 2019.:
 - <https://www.hgk.hr/documents/analiza-zupanija-2020-web5ffd68620c52c.pdf> - (ukupni prihod, dobit/gubitak, broj zaposlenih)
 - Izračuni Hrvatske gospodarske komore – Županijska komora Osijek (% prihoda od izvoza, stanje 31.12.2019.)

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2021). Chapters Hidden Champions: Financing and Regulatory Environment Development Needs—Context Matters; and Hidden Champions of Croatia, in *Hidden Champions in Dynamically Changing Societies – Critical Success Factors for Market Leadership* (eds. Bračke Lalić, A. and Purg, D.). Springer Nature Switzerland AG (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65451-1>

Pfeifer, S., Singer, S., Šarlija, N., and Oberman Peterka, S. (2021). Perception of the national entrepreneurship conditions – differences across time and expert specialization. *The South East European Journal of Economics and Business*, 16(1), 1-17.

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wyncarczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) *Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan

Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287

Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. Godinu, Zagreb: CEPOR

Singer i suradnici (2015). Strategija razvoja Grada Osijeka, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR

Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering* Vol. 9, No. 4, pp. 1167-1174

Singer i suradnici (2014). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra*, Čavrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR

Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku

Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875

Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S. Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. The Journal of Entrepreneurship, Vol. 19, No.1. pp. 23-41

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). Ekonomski vjesnik, Vol. XXIII, No. 2

Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, (ekspertiza)

Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, International Conference on Economics, Law and Management, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures

Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, Conference Proceedings, Turku, Finska

Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, Comparative Law Review, Vol. 13, pp.33-53

Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, Review of Business Research, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, PODIM, Maribor

Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, Studies and Work of the Collegium of Management and Finance, Vol. 63, pp. 128-145

Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research, Vol. 1, pp.44 - 55

Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, Conference proceedings "Enterprise in Transition", University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476

Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, Studia Negotia, No. 1, pp. 102-115

Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, 6th International Conference Enterprise in Transition, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124

Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)

Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, Neural Networks and Decision Trees, Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management, Vol. 13, No.3, pp. 133-150

Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, 13th Nordic Conference on Small Business Research, Tromsø, Norway, pp. 1-17

Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63

Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, Ekonomski vjesnik, No. 1-2, pp. 99 -122

Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, 48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business", Belfast: International Council for Small Business

Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe

Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, 48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“, Belfast: International Council for Small Business

Singer, S., Turkalj, Ž. and Medić, M. (2001). Business Development Services Market in Croatia, Proceedings, International Conference Enterprise in Transition: Competitiveness, Restructuring and Growth, Split-Hvar

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata

GEM konceptualni okvir (Slika 1, Poglavlje 1) temelji se na pretpostavkama o komplementarnosti različitih komponenti ekonomske okoline (od temeljnih do onih koje podržavaju inovativnost i poduzetništvo) i njihovoj interakciji s percepcijom o društvenim vrijednostima fokusiranim na poduzetništvo i individualnim atributima i ponašanjima. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt te interakcije. Sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva u ostvarivanju prosperiteta na razini pojedinca i zajednice (mjereno razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o intenzitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih i nacionalnih baza podataka.

Za potrebe ovog izvještaja provedeno je dodatno prikupljanje podataka o iskustvu nekoliko vlasnika poslovnih pothvata u reagiranju na COVID-19 pandemiju. Izabrano je šest poduzeća iz Osijeka i Vinkovaca čiji vlasnici su esejski odgovorili na standardizirani intervju tijekom travnja i svibnja 2021. godine. Prijepisi esejskih odgovora i razgovora istaknuti su u poglavlju 3 i poglavlju 5 kao ilustracija reagiranja poduzetnika u razvojno depriviranoj regiji na COVID-19.

Podaci prikupljeni od odrasle populacije

Najznačajniji skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 osoba starosti od 18-64 godine.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association, čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2011. godine.

Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2018.-2020. (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2018.	2019.	2020.
Spol	Žene	50.1	50.2	50.1
	Muškarci	49.9	49.8	49.9
Dob	18-24	13.0	13.2	13.2
	25-34	21.4	21.4	21.4
	35-44	20.9	21.0	20.9
	45-54	23.0	23.0	23.1
	55-64	21.7	21.4	21.4

Svake godine se na ovako definiranom slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS isključivo preko fiksnih telefona. U 2020. godini prvi puta primijenjeno je kombinirano anketiranje: 85% telefonsko (CATI - Computer aided telephone interviewing), a 15% preko weba (CAWI - Computer aided web interviewing).

Standardiziranim upitnikom prikupljaju se podaci o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, individualnih atributa o kojima ovisi poduzetničko ponašanje te o poduzetničkoj aktivnosti (od

pokretanja preko rasta poslovnog pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti). S obzirom da se prikupljaju podaci o spolu, dobi, obrazovnoj razini, kućanstvu i regionalnoj pripadnosti moguće je dobiti uvid u poduzetnički kapacitet zemlje iz različitih perspektiva.

Podaci prikupljeni od eksperata

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata prikupljeni kroz standardizirani upitnik. Upitnik je sastavljen od nekoliko izjava koje su grupirane u devet komponenti poduzetničke okoline:

- Pristup novcima
- Vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti; porezi i regulativa)
- Vladini programi za poduzetništvo
- Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije (osnovno i srednje obrazovanje; tercijarno obrazovanje)
- Transfer istraživanja i razvoja
- Profesionalna i komercijalna infrastruktura za poduzetništvo
- Otvorenost domaćeg tržišta (dinamika; barijere ulaska)
- Fizička infrastruktura
- Kulturne i društvene norme

Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, pravne i komercijalne). Eksperti se izabiru na temelju njihove reputacije i iskustva što znači da se ne radi o reprezentativnom uzorku eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline.

U 2018. godini 39 eksperata je ocjenjivalo poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su s 66 tvrdnje opisane komponente poduzetničke okoline (u pravilu jedna komponenta opisana je sa 1 do 8 tvrdnji). Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 1 do 9 (pri čemu 1 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, što znači nezadovoljavajuća kvaliteta, a 9 potpuno slaganje što znači visoko zadovoljstvo kvalitetom) dobiva se procjena raspoloživosti i kvalitete svake pojedine komponente poduzetničke okoline. Od 2019. godine uvedena je skala od 0 do 10. Podatci u ovom izvješću transponirani su radi trogodišnje usporedivosti na skalu 1-9.

U 2019. godini u NES ispitivanju sudjelovalo je 36, a u 2020. godini 38 eksperata. U upitniku iz 2019. godine komponente poduzetničke okoline opisane su s ukupno 54 izjave dok je upitnik iz 2020. obuhvatio 66 izjave (56 standardnih izjava + 10 izjava vezanih za COVID-19).

Prikupljanje mišljenja eksperata obavlja se on-line. Analiziranjem prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija o tome koliko pojedine komponente poduzetničke okoline u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost.

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata o pojedinim komponentama poduzetničke okoline. Visoke vrijednosti Cronbach Alpha testa ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata što daje kredibilitet procjenama kvalitete komponenti poduzetničke okoline. U 2020. godini Cronbach Alpha vrijednosti za pojedine mjerne instrumente su:

Komponente poduzetničke okoline	Cronbach Alpha
Pristup novcima	0,899
Vladine politike prema poduzetništvu – prioriteti	0,881
Vladine politike prema poduzetništvu – porezi i regulativa	0,823
Vladini programi za poduzetništvo	0,911
Poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje obrazovanje	0,933
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno obrazovanje	0,893
Transfer istraživanja i razvoja	0,906
Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo	0,867
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika	0,919
Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska	0,852
Fizička infrastruktura	0,872
Kulturne i društvene norme	0,913

U 2018. godini ekspertima su bila postavljena pitanja u vezi obiteljskih poduzeća i GIG ekonomije i Cronbach Alpha vrijednosti za te mjerne instrumente pokazuje također zadovoljavajuću razinu interne konzistentnosti:

Zakonski okvir i vladina potpora obiteljskim poduzećima	0.808
Socioekonomska važnost GIG ekonomije	0.671

U 2020. godini u GEM NES upitnik uključena su dva nova mjerna instrumenta kojima je ispitana percepcija eksperata o tome kako su reagirali poduzetnici a kako vlada na učinke pandemije Covid-19. Navedeni novi mjerni instrumenti također imaju visoku razinu interne konzistentnosti.

Covid19 – Odgovor poduzetnika na učinke pandemije	0,914
Covid-19 – Odgovor Vlade na učinke pandemije	0,899

Harmonizirana baza podataka, koju izrađuje GERA koordinacijski tim, koristi se za izradu globalnog i nacionalnih izvještaja..

Standardizirani međunarodni / nacionalni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GERA koordinacijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Za izradu profila teritorijalnih jedinica na sub-nacionalnoj razini (županije) GEM tim Hrvatska koristi raspoložive podatke o stanovništvu, vitalnom indeksu, bruto domaćem proizvodu, indeksu razvijenosti, indeksu konkurentnosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, riziku od siromaštva i poslovnoj demografiji iz baza podataka Državnog zavoda za statistiku, Financijske agencije, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, te Nacionalnog vijeća za konkurentnost.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2019.-2020.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1.	Alpeza Mirela	izvanredna profesorica / direktorica	Ekonomski fakultet u Osijeku / CEPOR
2.	Aralica Zoran	znanstveni savjetnik	Ekonomski institut Zagreb
3.	Bakeš Antonija	voditeljica ureda	VEGORA Razvojna agencija Grada Velika Gorica
4.	Banović Dušan	investicijski menadžer	Prosperus Invest d.o.o., Zagreb
5.	Bašić Tatjana	zamjenica predsjednika NO	Tehnomont bodogradilište Pula d.o.o.
6.	Bogdan Hrvoje	direktor	Adizes Southeast Europe, Zagreb
7.	Brčić Ivica	zamjenik direktora Sektora građanstva	Erste&Steiermärkische Bank d.d. Zagreb
8.	Brkljačić Maja	osnivačica	Visoko učilište Algebra, Zagreb
9.	Bronić Mihaela	viša znanstvena suradnica	Institut za javne financije
10.	Brusić Anny	direktorica Udruge malih i srednjih poduzetnika	Hrvatska udruga poslodavaca HUP
11.	Budak Jelena	znanstvena savjetnica, pomoćnica ravnateljice	Ekonomski institut Zagreb
12.	Buljan Anita	voditeljica poslovnice	OTP Banka, Sinj
13.	Cvetojević Saša	direktor	Insako d.o.o., Zagreb
14.	Delić Anamarija	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet u Osijeku, Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku
15.	Devčić Torbica Iskra	direktorica	Miran dol d.o.o., Zagreb
16.	Didak Tamara	voditeljica	Poduzetnički centar ZICER, Plavi ured, Zagreb
17.	Gajica Uzelac Božena	voditeljica Službe za poduzetničku infrastrukturu	Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta Republike Hrvatske
18.	Goldstein Simona	direktorica	Antibarbarus d.o.o. Zagreb
19.	Golob Boris	direktor	STEPRI Znanstveno-tehnološki park Sveučilišta u Rijeci
20.	Jurlina-Alibegović Dubravka	znanstvena savjetnica	Ekonomski institut Zagreb
21.	Kesić-Šapić Tajana	voditeljica Odjela za industriju	Hrvatska gospodarska komora
22.	Kiršić Tamara	pomoćnica direktora	IDA Istarska razvojna agencija
23.	Knežević Krunoslav	savjetnik	Hrvatska obrtnička komora
24.	Kovač Dean	analitičar	Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja
25.	Krajcar Slavko	profesor	Fakultet elektrotehnike i računarstva, Zagreb
26.	Kraljić Tihana	voditeljica Odjela za strateško planiranje i regionalni razvoj	PORA Regionalna razvojna agencija Koprivničko-križevačke županije
27.	Križić Čumandra Katica	direktorica	Mapa znanja d.o.o. Zagreb
28.	Krndija Predrag	direktor	Alius grupa d.o.o. Viškovo
29.	Krstić Darija	voditeljica Ureda za EU fondove, stručne i razvojne projekte s gospodarstvom	Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
30.	Kukec Karlo	direktor	Tehnološki park Varaždin
31.	Kukec Ljiljana	predsjednica	Hrvatska udruga za franšizno poslovanje
32.	Lauc Boris	direktor	FINA, Regionalni centar Osijek
33.	Lauc Gordan	direktor	Genos d.o.o. za vještačenje i analizu, Zagreb
34.	Maričić Jean-Pierre	direktor	BIOS Poduzetnički inkubator Osijek
35.	Marović Omerzu Mirela	osnivačica	BIZkoshnica Coworking, Zagreb

36.	Martinović Jasminka	direktorica Udruga informatičke i komunikacijske djelatnosti	Hrvatska udruga poslodavaca HUP
37.	Marušić Renata	voditeljica Odjela za provedbu EU projekata	ZADRA NOVA Regionalna razvojna agencija Zadarske županije
38.	Medić Igor	direktor	Tržnica d.o.o., Osijek
39.	Mijok Bojan	direktor	Enkubator, Virovitica
40.	Mrakovčić Supek Višnja	voditeljica Programa za savjetovanje malih i srednjih poduzeća	Europska banka za obnovu i razvoj
41.	Mršić Hebrang Jadranka	rukovoditeljica Direkcije malog i srednjeg poduzetništva	Hrvatska banka za obnovu i razvitak
42.	Nikšić Nikola	direktor	Konter d.o.o. Zagreb
43.	Novosel Brankica	ravnateljica	Državni zavod za mjeriteljstvo
44.	Oberman Mirna	direktorica	Egzakta poslovne usluge d.o.o. Zagreb
45.	Oršanić Nikola	direktor	Consultarium, Zagreb
46.	Ott Katarina	direktorica	Institut za javne financije
47.	Perić Julia	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet u Osijeku, Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku
48.	Perić Željko	osnivač i partner	Caper d.o.o., Zagreb
49.	Peterka Milan	direktor	Centar za poduzetništvo Osijek
50.	Petričević Teo	direktor	Act grupa, Čakovec
51.	Plazonić-Bogdan Miljenka	direktorica	Šesti oblik – poslovne usluge i izdavaštvo, Zagreb
52.	Polanec Marinović Sandra	ravnateljica	Javna ustanova za razvoj Međimurske županije REDEA
53.	Pravdić Željko	direktor	Solon d.o.o. Vukovar
54.	Radman Goran	prodekan	Visoko učilište Algebra, Zagreb
55.	Sokolić Danijela	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet, Sveučilište u Rijeci
56.	Srhoj Stjepan	docent	Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Sveučilište u Dubrovniku
57.	Suknaić Martina	direktorica	Anquiro d.o.o., Zagreb
58.	Šimić-Banović Ružica	izvanredna profesorica	Pravni fakultet, Zagreb
59.	Škokić Vlatka	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu
60.	Šoh Damir	koordinator projekata	Brodoto, Zagreb
61.	Šonje Velimir	direktor	Arhivanalitika d.o.o. Zagreb
62.	Štefičar Slavko	voditelj Odjela za EU projekte i analitiku	Hrvatska gospodarska komora
63.	Švaljek Sandra	zamjenica guvernera	Hrvatska narodna banka
64.	Švarc Jadranka	znanstvena savjetnica	Institut Ivo Pilar, Zagreb
65.	Topčić Ivan	osnivač	Tim kabel d.o.o. Sesvete
66.	Vedriš Mladen	profesor	Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu
67.	Vidović Davorka	docentica	Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu
68.	Vidović Slavko	direktor	InfoDom d.o.o. Zagreb
69.	Vrdoljak-Raguž Ivona	izvanredna profesorica	Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Sveučilište u Dubrovniku
70.	Želinski Matunec Sanja	voditeljica Službe savjetovanja	Hrvatska obrtnička komora

*Informacija o funkciji eksperta i instituciji u kojoj je bio/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje.

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2019-2020. godini

Economy	Institution	National Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Angola	Sociedade Portuguesa de Inovação/ Sociedade Portuguesa de Inovação/Universidade Católica de Angola	Augusto Medina Douglas Thompson Salim Abdul Valimamade Francisco Rocha	BFA — Banco de Fomento Angola S.A.R.L. International Development Research Centre (IDRC)	SINIFIC	augusto.medina@spi.pt
Austria	FH JOANNEUM University of Applied Sciences	Mag. Christian Friedl MSc Mag. Rene Wenzel Bernadette Frech, PhD Sara Koren	Federal Ministry of Digital and Economic Affairs (BMDW) Federal Ministry of Transport, Innovation and Technology (BMVIT) Austrian Federal Economic Chamber (WKO) Federal Economic Chamber of Vienna (WKW) Austrian Council for Research and Technology Development (Rat FTE) Austrian Economic Service (AWS) Austrian Research Promotion Agency (FFG) Joanneum Research FH JOANNEUM — University of Applied Sciences B&C Privatstiftung	Market Marktforschungs-Ges.m.b.H. & Co. KG	christian.friedl@fh-joanneum.at
Brazil	Instituto Brasileiro da Qualidade e Produtividade (IBQP)	Simara Greco Erika Onozato, MSc Paulo Bastos, MA Vinicius Larangeiras de Souza	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	ZOOM – Agência de Pesquisas	simaragreco@yahoo.com.br
Burkina Faso	CEDRES/LaReGEO	Florent Song-Naba Mamadou Toé Guimará Régis Gouem Djarius Bama	Enabel (Belgium Development Agency)	CEDRES/LaReGEO	florant_songnaba@yahoo.fr
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS)	Peter Josty, PhD Adam Holbrook Geoff Gregson Blair Winsor Jacqueline S. Walsh Harvey Johnstone Kevin McKague Yves Bourgeois Matthew Pauley Étienne St-Jean Marc Duhamel Sandra Schillo Charles Davis Dave Valliere Howard Lin Nathan Greidanus Chris Street Chad Saunders Richard Hawkins Amanda Williams Karen Hughes Murat Eroglu Brian Wixted	Government of Alberta Government of Canada Government of Ontario Government of the Yukon Western Economic Diversification Canada Women's Economic Knowledge Hub (Ryerson University) Social Sciences and Humanities Research Council University of Manitoba	Elemental Data Collection Inc.	p.josty@thecis.ca
Chile	Universidad del Desarrollo	Maribel Guerrero, PhD Tomás Serey, MSc	Universidad del Desarrollo	Questio Estudios de Mercado y Opinión	tserey@udd.cl
Colombia	Consortio GEM: Universidad Icesi, Universidad Javeriana de Cali, Universidad del Norte	Rodrigo Varela Villegas, PhD Jhon Moreno Juan David Soler Manoj Bayan Fernando Pereira Fabian Osorio Eduardo Gomez Oscar Suarez Liyis Gomez Alba Corredor Moises Galvis Leon Dario Parra Jairo Orozco Francisco Matiz Jose David Peñaflor Flor Alba Rueda Piedad Buelvas	Universidad Icesi Universidad Javeriana de Cali Universidad del Norte Universidad EAN Universidad Cooperativa de Colombia-Bucaramanga Corporación Universitaria Americana Corporación Universitaria del Caribe	INFO Investigaciones S.A.S.	rvarela@icesi.edu.co
Croatia	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics (EFOS)	Prof. Slavica Singer, PhD Prof. Nataša Šarlija, PhD Prof. Sanja Pfeifer, PhD Sunčica Oberman Peterka, PhD	Ministry of Economy, Entrepreneurship and Crafts Croatian Association of Banks CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Centre J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics	Puls d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr

Cyprus	University of Cyprus (UCY), Centre for Entrepreneurship (C4E)	Prof. Marios Dikaiakos Dr. Ariana Polyviou Dr. Pantelitsa Eteokleous	Ministry of Energy, Commerce and Industry	RAI Consultants Ltd	c4e@ucy.ac.cy
Egypt	The American University in Cairo - School of Business	Prof. Ayman Ismail, PhD Prof. Ahmed Tolba Dr. Shima Barakat, PhD Dr. Hakim Adel Hakim Meshreki, PhD Seham Ghalwash, MSc	Drosos Foundation Oxfam Novib (Danish Arab Partnership Program - DAPP) Hivos	PHI Knowledge	aymanism@ aucegypt.edu
Germany	Leibniz University Hannover - Institute of Economic and Cultural Geography	Prof. Dr. Rolf Sternberg Armin Baharian Johannes von Bloh, MA Dr. Natalia Gorynia Pfeffer Lennard Stolz, MA Dr. Matthias Wallisch	RKW Competence Centre	uzbonn - Gesellschaft für empirische Sozialforschung und Evaluation	sternberg@ wigeo.uni-hannover. de
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (FEIR / IOBE)	Assoc. Prof. Aggelos Tsakanikas Sofia Stavaki, MPhil, PhD Candidate Evangelia Valavanioti, Msc Asst. Prof. Ioannis Giotopoulos	RAYCAP S.A.	Datapower SA	atsakanikas@ iobe.gr
Guatemala	Kirzner Entrepreneurship Center at Francisco Marroquín University	Mónica Río-Nevado de Yelaya, PhD Carolina Uribe, MBA David Casasola, MA Josías López, BS Estefanía Vizcaino, BS	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti, S.A.	jdcasasola@ufm. edu / curibe@ufm. edu / zelaya@ufm. edu
India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDII)	Dr. Sunil Shukla, PhD Dr. Amit Kumar Dwivedi, PhD Dr. Pankaj Bharti, PhD	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (CREED), EDII- Ahmedabad	IMRB	akdwivedi@ ediindia.org
Indonesia	Parahyangan Catholic University	Gandhi Pawitan, PhD Catharina B. Nawangpalupi, PhD Dr. Maria Widyarini Dr. Agus Gunawan	Parahyangan Catholic University Ministry of Research, Technology, and Higher Education of the Republic of Indonesia (under Applied Research - Higher Education Excellence Grant Scheme)	Sapa Institute	gandhi_p@unpar. ac.id / katin@ unpar.ac.id
Iran	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Prof. Abbas Bazargan Prof. Nezameddin Faghieh Prof. Ali Rezaeian Prof. Abbas Bazargan Dr. Mohammad Reza Zali Dr. Jahangir Yadollahi Farsi Dr. Seyed Mostafa Razavi Leyla Sarfaraz	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Faculty of Entrepreneurship	mrzali@ut.ac.ir
Israel	Ira Center of Business, Technology & Society, Ben Gurion University	Prof. Emeritus Ehud Menipaz, PhD Yoash Avrahami, MSc	Ministry of Economics and Industry, Government of Israel Ira Foundation of Business, Technology and Society	Brandman Institute	ehudm@bgu.ac.il / yoashav@013net. net
Italy	Università Politecnica delle Marche	Prof. Donato Iacobucci, PhD Asst. Prof. Diego D'Adda, PhD Asst. Prof. Alessandra Micozzi, PhD Francesca Micozzi, PhD	Fondazione Aristide Merloni Università Politecnica delle Marche	DOXA Spa	d.iacobucci@staff. univpm.it
Japan	Musashi University	Prof. Noriyuki Takahashi Prof. Masaaki Suzuki Prof. Yuji Honjo Prof. Takehiko Yasuda Prof. Takehiko Isobe	Ministry of Economy, Trade and Industry (METI)	Social Survey Research Information Co. Ltd (SSRI)	noriyuki@ cc.musashi.ac.jp
Kazakhstan	Nazarbayev University Graduate School of Business	Patrick Duparcq, PhD Venkata Subban Subramanian, PhD Yerken Turganbayev, PhD Shumaila Yousafzai, PhD Bakyt Ospanova, PhD Madina Nurguzhina Nurlan Kulbatyrov Chingiz Tourez	Nazarbayev University Graduate School of Business	DATAmetrics	gsb.exed@nu.edu. kz
Kuwait	Box Hill College Kuwait	Hasan Ghura, PhD Arezou Harraf Alicia Coduras, PhD Arezou Harraf, PhD Wael Abdallah, PhD Manar Al-Otaibi Sharifa Hamada Carol Bim	Kuwait Foundation for the Advancement of Sciences (KFAS)	ARA Research and Consultancy	h.ghura@bhck. edu.kw
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	Marija Krumina, MSc, PhD candidate Anders Paalzow, PhD	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	SKDS	marija@biceps.org
Luxembourg	STATEC Research	Dr. Cesare A.F. Riillo, PhD Dr. Chiara Peroni, PhD Steinn Steinsson, MSc	Ministry of the Economy of the Grand Duchy of Luxembourg House of Entrepreneurship (an initiative of the Chamber of Commerce and the Ministry of the Economy of the Grand Duchy of Luxembourg)	TNS ILRES	Cesare.riillo@ statec.etat.lu

Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM) (A.K.A. Tecnológico de Monterrey)	Hugo Garza Medina, MSc José Ernesto Amorós, PhD Elvira Naranjo, PhD José Manuel Aguirre, MSc, PhD Candidate Marcia Campos, MSc Rafaela Bueckmann Diegoli, PhD Ján Reháč, PhD Patricia Esther Alonso Galicia, PhD Edgar Muñoz Ávila, PhD Lucía Rodríguez Aceves, PhD José Manuel Saiz Álvarez Margarita Herrera Avilés Lizbeth González Tamayo Rafael A. Tristán	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM) (A.K.A. Tecnológico de Monterrey)	Berumen y Asociados S.A. de C.V.	jmaguirre@tec.mx
Morocco	Entrepreneurship Research Laboratory Faculty of Law, Economics and Social Sciences University of Hassan II Casablanca	Khalid El Ouazani, PhD Abdellatif Komat, PhD Salah Koubaa, PhD Fatima Boutaleb, PhD Hind Malainine, PhD Sara Yassine, PhD	University of Hassan II Casablanca	ClaireVision	elouazzanik@gmail.com
Netherlands	Panteia	Dr. Jacqueline Snijders, PhD Dr. Paul van der Zeijden, PhD Dr. Jan de Kok, PhD Amber van der Graaf, MSc Ton Geerts	The Ministry of Economic Affairs and Climate Policy of the Netherlands	Panteia	j.snijders@panteia.nl
Norway	Nord University Business School	Prof. Gry Agnete Alsos, PhD Prof. Bjørn Willy Åmo, PhD Prof. Tommy Høyvarde Clausen, PhD Are Jensen, PhD Assoc. Prof. Espen Isaksen, PhD Iselin Kristine Mausest Steira	Innovation Norway The Norwegian Ministry of Trade, Industry, and Fisheries Nord University Business School	Polarfakta AS	gry.a.alsos@nord.no
Oman	University of Nizwa	Prof. Abdallah Mohammed Alshukaili, PhD Bader Alsuleimani Prof. Norizan Mohd Kassim, PhD Asst. Prof. Zunaith Ahmed, PhD Asst. Prof. Swadhin Kumar Mondal, PhD Asst. Prof. Yasmeen Kausar, PhD	University of Nizwa	Horizons Statistical Consulting	a.alshukaili@unizwa.edu.om / nkassim@unizwa.edu.om
Panama	City of Knowledge Foundation	Carla Donalicio Alejandro Carbonell, MBA	AMPYME (Micro, Small and Medium Enterprise Authority of Panama)	IPSOS	cdonalicio@cdspanama.org
Poland	Polish Agency for Enterprise Development (PARP)	Anna Tarnawa Melania Nieć, PhD Joanna Orłowska Anna Skowrońska Paulina Zadura Robert Zakrzewski Przemysław Zbierowski, PhD	Ministry of Economic Development University of Economics in Katowice	Centrum Badań Marketingowych INDICATOR Sp. z o.o.	anna_tarnawa@parp.gov.pl
Puerto Rico	University of Puerto Rico (UPR)	Marinés Aponte, PhD Marta Álvarez, PhD Manuel Lobato, PhD	University of Puerto Rico (UPR)	Gaither International, Inc.	marines.aponte@upr.edu
Qatar	Qatar Development Bank (QDB)	Farha Al Kuwari, MPhil, MSc Ahmad Hawi, MSc, DBA candidate	Qatar Development Bank (QDB)	Intelligence Qatar	falkuwari@qdb.qa / a.hawi@qdb.qd
Republic of Korea	Korea Entrepreneurship Foundation (KoEF)	Gihyun Kum Prof. Dohyeon Kim, PhD Prof. Chaewon Lee, PhD Prof. Byungheon Lee, PhD Prof. Choonwoo Lee, PhD Yunsoo Choi, PhD Myoung-jong Lee, PhD	Ministry of SMEs and Startups	Max Research	choi.ys@koef.or.kr
Russia	Graduate School of Management, St. Petersburg University	Assoc. Prof. Olga R. Verkhovskaya, PhD candidate Asst. Prof. Karina A. Bogatyreva, PhD candidate Asst. Prof. Dmitri Knatko, PhD candidate Maria V. Dorokhina, PhD candidate Eleonora V. Shmeleva, MA	Sberbank	Levada-Center	e.v.shmeleva@gsom.spbu.ru
Saudi Arabia	Prince Mohammad Bin Salman College of Business and Entrepreneurship (MBSC) Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL)	Prof. Muhammad Azam Roomi, PhD Prof. Alicia Coduras Martínez, PhD Prof. Donna Kelley, PhD	Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL)	Field Interactive MR	acoduras@gemconsortium.org / mroomi@mbsc.edu.sa
Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management (UNIBA SK)	Prof. Ing. Anna Pilková, PhD, MBA Doc. PhDr. Marian Holienka, PhD RNDr. Zuzana Kovačičová, PhD Mgr. Juraj Mikuš, PhD Mgr. Ján Reháč, PhD	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management (UNIBA SK) Slovak Business Agency (SBA)	Crystal Research, a.s.	anna.pilkova@fm.uniba.sk

Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Institute for Entrepreneurship and Small Business Management	Prof. Miroslav Rebernik, PhD Prof. Karin Širec, PhD Prof. Polona Tominc, Professor, PhD Assoc. Prof. Barbara Bradač Hojnik, PhD Asst. Prof. Katja Crnogaj, PhD Matej Rus, MSc	MGRT - Ministry of Economic Development and Technology SPIRIT Slovenia - Public Agency for Entrepreneurship, Internationalization, Foreign Investments and Technology	Mediana	miroslav.rebernik@um.si
Spain	Observatorio del Emprendimiento de España (OEE) (formerly Asociación RED GEM España)	Ana Fernández Laviada, PhD NATIONAL TEAM Iñaki Peña, PhD Maribel Guerrero, PhD José Luis González, PhD Javier Montero, PhD REGIONAL TEAMS José Ruiz Navarro, PhD (Director GEM Andalucía) Lucio Fuentelsaz Lamata, PhD (Director GEM Aragón) Jesús Ángel del Brío González, PhD (Director GEM Asturias) Julio Batle Lorente, PhD (Director GEM Baleares) Rosa M. Batista Canino, PhD (Director GEM Canarias) Ana Fernández-Laviada, PhD (Director GEM Cantabria) Carlos Guallarte, PhD (Director GEM Cataluña) Juan José Jiménez Moreno, PhD (Director GEM Castilla La Mancha) Mariano Nieto Antolín, PhD (Co-director GEM Castilla y León) Nuria González Álvarez, PhD (Co-director GEM Castilla y León) Lázaro Rodríguez Ariza, PhD (Director GEM Ceuta) Isidro de Pablo Lopez, PhD (Director GEM Madrid) José María Gómez Gras, PhD (Director GEM Comunidad Valenciana) Ricardo Hernández Mogollón, PhD (Co-director GEM Extremadura) J. Carlos Díaz Casero, PhD (Co-director GEM Extremadura) Loreto Fernández Fernández, PhD (Director GEM Galicia) Luis Alberto Ruano Marrón, PhD (Director GEM La Rioja) María del Mar Fuentes Fuentes, PhD (Director GEM Melilla) Antonio Aragón Sánchez, PhD (Co-director GEM Murcia) Alicia Rubio Bañón, PhD (Co-director GEM Murcia) Ignacio Contin Pilart, PhD (Co-director GEM Navarra) Martin Larraza Kintana, PhD (Co-director GEM Navarra) María Saiz Santos, PhD (Director GEM País Vasco)	Centro Internacional Santander Emprendimiento (CISE) Santander Bank (SANTANDER) Empresa Nacional de Innovación, SA (ENISA)	Opinometre	ana.fernandez@unican.es
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum (Entreprenörskapsforum)	Prof. Pontus Braunerhjelm Per Thulin, PhD Assoc. Prof. Martin Svensson Marcus Larsson	The Confederation of Swedish Enterprise (Svenskt Näringsliv) The Swedish Agency for Economic and Regional Growth (Tillväxtverket)	AskSweden	pontus.braunerhjelm@entreprenors.kapsforum.se
Switzerland	School of Management (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts Western Switzerland (HES-SO)	Prof. Rico Baldegger, PhD Asst. Prof. Raphael Gaudart Asst. Prof. Pascal Wild Gabriel Simonet, MSc	School of Management (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts Fribourg (HES-FR)	Gfs Bern	Rico.baldegger@hefr.ch
Taiwan	Taiwan Institute of Economic Research (TIER)	Xin-Wu Lin, PhD Ju-Yin Tang, PhD Jia-Jing Lin, PhD	Small and Medium Enterprise Administration (SEMA)	China Credit Information Service	d32562@tier.org.tw
Togo	Coalition Nationale pour l'Emploi des Jeunes (CNEJ)	Eric M. Tamandja, A.B. Dr Gnassingbe-E Odilia B. Kola Koboyo Abalo-Koboyo Padakale Ayao Kokou-Maduvo Korku Kofi Soweto Soklou Ahoefa Immaculée Abdel Adhime A. A. Salami Junien Roxan Nze Biyoghe Koulalo Kodjo Amewokunu Yao A.	Coalition Nationale pour l'Emploi des Jeunes (CNEJ)	Centre autonome d'études et de renforcement des capacités pour le développement au Togo (CADERDT)	cnej.tg@gmail.com caderdt@caderdt.com

United Arab Emirates	United Arab Emirates University (UAEU)	Prof. Nihel Chabrak Dr. Elif Bascavusoglu Dr. Chafik Bouhaddioui Dr. Llewellyn D. W. Thomas	Khalifa Fund	Kantar	gemuae@uaeu.ac.ae
United Kingdom	Aston Business School, Aston University	Prof. Mark Hart, PhD Dr. Karen Bonner, PhD Dr. Neha Prashar, PhD Prof. Jonathan Levie, PhD Prof. Tomasz Mickiewicz, PhD Prof. Niels Bosma, PhD	Department of Business, Energy and Industrial Strategy (UK Government) - BEIS Department for the Economy (Northern Ireland Government) - DfE Welsh Government NatWest Bank Ltd Hunter Centre of Entrepreneurship, Strathclyde Business School	BMG Ltd, Birmingham, UK	w.ferris@aston.ac.uk / mark.hart@aston.ac.uk
United States	Babson College	Prof. Julian Lange, PhD Prof. Candida Brush, PhD Prof. Andrew Corbett, PhD Prof. Donna Kelley, PhD Prof. Phillip Kim, PhD Assoc. Prof. Mahdi Majbouri, PhD Asst. Prof. Sid Vedula, PhD Doug Scibeck, MA, MSc	Babson College	Qualtrix	langej@babson.edu / dscibeck@babson.edu
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Professor Leonardo Veiga, PhD Ana Vignolo	University of Montevideo/IEEM National Development Agency		veiga@um.edu.uy

Autorice

Slavica Singer

Slavica Singer je professor emeritus na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Istraživački interes: Triple Helix, poduzetničko obrazovanje, regionalni razvoj, inovativnost i konkurentnost. Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i za promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Nagrada za najboljeg edukatora iz poduzetništva u Europi (European Entrepreneurship Educator Award) dodjelio joj je Lund University, Švedska u 2021. godini. Članica je Nacionalnog vijeća za konkurentnost i Hrvatske udruge Rimskog kluba.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski menadžment i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Područja istraživačkog interesa su poduzetništvo, menadžment i organizacija, kreativnost, konkurentnost, rast i razvoj poslovnih subjekata. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB. U 2008. godini bila je voditeljica znanstvenog simpozija Ekonomskog fakulteta u Osijeku i Fakultät für Wirtschaft und Recht iz Pforzheima, Njemačka i znanstvena urednica zbornika radova simpozija. U razdoblju 2015-2020. godine zamjenica je urednika časopisa Ekonomski vjesnik. U razdoblju 2007-2012, bila je voditeljica projekta „Transformacija poduzetničkog potencijala u poduzetničko ponašanje,“ a trenutno je suradnica na nekoliko domaćih i međunarodnih projekata.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program Rast i razvoj Vašeg poduzeća, namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodne organizacije European Council for Small Business and Entrepreneurship. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški menadžment.

CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih
poduzeća i poduzetništva
www.cepor.hr

ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
www.ices.hr

ISBN 978-953-7520-12-0